

Interpretacija i prezentacija baštine na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima

Mihaljek, Lucijana

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:722205>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-15**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Diplomski rad

**Interpretacija i prezentacija baštine na obiteljskim poljoprivrednim
gospodarstvima**

Lucijana Mihaljek

Mentorica: dr. sc. Sanja Lončar, doc.

Zagreb, 24. listopada 2022.

Izjava o autorstvu

Izjavljujem pod punom moralnom odgovornošću da sam diplomski rad „Interpretacija i prezentacija baštine na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima“ izradila potpuno samostalno uz stručno vodstvo mentorice doc. dr. sc. Sanje Lončar. Svi podaci navedeni u radu su istiniti i prikupljeni u skladu s etičkim standardom struke. Rad je pisan u duhu dobre akademske prakse koja izričito podržava nepovredivost autorskog prava te ispravno citiranje i referenciranje radova drugih autora.

Lucijana Mihaljek

(potpis)

Sadržaj

1. Uvod	5
1.1. Tema rada	5
1.2. Dosadašnja istraživanja	6
1.3. Metodologija istraživanja	7
1.4. Struktura rada	8
2. Obiteljska poljoprivredna gospodarstva i dopunske djelatnosti.....	8
2.1. Značajke obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava	8
2.2. Dopunske djelatnosti obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava.....	9
2.3. Klasifikacija obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava	12
2.4. Potpore iz fondova Europske Unije obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima	12
2.5. Važnost obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava	14
2.6. Mogućnosti i preduvjeti očuvanja baštine na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima	14
3. Zaštita i očuvanje kulturne baštine	16
3.1. Kultura i kulturna baština	16
3.2. Materijalna i nematerijalna kulturna baština	20
3.3. Pravni okvir zaštite i očuvanja kulturne baštine	21
3.4. Interpretacija i prezentacija kulturne baštine	23
3.4.1. Definicije i načela interpretacije	23
3.4.2. Interpretacija: od metode do ustanove	27
o Eko-muzej.....	27
o Interpretacijski centar	28
o Centar za posjetitelje	29
3.4.3. Metoda prezentacije	30
4. Kulturna baština i turizam	32
4.1. Komodifikacija i održivi razvoj kulturne baštine	32
4.2. Oblici turizma povezani s kulturnom baštinom.....	34
4.2.1. Kulturni turizam.....	34
4.2.2. Ruralni turizam	36
o Vid kulturnog turizma unutar ruralnog turizma	36
o Vid seoskog turizma unutar ruralnog turizma	37

□ Uvjeti za razvoj turizma na seljačkom gospodarstvu	38
□ Uloga kulturne baštine u turističkoj ponudi seljačkog gospodarstva	38
5. Studije slučaja	42
5.1. OPG <i>Krešimir Lovrec (Vino Lovrec)</i> (Sveti Urban, Štrigova, Gornje Međimurje)	42
5.1.1. Opis osnovnih djelatnosti OPG-a <i>Krešimir Lovrec (Vino Lovrec)</i>	42
5.1.2. Turizam na OPG-u <i>Krešimir Lovrec (Vino Lovrec)</i>	43
5.1.3. Interpretacija i prezentacija baštine na OPG-u <i>Krešimir Lovrec (Vino Lovrec)</i>	44
5.2. OPG <i>Magriž</i> (Kornić, Krk, Hrvatsko primorje)	54
5.2.1. Opis osnovnih djelatnosti OPG-a <i>Magriž</i>	54
5.2.2. Turizam na OPG-u <i>Magriž</i>	56
5.2.3. Interpretacija i prezentacija baštine na OPG-u <i>Magriž</i>	59
5.3. OPG <i>Miho Kukuljica</i> (Mihanići, Konavle, dubrovačko zaleđe)	62
5.3.1. Opis osnovnih djelatnosti OPG-a <i>Miho Kukuljica</i>	62
5.3.2. Turizam na OPG-u <i>Miho Kukuljica</i>	65
5.3.3. Interpretacija i prezentacija baštine na OPG-u <i>Miho Kukuljica</i>	67
6. Rasprava	76
7. Zaključak	80
8. Popis literature	81
9. Popis izvora	83
10. Popis priloga	85
11. Popis kazivača	89

1. Uvod

1.1. Tema rada

Ovaj se rad bavi fenomenom interpretacije i prezentacije baštine na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima. U radu je naglasak stavljen na kulturnu baštinu, no u naslovu je rada korišten širi termin *baština* s obzirom da je određene, u radu spominjane, pojavnosti kulturne baštine zbog ispreplitanja s prirodnom baštinom nemoguće odrediti kao isključivo kulturne.

Cilj je rada prikazati kakve mogućnosti i preduvjete obiteljska poljoprivredna gospodarstva imaju za obavljanje djelatnosti interpretacije i prezentacije kulturne baštine; na koji bi se način iste mogle sustavno provoditi te koji su glavni izazovi tog procesa. U svrhu toga istražena je relevantna literatura te je provedeno terensko istraživanje kojim su bila obuhvaćena tri različita obiteljska poljoprivredna gospodarstva – OPG *Krešimir Lovrec* (*Vino Lovrec*) iz Svetog Urbana (Štrigova) u Međimurju, OPG *Magriž* iz Kornića (Krk) u Hrvatskom primorju te OPG *Miho Kukuljica* iz Mihanića (Konavle) u dubrovačkom zaleđu. Prva se dva obiteljska poljoprivredna gospodarstva bave određenim turističko-ugostiteljskim djelatnostima koje su povezane s kulturnom baštinom, dok treće gospodarstvo nema registrirane navedene dopunske djelatnosti, ali ima želju baviti se istima. Na taj način rad donosi uvide o tome kako se interpretacija i prezentacija baštine promišlja, odnosno ostvaruje, s obzirom na to radi li se o gospodarstvu koje se već bavi nekim turističko-ugostiteljskim radom ili se tek planira istim baviti.

Kako bi se odgovorilo na navedena pitanja, u radu se donosi širi okvir potreban za razumijevanje ove teme; tumače se pojmovi obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva i njegovih važnijih značajki; potom pojmovi kulture i kulturne baštine te odnos kulturne baštine i turizma. Rad naglašava i važnost uloge koju etnolozi imaju u procesu osvještavanja i korištenja kulturne baštine na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima.

Ovaj je rad nastao sa željom da njegova autorica barem malo olakša svojoj obitelji teške poljoprivredne poslove i unaprijedi poslovanje malog obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva te se tako zahvali na podršci iskazanoj u godinama dugog školovanja, ali i ukaže na važnost lokalne kulturne baštine koja zbog svoje „običnosti“ često ostaje neprimijećena i neprimjereno vrednovana.

1.2. Dosadašnja istraživanja

Tema kojom se ovaj rad bavi do sada nije bila predmet etnoloških i kulturnoantropoloških istraživanja, već su samo neki segmenti ove teme obrađivani u literaturi. U ovom je radu ta literatura podijeljena u tri cjeline s obzirom na segmente na koje se odnosi; to je literatura koja se odnosi na obiteljska poljoprivredna gospodarstva, zatim literatura koja obrađuje teme očuvanja kulturne baštine te na kraju literatura koja govori o korištenju kulturne baštine u turizmu. Kada je riječ o cjelini koja se odnosi na obiteljska poljoprivredna gospodarstva najznačajnije jedinice literature su: *Zakon o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu* (NN 29/2018), *Pravilnik o dopunskim djelatnostima na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima* (NN 76/2014), *Program ruralnog razvoja 2014. – 2020. godine* te *Uloga i značaj obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u Republici Hrvatskoj* autorice Karoline Tušek (2014). Navedena literatura donosi pravni okvir obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava te govori o važnosti istih, govori i o pravnim mogućnostima bavljenja očuvanjem baštine na njima te državnim potporama za isto. U cjelini koja se bavi temom očuvanja kulturne baštine, točnije njezinom interpretacijom, najznačajnija jedinica literature je knjiga Freemana Tildena *Interpreting Our Heritage* (1977). Osim nje korišten je još i *Priručnik za interpretaciju baštine* urednika Mirne Draženović i Aleša Smrekara (2020.) te radovi *Novi obrazac kulturnih ustanova: primjer katalnoskog centra za interpretaciju romanike* Caroline Martin Piñol (2011.) i *Novi oblici interpretacije baštine u Istri* Nine Ujčić (2020) te *Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara Republike Hrvatske* (NN 69/99). Navedena literatura donosi pravni okvir zaštite i očuvanja kulturne baštine, opisuje osnovne metode njezinog očuvanja i način njihove izvedbe, te opisuje ustanove u kojima se iste provode. U cjelini koja obrađuje teme korištenja kulturne baštine u turizmu također je obrađeno više jedinica literature, a neke od njih su: *Priručnik za bavljenje seoskim turizmom. Korak po korak od ideje do uspješnog poslovanja* Roberta Bačaca (2020), priručnik *Kako ugostiti turiste na vlastitom imanju* Eduarda Kušena (2007), osim navedenih za rad su bitni i radovi iz zbornika radova *Etnologija i kulturni turizam* (2006) te *Međunarodna povelja kulturnog turizma* (1999). Navedena literatura pojašnjava pojmove kulturnog, ruralnog i seoskog turizma te donosi načela održivog upravljanja kulturnim turizmom. U literaturi se govori o uvjetima za razvoj turizma na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima te se donose upute bavljenju istim na način kako ih promišljaju stručnjaci u turizmu.

1.3. Metodologija istraživanja

Osim na analizi relevantne literature, ovaj se rad temelji i na terenskom istraživanju. Terensko je istraživanje provedeno u proljeće 2022. godine, a uključilo je tri OPG-a iz tri različita dijela Hrvatske. To su: OPG *Krešimir Lovrec (Vino Lovrec)* iz Svetog Urbana (Štrigova) u Međimurju, OPG *Magriž* iz Kornića (Krk) u Hrvatskom primorju te OPG *Miho Kukuljica* iz Mihanića (Konavle) u dubrovačkom zaleđu. Kod odabira OPG-a koji će biti uključeni u istraživanje osnovni je kriterij bila već postojeća ili potencijalna turističko-ugostiteljska djelatnost. Dva su OPG-a, OPG *Krešimir Lovrec* te OPG *Magriž*, u istraživanje uključena zbog toga što već imaju razvijenu neku od turističko-ugostiteljskih djelatnosti te na taj način donose vrijedna saznanja o mogućnostima interpretacije i prezentacije baštine u sklopu navedenih djelatnosti. Osim toga, oni služe i kao primjer za promišljanje interpretacije i prezentacije baštine na OPG-u *Miho Kukuljica* koji je treći od istraživanih OPG-ova. OPG *Miho Kukuljica* još uvijek nema razvijene turističko-ugostiteljske djelatnosti, ali se u budućnosti planira baviti istima te je u ovo istraživanje uključen upravo zato kako bi se mogle ispitati želje članova OPG-a vezane za razvoj navedenih djelatnosti, ali i uvjeti i potencijali za razvoj prezentacije i interpretacije baštine na OPG-u. Nadalje, kod odabira OPG-a uzete su u obzir i određene specifičnosti – OPG *Krešimir Lovrec* u ovo je istraživanje uključen zbog saznanja da se na njemu nalazi *Etnografska zbirka Lovrec* što može pružiti vrijedne odgovore na radom postavljena pitanja u vezi interpretacije i prezentacije baštine na OPG-ovima, OPG *Magriž* dodatno je izabran i zbog toga što se jednako kao OPG *Miho Kukuljica* bavi proizvodnjom sira pa na taj može poslužiti kao dobra polazišna točka za promišljanja potonjemu.

Terensko je istraživanje uključivalo izlazak na teren i posjet OPG-ima te provođenje strukturiranih intervjua s vlasnicima OPG-a prema unaprijed sastavljenoj upitnici uz snimanje zvučnih zapisa. Osim navedenih formalnih, na terenu su se vodili i neformalni razgovori. Svaki je odlazak na teren uključivao i vođeni obilazak bližih gospodarskih zgrada, tj. proizvodnih pogona i prostora u kojim se nude turističko-ugostiteljske usluge. Tijekom obilazaka OPG-a izrađeno je otprilike 40 fotografija čime je dokumentirano trenutno stanje na OPG-ima. Prikupljeni su i drugi materijali (turistički i promotivni materijali) koji se odnose na ove OPG-ove. Po povratku s terena odrađeno je preslušavanje snimljenog materijala, transkribiranje i analiziranje istog, analiza fotografija i promotivnih materijala, uključujući internetske stranice, usporedba s podacima iz literature te izrada samoga rada. Analiza i interpretacija svih prikupljenih podataka omogućila je da se svaki OPG predstavi kao studija

slučaja s tri osnovne cjeline koje uključuju a) opis smještaja, infrastrukture, osnovnih karakteristika i djelatnosti OPG-a, b) povezanost djelatnosti OPG-a s turizmom (turističko-ugostiteljski rad, sudjelovanje u kulturno-turističkim projektima) te c) način interpretacije i prezentacije baštine na OPG-u (sustavno osmišljena interpretacija i prezentacija baštine na OPG-u, način proizvodnje, izgled gospodarskih zgrada i okoliša). Ovakva struktura omogućila je kasnije usporedbu OPG-a, raspravu o odabranim pitanjima iz literature i zaključak.

1.4. Struktura rada

Nakon uvoda, u drugom, trećem i četvrtom poglavlju donosi se pregled literature. Prvo se poglavlje odnosi na literaturu vezanu za obiteljska poljoprivredna gospodarstva, nakon toga u drugom se poglavlju izlaže literatura vezana za teme očuvanja kulturne baštine dok treće poglavlje donosi podatke iz literature koja tematizira korištenje kulturne baštine u turizmu. Peto poglavlje donosi tri studije slučaja gdje se svakom studijom predstavlja po jedan OPG, odnosno iznose se rezultati terenskog istraživanja. U šestom se poglavlju, u raspravi, podatci iz korištene literature uspoređuju s onima dobivenim terenskim istraživanjem te se u sedmom poglavlju donosi zaključak. Na kraju se rada prilažu popisi literature, izvora, priloga i kazivača.

2. Obiteljska poljoprivredna gospodarstva i dopunske djelatnosti

2.1. Značajke obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava

Prema *Zakonu o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu (NN 29/18)* (Zakon o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu NN 29/18 2018) definicija obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva (u daljnjem tekstu OPG) glasi:

„OPG je organizacijski oblik gospodarskog subjekta poljoprivrednika fizičke osobe koji radi stvaranja dohotka samostalno i trajno obavlja djelatnost poljoprivrede i s njom povezane dopunske djelatnosti, a temelji se na korištenju vlastitih i/ili unajmljenih proizvodnih resursa te na radu, znanju i vještinama članova obitelji.“

Djelatnost poljoprivrede podrazumijeva uzgoj biljaka i stoke te uz uzgoj povezane pomoćne djelatnosti, kao što su obrada i održavanje zemljišta ili priprema, pakiranje i transport usjeva za tržište i sl. Trajno obavljati djelatnost poljoprivrede znači kontinuirano se baviti

poljoprivrednim poslovima najkraće unutar jedne kalendarske godine. Nositelj OPG-a je izabrani član OPG-a; on je nositelj prava i obveza te je u svojstvu odgovorne osobe koja predstavlja OPG i upravlja njime. Uz nositelja, rad na OPG-u obavlja obiteljsko kućanstvo (osobe koje zajedno žive u istom kućanstvu, odnosno ostvaruju prihode i troše ih zajedno), a mogu ga obavljati i članovi šire obitelji (krvni srodnici u prvoj liniji, krvni srodnici u pobočnoj liniji, srodnici po tazbini i sl.) te radnici zaposlenici. Nositelj OPG-a može odabrati zanimanje poljoprivrednik kao glavno ili dodatno, drugim riječima nositelj OPG-a uz rad na OPG-u može biti zaposlen i po drugoj osnovi. Ostali članovi OPG-a također mogu uz rad na OPG-u biti zaposleni po drugoj osnovi. Štoviše, članovi kućanstva i članovi šire obitelji mogu pomagati nositelju OPG-a u obavljanju svih poslova bez obveze zasnivanja radnog odnosa (usp. isto).

Dopunske su djelatnosti proizvodne i uslužne djelatnosti povezane s poljoprivredom koje omogućuju bolje korištenje proizvodnih kapaciteta te bolje korištenje znanja, vještina i rada članova na OPG-u (usp. isto).

2.2. Dopunske djelatnosti obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava

Prema *Pravilniku o dopunskim djelatnostima na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima* (NN 76/14) dopunske djelatnosti su (usp. Pravilnik o dopunskim djelatnostima na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima NN 76/14 2014): 1. Proizvodnja poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, 2. Izrada neprehrambenih proizvoda i predmeta opće uporabe, 3. Pružanje usluga 4. Pružanje turističkih i ugostiteljskih usluga, 5. Pružanje ostalih sadržaja i aktivnosti. Važnost je dopunskih djelatnosti u tome što omogućuju povećanje dohotka te porast zaposlenosti na OPG-ovima (usp. Tomas 2016: 6).

Navedene dopunske djelatnosti detaljno su označene i razrađene u prilogima koji slijede:

oznaka:	1. PROIZVODNJA POLJOPRIVREDNIH I PREHRAMBENIH PROIZVODA
1.1.	proizvodnja poljoprivrednih proizvoda od sirovine dijelom iz vlastite proizvodnje uz kupnju do 50% sirovine drugih poljoprivrednih gospodarstva u dijelu proizvodnje alkoholnih pića i octa, piva do 2.000 hl, vina od grožđa, voćnog vina, likera, rakija, ostalih alkoholna pića i sl.,
1.2.	proizvodnja prehrambenih proizvoda od sirovine dijelom iz vlastite proizvodnje uz kupnju do 50% sirovine od drugih poljoprivrednih gospodarstva (osim kupnje mlijeka i mesa) radi proizvodnje sirupa, sokova, ulja, džemova, pekmeza, kruha, kolača, kroštula, tjestenina, arancina, sušenog/zamrznutog/konzerviranog voća, povrća i sl.,
1.3.	pakiranje i/ili zamrzavanje i/ili sušenje i/ili konzerviranje proizvoda od sirovine dijelom iz vlastite proizvodnje uz kupnju do 50% sirovine drugih poljoprivrednih gospodarstva u dijelu proizvoda od gljiva, šumskih plodova, samoniklog, uzgojenog i ostalog bilja i sl. .
oznaka:	2. IZRADA NEPREHRAMBENIH PROIZVODA I PREDMETA OPĆE UPORABE
2.1.	izrada proizvoda od drva (drvene motke grubo uobličene, netokarene i drugi proizvodi od drva, drvena šindru i slično), izrada zaprežnih kola i drugih drvenih poljoprivrednih alata te izrada tradicijskog namještaja povezano sa zanimanjima tradicijskih obrta i/ili tradicijskim vještinama;
2.2.	izrada proizvoda od slame i drugih pletarskih materijala (bambus, ratan, trska, rogoz, vrbovo pruć, rafija, očišćena, bijeljena ili bojena slama žitarica te lipova kora) povezano sa zanimanjima tradicijskih obrta i/ili tradicijskim vještinama;
2.3.	izrada rukotvorina, nakita, igračaka i suvenira od tkanine, kože, kamena, gline, stakla i drugih materijala povezano sa zanimanjima tradicijskih obrta i/ili tradicijskim vještinama;
2.4.	izrada proizvoda od pčelinjeg voska, sapuna, drugih neprehrambenih proizvoda i predmeta opće upotrebe povezano sa zanimanjima tradicijskih obrta i/ili tradicijskim vještinama;
2.5.	izrada eteričnih ulja, kozmetičkih proizvoda i drugih neprehrambenih proizvoda i predmeta opće upotrebe;

Prilog 1. Popis dopunskih djelatnosti na OPG-u. *Pravilnik o dopunskim djelatnostima na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima (NN 76/14)*. 24. lipnja 2014. *Narodne novine*.

2.6.	izrada proizvoda od konca i vune (pletanje, vezenje, kukičanje, proizvodnja proizvoda od čipke, proizvoda od filcane vune, izrada tradicijske odjeće i narodnih nošnji) povezano sa zanimanjima tradicijskih obrta i/ili tradicijskim vještinama;
2.7.	izrada proizvoda od svježeg i sušenog cvijeća i drugog bilja povezano sa zanimanjima tradicijskih obrta i/ili tradicijskim vještinama;
2.8.	izrada ostalih proizvoda od drva (cijepani kolci; drveni kolci i stupovi, zašiljeni ali uzdužno nepiljeni) te izrada, pakiranje, obrada, prerada ogrjevnog drva u obliku oblica, cjepanica, pruća, snopova ili sličnih oblika (paletirani, briketirani, piletirani);
oznaka:	3. PRUŽANJE USLUGA
3.1.	pružanje usluga s poljoprivrednom i šumskom mehanizacijom opremom, uređajima i/ili alatima koje obuhvaćaju rad s traktorima i drugim poljoprivrednim strojevima u komunalnim poslovima (zimsko održavanje cesta i putova, čišćenje, košnja i održavanje zelenila i zelenih površina);
3.2.	pružanje usluga s poljoprivrednom i šumskom mehanizacijom, opremom, uređajima i/ili alatima u građevinskim poslovima (iskop, ravnanje, dovoz, odvoz i slično);
3.3.	usluge u šumarstvu s poljoprivrednom i šumskom mehanizacijom, opremom, uređajima opremom, uređajima i/ili alatima koje obuhvaćaju sječu drva, izvlačenje drva iz šume, izradu trupaca, drvne sječke, piljenje drva i slično;
3.4.	usluge s radnim životinjama u poljoprivrednim i šumsko-gospodarskim poslovima koje obuhvaćaju prijenos, prijevoz poljoprivrednih proizvoda i obavljanje poljoprivrednih poslova sa životinjama, iznošenje i izvlačenje drva iz šume sa životinjama i slično;
3.5.	usluge s radnim životinjama u ostalim aktivnostima, (vožnja kočijom, jahanje i obuka u jahanju, terapijsko jahanje, obuka, treniranje i/ili korištenje radnih životinja (konja, pasa i drugih) i slično povezano s ruralnim običajima i/ili tradicijskim vještinama;
3.6.	ostale usluge, aktivnosti i savjeti vezani uz držanje životinja, uzgoj bilja i preradu poljoprivrednih proizvoda (striža/ šišanje ovaca, cijepljenje i orezivanje voćki i vinove loze, zbrinjavanje rojeva pčela, uklanjanje osa, biodinamički uzgoj povrtnog bilja i slično);
3.7.	ostale usluge i aktivnosti u korištenju raspoloživih radnih resursa gospodarstva (uslužni prijevoz mlijeka, prijevoz poljoprivrednih proizvoda, prijevoz životinja, održavanje grobova, uslužna dorada i/ili pakiranje i/ili skladištenje poljoprivrednih i/ili prehrambenih proizvoda i slično)
oznaka:	4. PRUŽANJE TURISTIČKIH I UGOSTITELJSKIH USLUGA
4.1.	pružanje ugostiteljskih usluga u objektima koji mogu biti: vinotočje/kušaonice, izletišta, sobe, apartmani, ruralne kuće za odmor, kamp;
4.2.	pružanje turističkih usluga koje mogu biti: omogućavanje sudjelovanja u poljoprivrednim aktivnostima kao što su berba voća i povrća, ubiranje ljetine i sl., lov i ribolov, vožnja kočijom, čamcem, biciklom, jahanje, pješačenje i slične aktivnosti te iznajmljivanje sredstava, pribora i opreme za te aktivnosti; provođenje programa kreativnih i edukativnih radionica vezanih uz poljoprivredu, tradicijske obrte i sl., prezentacija poljoprivrednoga gospodarstva te prirodnih i kulturnih vrijednosti u okviru istog, posjete registriranim privatnim etno zbirkama i sl. organizacija izleta za goste koji koriste usluge smještaja; omogućavanje prostora za piknik i izlet; omogućavanje korištenja žičare, vučnice, uspinjače i sl.;
oznaka:	5. PRUŽANJE OSTALIH SADRŽAJA I AKTIVNOSTI
5.1.	omogućavanje stjecanja znanja i vještina o uzgoju bilja i životinja;
5.2.	omogućavanje organiziranja tečajeva za izradu tradicijskih proizvoda i rukotvorina;
5.3.	omogućavanje edukacijskih praktikuma i/ili omogućavanje održavanja radionica, tečajeva, seminara i edukacija iz registrirane dopunske djelatnosti OPG-a;

Prilog 2. Popis dopunskih djelatnosti na OPG-u. *Pravilnik o dopunskim djelatnostima na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima (NN 76/14)*. 24. lipnja 2014. *Narodne novine*.

5.4	proizvodnja i isporuka energije iz obnovljivih izvora od poljoprivredne i/ili šumske biomase, stajskog gnoja, gnojovke, gnojnice, drugih izvora biomase, vode, vjetra i sunca do snage 1MW nominalne snage generatora (kotla);
5.5	proizvodnja i isporuka organskih gnojiva (humusa, glisnjaka i drugih) proizvedenih na OPG-u;
5.6	uzgoj i isporuka divljači, uzgoj rakova, žaba, slatkovodni uzgoj riba – aquakultura na OPG-u;
5.7	uzgoj ostalih nespomenutih biljnih vrsta (drveća, grmlja, cvijeća, božićnih drvaca i ukrasnog bilja) na OPG-u;
5.8	sudjelovanje na manifestacijama prikazivanjem aktivnosti i djelatnosti OPG-a vezanih s ruralnim običajima, zanimanjima tradicijskih obrta i/ili tradicijskim vještinama;
5.9	sakupljanje samoniklog bilja (aromatičnog, začinskog i dr.), gljiva, šumskih plodova (borovnica, šipka, kupina, kestena, žira i dr.) i ostalog bilja

Prilog 3. Popis dopunskih djelatnosti na OPG-u. *Pravilnik o dopunskim djelatnostima na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima (NN 76/14)*. 24. lipnja 2014. *Narodne novine*.

2.3. Klasifikacija obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava

Najčešća dva kriterija prema kojima se odvija klasifikacija OPG-ova su veličina zemljišnog posjeda te socioekonomski sastav domaćinstva. Prema veličini zemljišnog posjeda OPG-ovi se dijele na sitne, male, srednje i velike. Prema socioekonomskom sastavu domaćinstva se dijele na čista poljoprivredna gospodarstva (svi su radno aktivni članovi zaposleni samo na svom gospodarstvu), mješovita poljoprivredna gospodarstva (dio radno aktivnih članova zaposleno je samo na svom gospodarstvu, a dio ih zaposleno izvan gospodarstva), nepoljoprivredna gospodarstva (svi su radno aktivni članovi zaposleni izvan svog gospodarstva) te gospodarstvo bez radne snage (nema radno aktivnih članova gospodarstva, odnosno radi se o staračkim poljoprivrednim gospodarstvima) (usp. Tomas 2016: 4–5).

2.4. Potpore iz fondova Europske Unije obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima

„Ulaskom Hrvatske u Europsku uniju 2013. godine *Zajednička poljoprivredna politika Europske unije (ZPP EU)* zamijenila je dotadašnji nacionalni sustav potpora u poljoprivredi.“ (Tomas 2016: 21). ZPP EU temelji se na dva stupa: tržišnoj politici i politici ruralnog razvoja. Prvi se stup financira iz *Europskog fonda za jamstva u poljoprivredi* (EFGP), dok se drugi stup financira iz *Europskog fonda za ruralni razvoj* (EPFRR) (usp. Europski poljoprivredni fondovi).

Iz EFGP-a financiraju se izravna plaćanja na koja poljoprivredni proizvođači imaju pravo sukladno povijesnim isplatama potpora po gospodarstvu; takva su plaćanja povezana s

postojećom poljoprivrednom proizvodnjom i nemaju za cilj poticanje razvoja ili promjene strukture u poljoprivredi (usp. Kovačić i Milić: 41).

U kontekstu ovog rada, veći značaj ima EPFRR kojemu su ciljevi jačanje konkurentnosti poljoprivrede i šumarstva, poboljšanje okoliša i krajolika, poboljšanje kvalitete života na ruralnim područjima te postizanje raznolikosti ruralnog gospodarstva uz očuvanje prirodnog i kulturnog nasljeđa (usp. Europski poljoprivredni fondovi). Najznačajniji je za ovaj rad posljednje navedeni cilj koji obuhvaća aktivnosti poput pokretanja i razvoja seoskog i ekoturizma te poslova koji su s njima u vezi, oživljavanje i komercijalizacija lokalnih obrta te ponudu novih usluga koje se temelje na postojećim izvorima (usp. isto). Navedenim se Fondom financiraju i aktivnosti poput edukacija, stjecanja vještina te informiranja (usp. isto).

Svaka je zemlja članica morala izraditi *Nacionalni plan za ruralni razvoj* u skladu sa *Strateškim smjernicama za ruralni razvoj* kojim se definira raspodjela namijenjenih sredstava iz EPFRR-a (usp. isto). Dana 26. svibnja 2015. godine Europska je komisija odobrila *Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske* za razdoblje 2014.–2020. *Program* je do sada doživio devet izmjena i još uvijek je na snazi. Njime je definirano devetnaest mjera s više podmjera koje za cilj imaju povećanje konkurentnosti poljoprivrede, šumarstva i prerađivačke industrije, ali i unaprjeđenje životnih i radnih uvjeta u ruralnim područjima uopće (usp. Program ruralnog razvoja 2014. – 2020. godine).

Trenutno su važeće sljedeće mjere (usp. Popis mjera s osnovnim informacijama): M1 – Prenos znanja i aktivnosti informiranja, M2 – Savjetodavne službe, službe za upravljanje poljoprivrednim gospodarstvom i pomoć poljoprivrednim gospodarstvima, M3 – Sustavi kvalitete za poljoprivredne proizvode i hranu, M4 – Ulaganja u fizičku imovinu, M5 – Obnavljanje poljoprivrednog proizvodnog potencijala narušenog elementarnim nepogodama i katastrofalnim događajima te uvođenje odgovarajućih preventivnih aktivnosti, M6 – Razvoj poljoprivrednih gospodarstava i poslovanja, M7 – Temeljne usluge i obnova sela u ruralnim područjima, M8 – Ulaganja u razvoj šumskih područja i poboljšanje održivosti šuma, M9 – Uspostava proizvođačkih grupa i organizacija, M10 – Poljoprivreda, okoliš i klimatske promjene, M11 – Ekološki uzgoj, M13 – Plaćanja područjima s prirodnim ograničenjima ili ostalim posebnim ograničenjima, M14 – Dobrobit životinja, M16 – Suradnja, M17 – Upravljanje rizicima, M18 – Financiranje dodatnih nacionalnih izravnih plaćanja za Hrvatsku, M19 – LEADER (CLLD), M20 – Tehnička pomoć. Također postoji i mjera M21 –

izvanredna privremena potpora poljoprivrednicima MSP-ovima koji su posebno pogođeni krizom uzrokovanom bolešću COVID –19.

Objave natječaja za prijavu na korištenje određene mjere i razdoblje njegova trajanja poljoprivrednici mogu pratiti na internetskoj stranici <https://ruralnirazvoj.hr/>.

2.5. Važnost obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava

Obiteljska poljoprivredna gospodarstva predstavljaju okosnicu agrarnog razvoja, odnosno temeljni su oblik organizacije poljoprivredne proizvodnje u Republici Hrvatskoj (usp. Tušek 2014: 1). Prema zadnjem popisu poljoprivrede iz 2020. godine u Republici Hrvatskoj registrirano je 139 493 OPG-a; 55 570 OPG-a nalazi se u Panonskoj Hrvatskoj, 41 684 u Jadranskoj Hrvatskoj, 40 314 u Sjevernoj Hrvatskoj te 1 925 u Gradu Zagrebu (usp. Tablica 1.1. Broj poljoprivrednih gospodarstava, opći pregled, Republika Hrvatska i HR NUTS 2 (HR_NUTS 2021.)).

O važnosti i ulogama OPG-ova piše Tušek (usp. 2014: 1) u svom radu. Govoreći o važnosti autorica se osvrće na brojke te navodi kako je u vrijeme nastanka navedenog rada diljem svijeta postojalo čak oko 500 milijuna OPG-ova, a što je činilo gotovo 80% svih poljoprivrednih gospodarstava, s glavnim ulogom prehranjivanja svjetskog stanovništva.

Osim navedene uloge, navodi se kako OPG-ovi jačaju lokalnu ekonomiju, zapošljavaju ljude (usp. isto: 8), ali i „daju veliki doprinos čovječanstvu jer osiguravaju održivo korištenje/gospodarenje prirodnih resursa, čuvaju bioraznolikost, u krizama pokazuju otpornost i prilagodljivost, a doprinose očuvanju bogatih lokalnih tradicija, identiteta i kulturnog nasljeđa“ (Tušek 2014: 1). Tušek (isto: 11) posebno ističe usku povezanost OPG-ova s kulturnim identitetom i lokalnim tradicijama u sferi održive poljoprivredne proizvodnje jer se ona, za razliku od moderne industrijske proizvodnje koja je zaslužna za degradaciju zemlje, temelji upravo na znanjima te iskustvima seljaka proizašlim iz lokalne kulture.

2.6. Mogućnosti i preduvjeti očuvanja baštine na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima

U prethodnom je poglavlju rečeno kako OPG-ovi doprinose očuvanju lokalnih tradicija (usp. Tušek 2014: 1). S obzirom na, od prije spomenute definicije OPG-a, pretpostavlja se da bi se taj proces mogao odvijati na više načina. Prvo, kroz primarnu djelatnost poljoprivrede, uzgojem starinskih sorti kao i načinom njihova uzgoja koji je lokalno rasprostranjen te tradicijom uvriježen, uz pretpostavku da se radi o ekološki prihvatljivom i ekonomski

održivom uzgoju. Drugo, očuvanje baštine još konkretnije moglo bi se provoditi kroz dopunske djelatnosti. Uvidom u *Pravilnik o dopunskim djelatnostima na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima* ustanovljeno je kako je istim predviđeno da veliki broj navedenih dopunskih djelatnosti bude utemeljen upravo na lokalnoj kulturnoj baštini, štoviše za obavljanje nekih od njih se, prema *Pravilniku*, zahtjeva dokaz o poznavanju određenih tradicijskih obrta i vještina.¹ Gotovo za sve djelatnosti navedene u 2. skupini – Izrada prehrambenih proizvoda i predmeta opće uporabe – *Pravilnik* predviđa poznavanje određenog tradicijskog obrta i/ili vještine što je izravan doprinos očuvanju kulturne baštine. Isto tako, djelatnosti 4. i 5. skupine, tj. djelatnosti pružanja turističkih i ugostiteljskih usluga te djelatnosti pružanja ostalih sadržaja i aktivnosti (npr. održavanje kreativnih i edukativnih radionica, održavanje tečajeva, seminara i edukacija, prezentacija poljoprivrednog gospodarstva te prirodnih i kulturnih vrijednosti u okviru istoga, posjete registriranim etno zbirkama i sl. (usp. *Pravilnik o dopunskim djelatnostima na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima* NN 76/14.)), omogućuju tim istima OPG-ovima da, kroz navedene djelatnosti pružanja usluga posjetiteljima, pridonose očuvanju materijalnih i nematerijalnih pojava lokalne kulturne baštine, ali i jačanju konkurentnosti svog OPG-a.

Isto tako, važan poticaj za očuvanje kulturne baštine na OPG-ovima nalazi se među ciljevima razvoja OPG-a u *Zakonu o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu*. „Ciljevi održivog razvoja OPG-a su ostvarivanje načela opće sigurnosti hrane i očuvanja prirodnih poljoprivrednih resursa uz unaprjeđenje i povećanje konkurentnosti OPG-a“ (*Zakon o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu* NN 29/18), ali i „jačanje društvene, socijalne, gospodarske i ekološke uloge OPG-a“ (isto). Naime, upravo aktivnosti očuvanja baštine mogu doprinjeti osnaživanju potonje navedenih ciljeva OPG-a.

Dodatan poticaj obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima u aktivnostima očuvanja baštine, mogu biti sljedeće mjere ruralnog razvoja:

M3 – Sustavi kvalitete za poljoprivredne proizvode i hranu – mjera koja sa svojim podmjerama nudi registraciju i zaštitu naziva poljoprivrednog ili prehrambenog proizvoda oznakom izvornosti, oznakom zemljopisnog podrijetla ili oznakom zajamčeno tradicionalnog specijaliteta što podiže vrijednost istog, a istovremeno znači i povećanje dohotka za

¹ U *Pravilniku o dopunskim djelatnostima na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima*, u Prilogu II, nalazi se popis zanimanja tradicijskih obrta i vještina potrebnih za obavljanje pojedine dopunske djelatnosti te primjer obrasca koji se mora ispuniti prilikom prijavljivanja određene dopunske djelatnosti OPG-a kao dokaz o poznavanju vještina tradicijskog znanja (usp. *Pravilnik o dopunskim djelatnostima na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima* NN 76/14).

proizvođača tog proizvoda te doprinosi održivom razvoju ruralnih područja i jačanju turističke ponude (usp. M3 – Sustavi kvalitete za poljoprivredne proizvode i hranu).

M4 – Ulaganja u fizičku imovinu – mjera koja kroz svoje podmjere omogućuje potpore za ulaganja u poljoprivredna gospodarstva (restrukturiranje, modernizacija, povećanje konkurentnosti, korištenje obnovljivih izvora energije i sl.), ali i potpore za ulaganja u preradu, marketing i/ili razvoj poljoprivrednih proizvoda (usp. M4 – Ulaganja u fizičku imovinu).

Najznačajnija mjera za navedenu skupinu OPG-ova je mjera M6 – Razvoj poljoprivrednih gospodarstava i poslovanja – kao jedan od važnijih ciljeva ove mjere navodi se „omogućiti mladima zapošljavanje i izvan poljoprivrednih zanimanja“ (M6 – Razvoj poljoprivrednih gospodarstava i poslovanja). Podmjere navedene mjere su sljedeće: 6.1. Potpora mladim poljoprivrednicima – odnosi se na osobe između 18 i 40 godina (usp. isto) te između ostalih aktivnosti troškovi kojih su ovom mjerom pokriveni navodi se i „građenje i/ili opremanje objekata za prodaju i prezentaciju vlastitih poljoprivrednih proizvoda uključujući i troškove promidžbe“ (isto); 6.2. Potpora ulaganju u pokretanje nepoljoprivrednih djelatnosti u ruralnom području (usp. isto) – prihvatljive aktivnosti za koje se nudi potpora su „turizam u ruralnom području; tradicijski, umjetnički obrti, izrada suvenira; usluge u ruralnim područjima; prerada/ trženje proizvoda“ (isto); 6.3. Potpora razvoju malih poljoprivrednih gospodarstava – mjera je namjenja poljoprivrednim gospodarstvima čija je ekonomska veličina između 2000 i 7.999 EUR-a (usp. isto), a među ostalim aktivnostima za koje se izdaju potpore je i aktivnost „građenje i/ili opremanje objekata za prodaju i prezentaciju vlastitih poljoprivrednih proizvoda uključujući i troškove promidžbe“ (isto); 6.4. Ulaganja u razvoj nepoljoprivrednih djelatnosti u ruralnim područjima (usp. isto) – aktivnosti za koje se nudi potpora su „turizam u ruralnom području; tradicijski, umjetnički obrti, izrada suvenira; usluge u ruralnim područjima; prerada/ trženje proizvoda“ (isto).

3. Zaštita i očuvanje kulturne baštine

3.1. Kultura i kulturna baština

Kultura se u etnologiji definira široko kao „cjelokupan način života i mišljenja jedne ljudske zajednice“ (Čapo 1998: 15), odnosno „kultura uključuje sustave mišljenja (vrednota, znanja i vjerovanja) po kojima ljudi žive i ponašaju se, zatim sustave konkretnih ponašanja i djelovanja u društvu te sve proizvode ljudske djelatnosti (sva materijalna dobra)“ (usp. isto).

Također, „kultura je po definiciji stalna mijena; ona nije fiksirana jednom za svagda nego je promjenjiva u vremenu i prostoru“ (isto: 16). Drugo bitno obilježje kulture su određene konstante, ponekad nazivane tradicijama (usp. isto: 17).

„U procesu tradiranja (prenošenja) kulture s naraštaja na naraštaj pojedinac uči modele ponašanja i mišljenja koje nudi određena kultura (...) Zahvaljujući činu prenošenja svaka nova faza kulture, iako je do neke mjere nova i drukčija zbog kulturi bitnog svojstva mijene, nadovezuje se u nekim elementima na prijašnje“ (isto: 17).

Dakle, kultura ima obilježje dvostrukosti – postojana je, ali i dinamična (usp. isto). No, tradicije ne nastaju uvijek spontano i ne moraju biti duboko ukorijenjene u prošlosti, nego nastaju svijesnom aktivnošću zajednice. Zbog se toga, tradicije danas, prije svega, shvaćaju kao „suvremena konstrukcija projicirana u prošlost da bi se tumačila sadašnjost“ (isto: 17).

Ljudi su produkt kulture u kojoj žive, ali su ujedno i njezini proizvođači; razvidno je da je odnos kulture i čovjeka složen i višeslojan te je kao takav nepresušan izvor zanimanja etnologa i kulturnih antropologa. Proučavanjem kulture ulazimo u srž ponašanja određenih ljudskih zajednica, ali i čovjeka kao individue. Znanje o kulturi pruža nam odgovore na brojna pitanja, a poznavanjem odgovora raste i naše razumijevanje, kao što rastu i naše mogućnosti rješavanja određenih društvenih problema.

Kada se terminu *kultura* pridruži i termin *baština* nastaje sintagma *kulturna baština*. Tom se sintagmom označuje koncept koji se shvaća kao skup odabranih kulturnih značajki koje su nasljeđene od prošlih generacija, a koje se, izdvojene iz cjelokupne kulture iz nekog zajednici bitnog razloga, interpretiraju i ostvaruju u sadašnjosti. Članovi zajednice ili aktivni pojedinci, određeni povijesni trenutak važan zbog svog političkog ili društvenog konteksta, ali i stručnjaci; istraživači, znanstvenici mogu iz sveukupnosti kulture odabrati određeni skup kulturnih značajki i dati im status kulturne baštine. Stvaranje kulturne baštine je, dakle, proces u kojem određeni ljudi ili događaji odaberu istaknuti, svjesno ili nesvjesno, ali po nekom tada važećem kriteriju, određene kulturne elemente i koriste ih u datom vremenu. Kulturna baština članovima zajednica pruža osjećaj identiteta te kontinuiteta, potiče ljudsku kreativnost i kulturnu raznolikost koja pak vodi poštivanju među zajednicama.

Iako termin *baština* može upućivati na neke stare kulturne stečevine koje se kao okamenjene koriste u suvremenosti, važno je naglasiti kako elementi koji se smatraju kulturnom baštinom

jesu nastali u nekom drugom vremenu, oni jesu produkt određenog povijesnog vremena, ali nisu okamenjeni ili nepromjenjeni, oni se stalno iznova redefiniraju:

„Doista, bez obzira na to što izgleda staro, baština je zapravo nešto sasvim novo. To je novi način kulturnog stvaralaštva u sadašnjosti koji ima svoje korijene u prošlosti. Radi se o metaproizvodu koji se bazira na povijesnim fragmentima. Drugim riječima, baština kao takva ne postoji – ona se stvara, oblikujući tako i svojevrsan simbolički kapital.“ (Kirshenblatt-Gimblett 1998: 7 prema Nikočević 2013: 335).

Izdvojeni kulturni elementi, baš kao i kultura u cjelosti, podložni su promjeni i jedino se kroz promjenu mogu prilagoditi i opstati u novijim vremenima koja slijede nakon njihova nastanka. Tvrtko Zebec (2013: 324) navodi kako se to najbolje očituje na nematerijalnoj kulturnoj baštini, koja uz materijalnu čini ukupnu kulturnu baštinu:

„Upravo nematerijalna kulturna baština u svojoj je biti promjenjivog karaktera, s mnoštvom varijanti, i različitih mogućnosti izvedbi, ovisi o trenutku, izvođaču pojedincu ili skupini.“

Kulturnu baštinu, dakle, čine i materijalni i nematerijalni kulturni elementi, pa ju stoga dijelimo na materijalnu i nematerijalnu. Ranije su se, i u Hrvatskoj i u svijetu, koristili različiti nazivi kojima bi se opisali takvi različiti kulturni elementi, a koji nisu bili dovoljno precizni što je dovodilo do međusobnog preklapanja njihovih značenja. U hrvatskoj su se etnologiji tako koristili termini poput *duhovna* ili *društvena kultura*, *tradicijska kultura*, *folklor*. Pod utjecajem djelovanja *Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovnje, znanost i kulturu* (u daljnjem tekstu UNESCO), točnije pod utjecajem njezinih pravnih instrumenata² u području kulture, a koje je ratifikacijama i sama Republika Hrvatska implementirala u svoje kulturne politike, raširili su se termini materijalna i nematerijalna kulturna baština te omogućili lakše snalaženje među raznovrsnom terminologijom:

„Ova je konvencija [Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine]³ utoliko postavila novi metajezik što se često tijekom UNESCO-vih radionica spominje kao

² Neke od najznačajnijih pravnih instrumenata, odnosno konvencije, u području kulture su: *Konvencija o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba*; *Konvencija o načinima zabrane i sprječavanja ilegalnog uvoza, izvoza i prijenosa vlasništva nad kulturnim dobrima*; *Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine*; *Konvencija o zaštiti podvodne kulturne baštine*; *Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine*; te *Konvencija za zaštitu i promicanje raznolikosti kulturnih izričaja* (usp. Conventions 2022).

³ Istaknula L.M.

pozitivan utjecaj prema boljem razumijevanju među stručnjacima koji se bave nematerijalnom kulturnom baštinom.“ (Zebec 2013: 323).

S druge strane Zebec (usp. isto) navodi i kako prilikom ujednačavanja terminologije treba biti oprezan s obzirom na kompleksnost društva:

„Međutim, ne radi se samo o problematici terminologije, nego o filozofiji shvaćanja svijeta uopće. (...) Utoliko treba biti svjestan da uz sva nastojanja na ujednačavanju svijeta međunarodnim deklaracijama, konvencijama i terminologijom koja ih prati, mnoga shvaćanja njima ne mogu biti obuhvaćena.“

Kada se govori o uključenosti stručnjaka, znanstvenika u odabir onih elemenata koji će se u određenoj zajednici smatrati kulturnom baštinom, ta se njihova uloga dodatno intezivirala, od prije spomenutim, djelovanjem UNESCO-a. Valja se tu sjetiti široke definicije kojom se u etnologiji definira kultura, odnosno činjenice kako je za etnologe i kulturne antropologe sva kultura jednaka kulturnoj baštini. Drugim riječima, sva je kultura jednako važna i vrijedna, svaki kulturni element postojao je ili postoji s razlogom i pruža nam vrijedna znanja o određenom društvu. Etnolozi i kulturni antropolozi trebali bi se suzdržati od donošenja vrijednosnih sudova vezanih za kulturu. Naravno, kada se od navedenih stručnjaka očekuje suradnja i stručno mišljenje vezano za neku kulturnu pojavu tada je njihova odgovornost sudjelovati u donošenju odluka bilo da se radi o lokalnoj ili pak međunarodnoj razini:

„Kao stručnjaci posređujemo u povezivanju lokalnih zajednica s vanjskim svijetom, s administracijom na lokalnoj, nacionalnoj ili međunarodnoj razini, kao i sa širokom publikom. Utoliko su naša odgovornost, moral i etika na trajnom ispitu.“ (Zebec 2013: 326)

U tom slučaju, dužnost je etnologa i kulturnih antropologa, s obzirom na znanja i kompetencije koje imaju, pomoći određenoj društvenoj zajednici i djelovati na način koji je za nju najbolji. Lidija Nikočević (2008: 150) u svom tekstu „Zaštita i predstavljanje nematerijalne kulturne baštine“ iznjela je koncizan zaključak o toj dvojnoj ulozi etnologa:

„Nama, obazrivim i predostrožnim etnologima vjerojatno preostaje da – kao i dosad – pratimo procese i bilježimo promjene i dalje opslužujući svoju pomalo dvostruku ulogu „zaštitnika baštine“ i „promatrača procesa“.

3.2. Materijalna i nematerijalna kulturna baština

Uvidom u *Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara NN 69/99*⁴ materijalnom se kulturnom baštinom mogu odrediti sva ona područja ili predmeti koja se smatraju vrijednima zbog povijesnog, palaentološkog, umjetničkog, arheološkog, antropološkog i znanstvenog značenja (usp. *Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara NN 69/99, 2022*). Neki do njih su:

- grad, selo, naselje ili njegov dio
- građevina ili njezini dijelovi, te građevina s okolišem
- elementi povijesne opreme naselja
- memorijalno područje, mjesto, spomenik i obilježje u svezi s povijesnim događajima ili osobama
- arheološko nalazište i arheološka zona, uključujući podvodna nalazišta i zone
- područje i mjesto s etnološkim i toponimskim sadržajima
- krajolik ili njegov dio koji sadrži povijesno karakteristične strukture koje svjedoče o čovjekovoj nazočnosti u prostoru
- zbirka predmeta u muzejima, galerijama, knjižnicama i drugim ustanovama, kao u i drugim pravnim osobama te državnim i upravnim tijelima uključujući i kod fizičkih osoba
- crkveni inventar i predmeti
- arheološki nalazi
- etnografski predmeti
- antologijska djela likovnih i primjenjenih umjetnosti i dizajna,
- stare i rijetke knjige, novac, poštanske marke, razna arhivska građa: dokumenti, pisma i sl.
- uporabni predmeti: pokućstvo, odjeća, nakit, oruđe i oružje itd. (usp. isto).

Dok se, uvidom u isti *Zakon*, nematerijalna kulturna baština može sažeti među sljedeće pojavnosti od izuzetne povijesne, umjetničke ili antropološke vrijednosti (usp. *Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara NN 69/99*):

⁴ Iako se u kontekstu *Zakona o zaštiti i očuvanja kulturnih dobara* govori se o *kulturnim dobrima*, a ne u kulturnoj baštini ovdje za opis vrsta kulturne baštine koristim nabrojane vrste kulturnih dobara iz navedenog *Zakona*. Naime, termin *kulturno dobro* pravni je termin koji se koristi u navedenom *Zakonu* i u širem pravnom okviru koji je s njim u svezi, a odnosi se na one elemente koji su iz ukupnosti kulturne baštine izlučeni (a, koja je pak izlučena iz ukupnosti kulture) i navedenom *Zakonu* podliježu. Dakle, kulturno dobro jest kulturna baština (ona koja je izabrana biti *Zakonom* zaštićena) pa prema tome vrste kulturnih dobara u *Zakonu* nabrojane odgovaraju vrstama kulturne baštine.

- jezik, dijalekti, govori i toponimika te usmena književnost
- izvedbene umjetnosti: glazba, ples, igre te običaji, obredi i druge svečanosti, te tradicionalne pučke vrednote
- tradicijska umijeća i obrti.

3.3. Pravni okvir zaštite i očuvanja kulturne baštine

Izdvojeni kulturni elementi koji čine kulturnu baštinu, a odabrani zbog određenog značenja kojeg imaju za neku zajednicu, zbog svoje izdvojenosti sami po sebi uživaju veću pažnju te iste zajednice.

Prema *Konvenciji o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine* zaštita materijalne kulturne baštine podrazumijeva pronalaženje, zaštitu, konzerviranje, popularizaciju i prenošenje kulturne i prirodne baštine budućim generacijama (usp. Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage), odnosno prema *Konvenciji o zaštiti nematerijalne kulturne baštine* zaštita nematerijalne kulturne baštine podrazumijeva osiguravanje održivosti iste, njezino identificiranje, dokumentiranje, istraživanje, očuvanje, promicanje, povećanje vrijednosti, prenošenje znanja o njoj posebice putem formalnog i neformalnog obrazovanja, kao i revitalizaciju različitih oblika te baštine (usp. Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage). Očuvanje se postiže i ukazivanjem na razvojno održive potencijale baštine koji imaju mogućnost unaprijediti kvalitetu života ljudi koji ih koriste. Sažeto, očuvanje nematerijalne kulturne baštine znači „njegovanje, skrb i određeno priznanje“ iste (Nikočević 2013: 341).

Ona kulturna baština za koju se smatra kako je od interesa za Republiku Hrvatsku i kako je od posebnog „umjetničkoga, povijesnoga, paleontološkoga, arheološkoga, antropološkog i znanstvenog značenja“ (Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara NN 69/99) zaštićena je kao kulturno dobro Republike Hrvatske i kao takva podliježe *Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara*. Kulturna se dobra upisuju u Registar, javnu knjigu koju vodi Ministarstvo kulture, a koja se sastoji od tri liste: Liste zaštićenih kulturnih dobara, Liste kulturnih dobara nacionalnog značenja i Liste preventivno zaštićenih dobara (usp. isto). Za materijalno kulturno dobro mora biti utvrđen vlasnik, odnosno nositelj za nematerijalno kulturno dobro, koji je uz određena prava dužan i „izvršavati sve obveze propisane *Zakonom* i drugim propisima“ (isto). No, isto tako dužnost je svih građana da skrbe o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara te da prijave ona dobra za koja smatraju da imaju svojstva istih (usp. isto).

Prema navedenom *Zakonu* neke od mjera zaštite i očuvanja kulturnih dobara su: istraživanje kulturnog dobra, dokumentiranje i praćenje stanja kulturnih dobara, označavanje kulturnog dobra, utvrđivanje sustava mjera zaštite za pokretno i nepokretno kulturno dobro, utvrđivanje posebnih uvjeta zaštite kulturnog dobra, odobrenja za različite konzervatorski radove itd. (usp. isto). Iz navedenog je vidljivo kako su mjere zaštite i očuvanja nematerijalnog kulturnog dobra u *Zakonu* nezastupljene, dok su s druge strane mjere zaštite materijalnih kulturnih dobara zastupljene, ali nedovoljno precizno objašnjene.

Mjere zaštite nematerijalnog kulturnog dobra važeće u Republici Hrvatskoj moguće je pronaći na internetskoj stranici *Ministarstva kulture i medija*, a to su sljedeće mjere:

„osigurati dostupnost dobra javnosti; poticati prenošenje i njegovanje kulturnog dobra u izvornim i drugim sredinama; promicati funkciju i značaj dobra u društvu, te uključiti zaštitu dobra u programe planiranja; osigurati održivost dobra kroz edukaciju, identificiranje, dokumentiranje, znanstveno istraživanje, očuvanje, zaštitu, promicanje, povećanje vrijednosti, mogućnost prenošenja tradicije nasljednicima putem formalnog i neformalnog obrazovanja, te revitalizaciju napuštenih segmenata dobra; nastaviti sa istraživanjem dobra, primjerenim dokumentiranjem u svim vidovima i načinima suvremenog bilježenja, te stručnim i znanstvenim vrednovanjem; poticati sudjelovanje zajednice i grupa koje baštine dobro u identificiranju, definiranju, izvođenju i prenošenju dobra; popularizirati i promovirati kulturno dobro održavanjem izložbi, stručnih skupova, smotri folklor, festivala, koncerata, putem elektroničkih medija, audio i video zapisa i na drugi način; educirati stručni kadar za prenošenje znanja i vještina putem seminara, radionica, formalnog i neformalnog obrazovanja; senzibilizirati javnost i podupirati zaštitu i očuvanje dobra identifikacijom procesa globalizacije i društvene transformacije kako bi se izbjegla opasnost nestajanja, uništenja ili komercijalizacije dobra, a potaklo zbližavanje i tolerantnost među ljudima“ (Sustav mjera zaštite nematerijalnih kulturnih dobara upisanih u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, 2022).

Smatra se kako je većina postupaka kojim se provodi zaštita i očuvanje kulturne baštine zapravo komunikacijski postupak za čiju su provedbu važne dvije metode - interpretacija i prezentacija (usp. The icosmos charter for the interpretation and presentation of cultural heritage sites 1: 2008). Obje su metode bitne komponente u naporima za očuvanje baštine te su sredstva kojima se uvećava javno uvažavanje i razumijevanje kulturne baštine (usp. isto).

3.4. Interpretacija i prezentacija kulturne baštine

3.4.1. Definicije i načela interpretacije

Počeci se interpretacije u većini stručne literature vezuju uz pojavu nacionalnih parkova krajem 19. stoljeća u Sjedinjenim Američkim Državama gdje su vodiči-interpretatori u edukativnim turama pokušavali objasniti okolinu i „dočarati duh mjesta“ posjetiteljima (usp. Knudson et al., 2003: 5 prema Ujčić 2020: 4). Sam pojam interpretacije prvi definira Freeman Tilden 1957. godine u svojoj knjizi *Interpreting our heritage*, iako kako on sam kaže (Tilden 1977: 4) „od najranijih kulturnih aktivnosti čovjeka postoje interpretatori“.⁵ Interpretacija je, prema Tildenu (isto: 8): „obrazovna aktivnost kojoj je cilj otkriti značenja i odnose uporabom originalnih predmeta, iskustvom iz prve ruke i ilustrativnim medijima, a da se pritom ne komuniciraju samo informacije o činjenicama“, drugim riječima „interpretacija je otkrivanje dublje istine koja leži ispod bilo koje činjenice“ (usp. isto).

Tilden u istoj knjizi (usp. 1977: 9) navodi i šest načela interpretacije:

- 1) svaka interpretacija, kako bi bila djelatna, mora ono što je prikazano ili objašnjeno povezati s iskustvom i osobnošću onoga kome se interpretira
- 2) informacija nije interpretacija; interpretacija je otkrivanje značenja utemeljeno na informacijama; to su dvije potpuno različite pojavnosti, ali svaka interpretacija u sebi sadrži informacije
- 3) interpretacija je umjetnost te nastaje kombinacijom više vrsta umjetnosti bez obzira na vrstu materijala koji se interpretira; svakoj se umjetnosti do određene razine može podučiti
- 4) glavni cilj interpretacije nije podučiti, nego isprovocirati onoga kome se interpretira na samostalno učenje i promjenu životnih stavova
- 5) interpretacija teži ukazati na cjelovitost, a ne na jedan dio neke pojave te se mora obraćati čovjeku kao cjelini, a ne samo jednom njegovom dijelu
- 6) interpretacija koja je usmjerena djeci (približno do dvanaeste godine) ne smije biti ublažena verzija interpretacije za odrasle, već treba imati potpuno drukčiji pristup; da bi bila odlična, ona će zahtijevati skroz poseban program.

Prvo načelo kazuje kako posjetitelji poštuju nova znanja koja će dobiti te poštuju i onoga tko im to znanje prenosi, ali su istovremeno svjesni i svoje vrijednosti – današnji posjetitelji želi

⁵ Prevela L.M.

da se govori s njim, a ne njemu (usp. Tilden 1977: 11–12). Kako bi se zadobio posjetiteljev interes, interpretaciju treba povezati sa suvremenim životom. Posjetitelj će uvijek ono što mu se interpretira gledati kroz vlastite oči, uspoređujući neka svoja znanja i iskustva s onim što mu se komunicira stoga je približavanje interpretacije onome kome se interpretira jedno od šest glavnih načela izvrsne interpretacije (usp. isto: 14–16).

Drugo načelo govori kako je informacija neodvojiva od interpretacije, ona je njezin sirovi materijal. S druge strane, interpretacija daje kontekst i širu perspektivu, također ona povezuje nepoznate ili daleke pojave s posjetiteljevom zbiljom (usp. isto 20–22).

Treće načelo kazuje kako je interpretacija više umjetnost nego znanost – ona se oslanja na informacije i znanstvene činjenice kao bazu, ali se prema njima odnosi maštovito (usp. isto 27–28). Osoba koja osmišljava interpretaciju, odnoseći se prema informacijama maštovito, nužno ih povezuje u neki željeni oblik interpretacije i tako stvara umjetnost. Interpretaciju se tako može nazvati umjetnošću „pričanja priča“ (usp. isto). Kada Tilden navodi kako se svakoj umjetnosti do određene razine može podučiti, pa tako i interpretaciji, on tu ponajprije misli na vještinu retorike (usp. isto: 30).

Danas se interpretacija, kao umjetnost pričanja priča, shvaća u širem smislu bez obzira na vrstu medija kojom se ona komunicira.

Četvrtim načelom interpretacije Tilden (usp. isto: 33) želi reći kako je njezina uloga više provokacija nego instrukcija – to znači da je uloga interpretacije potkanuti, isprovocirati onoga koji ju konzumira ka proširenju interesnih i spoznajnih vidokruga te ka stjecanju razumijevanja većih istina koje leže ispod bilo koje činjenice. Onome kome se interpretira treba pružiti osnovnu ideju u kojoj će ta osoba pronaći sebe i koju će uklopiti u svoje osobne stavove koje donosi „izvana“; treba ga poticati na osobno istraživanje stvari kako bi ih što bolje razumio (usp. Ansel F. Hall prema Tilden: 33) jer kroz razumijevanje dolazi i želja za očuvanjem:

„(...) takav je rezultat možda najvažniji cilj interpretacije, jer što ne možemo očuvati, suđeno nam je da izgubimo. U Administrativnom priručniku Nacionalne parkove agencije (*National park Service*)⁶ pronašao sam sažetu i smislenu rečenicu, i moje

⁶ Istaknula L.M.

veliko hvala ide onome tko ju je sročio: 'Kroz interpretaciju – razumijevanje; kroz razumijevanje – zahvalnost; kroz zahvalnost – očuvanje' (usp. Tilden: 37–38).⁷

Peto načelo govori o cjelovitosti (usp. isto: 41) tj. kako je bitno interpretacijom prenijeti cjelinu – onaj kome se interpretira mjesto interpretacije mora napustiti s jasnom i cjelovitom slikom, a ne s puno informacija koje ga ostavljaju u razmišljanju. Zanimljiv primjer cjelovitog interpretiranja daje Tilden (usp. isto) kada govori o *Nacionalnom vojnom parku Vicksburg*, mjestu interpretacije *Bitke kod Vicksburga*, jednom od bitaka Američkog građanskog rata. Tilden kaže (usp. isto) kako je u tom primjeru puno važnije prenijeti poruku bratoubilačkog rata, odnosno o tome kako se narod jednog područja slučajno našao podijeljenim između dviju zaraćenih strana, nego li interpretirati sitne detalje vezane za razne vojne strategije i taktike upotrebljene za vrijeme trajanja istog. Dakle, za *Bitku kod Vicksburga* bitno je da se radi o bratoubilačkom ratu i nesretnoj sudbini stanovništva – to je cjelovito značenje navedenog sukoba i u tom slučaju poruka koju treba prenijeti (usp. isto: 42–43). Osim što se interpretacijom treba prenijeti cjelina, isto tako interpretacija mora odgovarati čovjeku kao cjelini. Osoba koja dolazi na mjesto interpretacije nije samo željna znanja, ili samo željna zabave i razonode, ili pak odmora od svakodnevnice. Ona je sve to, i još puno više, pa joj interpretacija treba punditi sve od navedenoga (usp. isto: 45).

Šesto načelo tiče se interpretacije koja je usmjerena djeci do dvanaeste godine. Tilden navodi (usp. isto: 48) kako interpretacija za djecu iziskuje jako velik talenat te da bi svaka institucija trebala imati osobu koja bi se bavila isključivo dječjom interpretacijom. Zbog njihove čudesne mogućnosti gledanja na svijet i primjećivanja, i zbog manje srama nego što ga odrasli imaju, djeca postavljaju puno više zanimljivih pitanja te su stoga definitivno zahtjevnija publika (usp. isto: 53). Prije nego što djeca uopće dođu na mjesto interpretacije smatra kako bi ih se s predmetom interpretacije trebalo upoznati u danima koji prethode putem takozvanih *pre-visit* materijala. To mogu biti orijentacijske mape, određena literatura ili videozapisi (usp. isto: 53).

Tilden navodi (usp. isto: 47) i kako djeca svijet promatraju kao skup stvari i pojava koje djeluju zasebno, a tek kasnije, odrastanjem, počinju povezivati prirodne i druge pojave u jednu koherentnu cjelinu te im tada svijet postaje jasnije mjesto. Tilden smatra (usp. isto) kako je upravo interpretacija ta koja djeci može ponuditi koherentnost i jasnije razumijevanje svijeta te je zbog toga njezina uloga u odrastanju „malih“ ljudi od velike važnosti. Za razliku od odraslih koji imaju averziju spram puno informacija, prema Tildenu (usp. isto: 51) djeca

⁷ Prevela L.M.

žude čuti što više informacija o onome o čemu im se govori. Osim govorne ili vizualne interpretacije smatra (usp. isto 50) kako djeca jako vole taktilnu interpretaciju te onu koja uključuje okuse i mirise te im stoga treba omogućiti što interaktivniju interpretaciju.

Na kraju pisanja o šestom načelu Tilden se pita:

„Ako ne možemo, s baštinom koju imamo, zainteresirati bezbrižne mlade ljude čiji su umovi u stanju kada imaju najveću mogućnost recepcije kako možemo očekivati da ćemo zainteresirati odrasle čije su misli neizbježno zamagljene i opsjednute osobnim i društvenim brigama nelagodnog svijeta?“ (Tilden isto: 53)⁸

Osim navedenih i pobliže objašnjenih načela, Tilden navodi (usp. isto: 59) i kako je za dobru interpretaciju najvažnije promišljanje iste, na što otpada čak 90% uloženog vremena, dok je za izradu same kompozicije tog dobro promišljenog materijala potrebno 10% vremena. Prilikom promišljanja interpretacije krivo je pitati se 'što želim reći,' a ispravno je pitati se 'što onaj kome će se interpretirati želi pročitati/vidjeti/čuti' (usp. isto). Kompizicija, odnosno način na koji će interpretacija biti ostvarena, treba biti prilagođena vremenu i mjestu izvođenja (usp. isto: 63–67). Kada o tome govori Tilden pojnajprije misli na pisane interpretacije, ali to je pravilo moguće primjeniti na sve vrste interpretacija bez obzira na medij. Također, smatra kako će svaku interpretaciju dodatno obogatiti doza diskretnog humora (usp. Tilden isto: 57–67), kao i promišljena uporaba digitalnih uređaja (usp. isto: 95–97).

Ključna sredstva dobre interpretacije prema Tildenu su demonstracija, participacija sudionika te animacija tj. oživljavanje, revitalizacija. Ističe i kako pri revitalizaciji treba biti oprezan; u većini slučajeva nije bitno prikazati najstariji sloj neke prakse, već način na koji ona može biti djelatna u sadašnjosti (usp. isto: 68–77).

U interpretaciji treba zazirati od pretjerivanja u bilo kojem smislu; bilo od upotrebe prenaplašenih riječi ili do posjedovanja previše izložbenih predmeta, u suprotnom će se dogoditi da „nisi vidio ništa, jer si vidio sve“ (Tilden 1977: 82).⁹

U smjeru duhovnog promišljanja uloge interpretacije, Tilden navodi (usp. Tilden: 90) kako svatko tko se bavi interpretacijom treba osjećati ljubav; ljubav prema onome što interpretira i ljubav prema ljudima kojima interpretira.

Ako interpretator osjeća ljubav prema onome što interpretira, to znači da je spoznao *Ljepotu* materije interpretiranog fenomena, a interpretacijom dalje pomaže drugima da spoznaju

⁸ Prevela L.M.

⁹ Prevela L.M.

Ljepotu – prirode, ljudskog ponašnja, ljudskih rukotvorina. To je vrlo važna uloga za one koji se interpretacijom bave jer na taj način potiču na osobni rast i razvoj one koji interpretaciju konzumiraju (usp. isto: 110–115).

3.4.2. Interpretacija: od metode do ustanove

Nakon objave prvog izdanja knjige *Interpreting Our Heritage* interpretacija se počinje razvijati kao zasebna metoda unutar muzejske struke (usp. Ujčić 2020: 4) te se „pojavila kao alternativa tradicionalnoj muzejskoj praksi“ (Tugus et al, 2005: 21 prema Ujčić: 5). Interpretacija je temelj novih promišljanja o baštini i posjetitelju (usp. Ujčić 2020: 6–7), a zajedno je s novom muzeologijom¹⁰, u okviru šire društvene promjene postmodernizma¹¹, donijela promjene za konvencionalni muzej. Konvencionalni muzej zasnovan na tradicionalnoj muzejskoj praksi karakterizirala je stroga racionalnost te akumulacija znanja koja se realizira kroz veliki broj zbirki kao i fokusiranost na predmet i jednosmjernu komunikaciju s ciljem edukacije posjetitelja (usp. Šola 1989 prema Ujčić 2020: 2)

„Dok je racionalistička strogost tradicionalnog muzeja počivala na faktografskim činjenicama interpretacija je te činjenice modificirala, prilagođavajući ih posjetiteljima, s ciljem prezentiranja baštine na atraktivniji i razumljiviji način.“ (Ujčić 2020: 5)

Promjene u muzejskoj praksi, osim što su se odrazile na konvencionalni muzej, dovele su i do razvoja novih ustanova za interpretaciju baštine. Iako su i danas još uvijek aktualni konvencionalni muzeji, sve više raste broj alternativnih ustanova interpretacije baštine, a to su najčešće: eko–muzeji, interpretacijski centri te centri za posjetitelje (usp. Ujčić 2020: 9). U svim navedenim ustanovama upravo je interpretacija glavna metoda komuniciranja baštine.

○ Eko-muzej

Koncept eko-muzeja nastao je početkom sedamdesetih godina u Francuskoj, a razvili su ga muzeolozi Huges de Varine, George Henri Rivière te Marcel Evrard (usp. Ujčić 2020: 16).

¹⁰ „Koncept nove muzeologije započeo je šezdesetih godina prošlog stoljeća kada se kao reakcija na društvene i političke promjene u pitanje dovela društvena relevantnost muzeja što je pak izazvalo daljni odmak od tradicionalne muzejske prakse i razvoj novih oblika muzeja. Prekretnica u nastanku nove muzeologije bio je niz seminara i konferencija početkom sedamdesetih na kojima se raspravljalo o političkoj i socijalnoj ulozi muzeja, a gdje su donijeti principi nove muzejske prakse. (...) Nova muzeologija tražila je nove metode za razumijevanje društvene okoline i posjetitelja te načine ispitivanja njihovih potreba i reakcija. Zalagala se za poticanje političke uloge muzeja, komuniciranje baštine blisko suvremenoj publici te općenito nove modele komunikacije i organizacije upravljanja muzejom.“ (Ujčić 2020: 6)

¹¹ Postmodernizam je pojam kojim se označava epoha druge polovice 20. stoljeća. Spomenutu epohu karakterizira kritika apsolutnih istina, identiteta i velikih mjerodavnih priča ustaljenih u modernosti u filozofiji, umjetnosti, kritici, arhitekturi, povijesti i kulturi (usp. postmodernizam 2021.).

Dok su za konvencionalni muzeji tri ključna pojma zbirka, zgrada i posjetitelji za eko-muzej to su baština, teritorij i zajednica (Draženović i Smrekar 2020: 33).

Zajednica je ta koja stvara eko-muzej i njime upravlja s obzirom na svoje društvene i ekonomske potrebe. On djeluje na širem teritoriju zajednice, te se stoga sastoji od jedne glavne, polazišne lokacije te više odvojenih lokacija u kojima se originalni predmeti, kulturna i prirodna baština interpretiraju *in situ*. Interpretirana baština eko-muzeja važna je za očuvanje identiteta i kolektivne memorije zajednice. U pristupu baštini naglašena je interdisciplinarnost i interpretacija kao metoda njezine komunikacije (usp. Ujčić 2020: 17).

U Republici Hrvatskoj eko-muzeji pravno su definirani *Zakonom o muzejima 61/18* (usp. Zakon o muzejima NN 61/18).

○ Interpretacijski centar

„Pojam interpretacijskog centra suvremen je koncept koji se najprije počeo koristiti u američkoj muzeografiji“ (Piñol 2011: 20), a pod tim se pojmom podrazumijeva:

„kulturni sadržaj smješten u zgradi ili na otvorenome koji najčešće ne raspolaže originalnim predmetima i kojemu je cilj otkriti očito ili skriveno značenje onoga što se želi interpretirati.“ (Piñol 2011: 21)

Interpretacijski centar interpretira prirodnu ili kulturnu baštinu nekog sela, grada ili regije te se najčešće nalazi u neposrednoj blizini baštinskog resursa kojeg interpretira (Ujčić 2020: 38). Upravo zbog te mogućnost da se u jednom centru interpretira više prirodnih i/ili kulturnih baštinskih resursa šireg područja, interpretacijski centar ne mora, a najčešće i ne može raspolagati originalnim predmetima. Zadaća je interpretacijskog centra ponuditi ključne odgovore potrebne za razumijevanje određenog baštinskog resursa i istodobno poticati želju posjetitelja za upoznavanjem cijelog područja na koje se on odnosi i svega onoga što se u njemu nalazi (usp. Piñol 2011: 21). Dakako, u interpretacijskim centrima nije nemoguće uspostaviti i direktan odnos s predmetom. Za interpretaciju baštine u takvim centrima ključni su i multimedijски sadržaji s visokim stupnjem interaktivnosti (usp. Ujčić 2020: 38).

Interpretacijski centar obnaša dvostruku ulogu u zajednici u kojoj se nalazi; jedna je kulturno-obrazovne, a druga turističko-ekonomske naravi. Naime, interpretacijski centar kao kulturno-obrazovna ustanova promiče razumijevanje i korištenje kulturnih i prirodnih resursa među lokalnim stanovništvom u svrhu povećanja kvalitete svakodnevnog života. S druge strane, svi baštinski resursi obuhvaćeni radom interpretacijskog centra mogu se pretvoriti u turističke

proizvode iznimnog potencijala, no da bi to bilo moguće oni se, na odgovarajuć način, takvima moraju i predstaviti – to je druga važna uloga interpretacijskog centra (usp. Piñol 2011: 21).

Ključnu ulogu u ostvarivanju poslanja interpretacijskih centara ima njihova programska djelatnost. Ona je s jedne strane usmjerena na razvijanje doživljaja posjetitelja, a s druge strane odgovara na potrebe lokalnog stanovništva. Programska djelatnost interpretacijskih centara uključuje: festivale, izvedbena događanja (izvedbena ili scenska umjetnost npr. glazba, ples, drama...), kreativne radionice, povremene i putujuće izložbe, rezidencijalni umjetnički programi¹², istraživački i znanstveni program, sportski programi i događanja (usp. Draženović i Smrekar 2020: 76–82).

Što se zakonskog aspekta tiče, bitno je za naglasiti kako u Republici Hrvatskoj interpretacijski centri nisu pravno definirani (usp. Ujčić 2020: 26–27).

○ **Centar za posjetitelje**

Iako se ta dva termina često poistovjećuju, prema Martin Piñol (usp. 2011: 20) centar za posjetitelje se od interpretacijskog centra razlikuje prirodom i strukturom informacija; prvi je informativnog, dok je drugi interpretacijskog karaktera.

U *Priručniku za interpretaciju baštine* (u daljnjem tekstu *Priručnik*) stoji kako je posjetiteljski centar osmišljen za pružanje usluga posjetiteljima te da se u njemu nalaze: prostor za prihvata, sanitarni čvor, telefonska govornica, trgovina ili suvenirnica, hitna pomoć i sl., a ponekad može poslužiti i kao administrativno sjedište određene ustanove kao npr. nacionalnog parka ili turističke zajednice. U takvim je centrima interpretacija ograničena isključivo na male izložbe u predvorju ili na sustav interpretacijskih ploča na otvorenom (usp. Broch 2003 prema Draženović i Smrekar 2020: 43).

U istom *Priručniku* (usp. *International Council of...* 2019 prema Draženović i Smrekar 2020: 43) stoji i kako se posjetiteljski centri ponekad definiraju kao obrazovne ustanove ili višenamjenski prostori za različite interpretacijske i edukacijske programe. Obično su i tada dopunjeni pratećim sadržajima kao što su parkirališta, hortikulturene atrakcije, opreme za sjedenje na otvorenom, šetnice, vidikovci te drugim, od prije spomenutim, uslugama namijenjenim ljudima na putu.

¹² Radi se o izmještanju umjetnika iz njihovog primarnog prostora djelovanja. Program im omogućuje prostor i uvjete za stvaranje, a služi na korist kako i gostujućem umjetniku tako i lokalnoj zajednici (usp. Sesar 2014).

Treća je moguća definicija centara za posjetitelje Michaela G. Beecha (usp. Beech prema Draženović i Smrekar 2020: 43–44) koji aspekte takvih centara najviše približava aspektima interpretacijskih centara i muzeja navodeći kako se i oni bave interpretacijom te prezentacijom baštine uz upotrebu vrlo modernih medija i alata te uz upotrebu nekih originalnih predmeta ili bez njih. Ipak, i u tom slučaju veća je pozornost stavljena na prostor za prodaju, nego na izložbeni prostor. Kao glavna funkcija navodi se informiranje javnosti o trenutnoj situaciji nekog fenomena, budućim planovima za isti te promicanje različitih projekta obnove.

Prema *Priručniku*, sva ona programska djelatnost koja se veže za interpretacijske centre jednako se odnosi i na centre za posjetitelje (usp. Draženović i Smrekar 2020: 76).

Od svih do sada spomenutih ustanova za interpretaciju baštine, može se zaključiti kako se koncept centra za posjetitelje pokušao objasniti više puta, i na više načina, ali još uvijek ostaje neprecizno određen. Vidljivo je kako ni stručnjaci iz područja muzeologije nisu suglasni u njegovu definiranju stoga ne čudi kako se niti ovaj koncept ne navodi u *Zakonu o muzejima 61/18* (usp. Ujčić 2020: 26–27).

3.4.3. Metoda prezentacije

Prezentirati znači „predstaviti/predstavljati, predočiti/predočavati, prikazati/prikazivati, izložiti/izlagati *što* (usp. prezentirati 2006). Postupak prezentacije postupak je jasnog i metodičkog predstavljanja neke materije (usp. Piñol 2011: 20).

Prezentacija je poznata još iz vremena tradicionalne muzejske prakse – izlaganje predmeta jedno je od temeljnih muzejskih funkcija (usp. Draženović i Smrekar 2020: 25) dok je s druge strane interpretacija metoda novijeg postanka. Danas je metoda prezentacije sama nedovoljna te se oplemenjuje interpretacijom koja je usmjerena na otkrivanje značenja. Često je u različitim baštinskim ustanovama još uvijek određena materija samo prezentirana, a nije interpretirana. Takva je komunikacija baštine manjkava i onome tko ju konzumira bit će nerazumljiva, nedorečena i dosadna te će posjetitelj izgubiti interes za nju. S druge strane, interpretacija bez prezentacije bila bi nemoguća jer je prezentacija sastavni dio nje; ono što se interpretira treba na neki način biti prezentirano: „Prezentacija je pažljivo isplanirano predočavanje interpretativnog sadržaja kroz organiziranje informacija, omogućavanje fizičkog pristupa te kroz interpretacijsku infrastrukturu“ (The icomos charter for the interpretation and

presentation of cultural heritage sites 2008: 2).¹³ Dakle, za kvalitetno posredovanje znanja o baštini potrebno je i jedno i drugo, kvalitetna interpretacija uz kvalitetnu prezentaciju:

“Cilj muzeografije u interpretacijskim centrima je sukladno tome dvostruk: jasno i metodički predstaviti neku materiju, te istodobno otkriti njezin smisao. Jedno je predstaviti, pokazati, izložiti nešto, a sasvim drugo je otkriti smisao: očiti smisao i skriveni smisao, izvorni smisao i današnji smisao. Iako se čini da su ta dva pojma sinonimi, oni to ipak nisu.“ (Piñol 2011: 20)

Načini kojima se to jedinstvo postiže brojni su i ostvarivi različitim medijima i alatima (usp. Draženović i Smrekar 2020: 54–65, 78–79, 86–92):

- narativnim sadržajima
- tekstualnim sadržajima
- vizualnim sadržajima
- audivizualnim sadržajima
- stalnom izložbom
- kreativnom radionicom.

Kroz osobnu interpretaciju uživo vodič-interpretator interpretira i predstavlja određeni baštinski fenomen usmeno, naracijom. Interpretacija i prezentacija naracijom zatjeva veliko interpretatorovo umijeće pripovijedanja. Bitno je da interpretator posjetiteljima objašnjava u formi razgovora, a ne govora. Moguće je i da interpretator svojim izgledom i načinom odjevanja prezentira neki dio baštine igranjem određene uloge. Naracija se koristi kada se želi predstaviti samo jedan fenomen ili za vrijeme interpretacijske šetnje kada se predstavlja više povezanih fenomena. Upravo se osobna interpretacija naracijom uživo smatra najboljim načinom interpretiranja i prezentiranja baštine (usp. isto 60–65).

Interpretacija i prezentacija kroz tekstualne i vizualne sadržaje najčešći je način komuniciranja baštine. Tekst postavljen na informativnim panoima mora biti lako razumljiv posjetitelju i strukturiran tako da omogućava lakše čitanje. Vizualni sadržaji su često puno bolji način komuniciranja od teksta jer je neke pojave teško opisati riječima. Najčešći vizualni sadržaji koji se koriste u prezentaciji baštine su fotografije, crteži i ilustracije te zemljopisne karte (usp. isto: 86–92).

¹³ Prevela L.M.

Zbog svoje mogućnosti da kreiraju posebnu atmosferu i raspoloženje te zbog mogućnosti da vjerno prikažu ono što se u realnom trenutku ne bi moglo doživjeti, u interpretiranju i prezentiranju baštine koriste se audiovizualni sadržaji. To mogu biti audiozapisi ili razne vrste videozapisa – animirani, igrani ili dokumentarni filmovi, kompjuterske igre i sl. Zbog potrebe za kompleksnom opremom, njezinim odražavanjem i stalnim nadzorom, cijena ovakvih sadržaja je dosta visoka, pa ovo nije najčešći oblik prezentiranja baštine (usp. isto 59).

Stalna je izložba kompleksan multimedijalni i interdisciplinarni komunikacijski medij (usp. Broch 2003 prema Draženović i Smrekar: 58) kojim se interpretira i prezentira baština te često sadrži sve ranije nabrojane načine njezinog komuniciranja. Izložbe su organizirane izlaganja jednog ili više izložaka najčešće u interpretacijskoj infrastrukturi u zatvorenim prostorima. Pod izložkom se podrazumijeva jedna stvar ili predmet izložen unutar izložbe, ali i posebno oblikovan 3D interpretacijski objekt koji često u sebi sadrži tekst, ilustracije, mehaničku ili IT interakciju (usp. Draženović i Smrekar 2020: 55).

„Radionica (...) je suvremeni oblik interaktivnog učenja i poučavanja koji je usmjeren na polaznika s ciljem razvijanja vještina i/ili jačanja osjetljivosti za određene probleme.“ (Draženović i Smrekar 2020: 78). Budući da se nju smatra najdjelotvornijom metodom socijalnog i globalnog učenja i poučavanja unutar grupne interakcije (usp. Fountain 1995 prema Draženović i Smrekar 2020: 78) ona se često organizira u svrhu stjecanja baštinskih znanja, odnosno interpretiranja i prezentiranja baštine.

4. Kulturna baština i turizam

4.1. Komodifikacija i održivi razvoj kulturne baštine

Osim što je interpretacija donijela promjene vezane za komunikaciju baštine, ona, i s njom povezane nove baštinske ustanove (u samoj svojoj srži postojanja narav interpretacijskog centra jednako je turistička koliko i kulturno-obrazovna (usp. Piñol 2011: 21)), baštinu počinju promatrati i koristiti kao resurs razvoja (usp. Varine 1996: 24–25 prema Ujčić 2020: 6). Takav pogled na baštinu dijelom je već spomenute šire društvene promjene – postmodernizma. Konzumerizam i kapitalizam, kao postmodernističke tendencije, dovele su do promjene odnosa prema baštini prepoznajući u njoj razvojne potencijale. Baština, osim kulturnog postaje i ekonomski kapital koji se komodificira za suvremenu konzumaciju (usp. Graham et al., 2005: 32 prema Ujčić 2020: 7). Pojam komodifikacije označuje „proces

pretvaranja predmeta, umijeća, dobara i usluga u robu na tržištu“ (komodifikacija 2011) odnosno „komodifikacijom se nečemu što nije imalo ekonomsku vrijednost pridaje određena tržišna vrijednost, pa se tako ljudska tijela, kulturna obilježja, jezik ili identitet pretvaraju u potrošačku robu“ (isto). Komodifikacijom kulturna baština, a s njom i baštinske ustanove, ulaze na tržište proizvoda. Taj se proces, kako bi očuvao baštinu, a istodobno bio na korist onima koji proizvod nude i onima koji ga konzumiraju, mora odvijati po načelima održivog razvoja.

Više je definicija održivog razvoja, ali sve one u sebi kao glavnu srž odražavaju sljedeće načelo: „zadovoljavanje potreba sadašnje generacije, bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovolje svoje potrebe“ kojim ga je *Svjetska komisija za okoliš i razvoj* 1987. godine prvi put definirala. Drugim riječima, održivi je razvoj „sposoban očuvati samog sebe neograničeno dugo, da ne ruši i ne ugoržava uvjete svoje trajne reprodukcije“ (Kirn 2000: 149 prema Maroević 2001: 236). Održivi se razvoj shvaća kao koncept temeljen na trima stupovima – društvo, okoliš i gospodarstvo – ravnoteža između navedena tri stupa i njezina primjena u praksi osigurava dugoročan razvoj ljudskog društva u očuvanom okolišu (usp. Što je održivi razvoj, 2019). Već je početkom 1990-ih godina uviđeno kako navedena struktura održivog razvoja ne može odražavati kompleksnost suvremenog društva; posebno zato jer se termin „razvoj“ drukčije shvaća u različitim kulturama svijeta – kultura zato biva uključena u koncept održivog razvoja kao njegov četvrti, središnji stup potpuno integriran u ostala tri (usp. Lončar i Poljak Istenić 2016: 12). Osim tog, kultura, odnosno kulturna baština, ima važnu ulogu u održivu razvoju čovječanstva i zbog toga što ona često nudi osviješten odnos prema okolišu, inspirira na pozitivne promjene u konzumiranju i potrošnji, potpomaže duhovni rast i razvoj pojedinca, čuva društvene vrijednosti te potiče kulturološke raznolikosti, suradnju i međusobno razumijevanje (usp. Biti 2011: 6–9). Kulturu se kao tako važan izvor znanja i vrijednosti i samu treba očuvati odnosno o njoj brinuti na održiv način.

Koncept održivog razvoja u sferi kulture znači „kontrolirani razvoj koji je ograničen tako da ne izaziva degradaciju i uništavanje kulturne baštine“ (Maroević 2001: 236) odnosno razvoj koji „pretpostavlja široko i duboko poznavanje resursa kulturne baštine i njihovo iskorištavanje do granica koje su prilagodljive okolnostima, kao i ograničavanje razvoja toga korištenja u cilju očuvanja spoznatih i pretpostavljenih resursa“ (isto). Nadalje, održivi je razvoj kulturne baštine onaj koji „neće dovesti u pitanje temeljne vrijednosti kulturne baštine, bile one fizičke ili duhovne, materijalne ili nematerijalne“ (isto: 237) već onaj kojemu je u

cilju očuvanje primjerenog odnosa materijalnog i duhovnog, važnog za kulturni identitet ljudi i opstojnost čovjeka (usp. isto 235).

4.2. Oblici turizma povezani s kulturnom baštinom

Najčešće tržište na kojemu se kultura, odnosno kulturna baština, pojavljuje kao proizvod jest turizam te se takav oblik turističke djelatnosti naziva kulturnim turizmom. Kultura se kao proizvod pojavljuje i u drugim oblicima turizma, a u kontekstu ovog rada važan je i ruralni turizam.

4.2.1. Kulturni turizam

Selektivni oblici turizma pojavili su se sedamdesetih godina prošlog stoljeća, za razdoblja postmoderne, kao odgovor na masovni turizam (usp. Nuryanti 1996: 250 prema Ujčić 2020: 13). Kulturni je turizam jedan od selektivnih oblika turizma čija se ponuda temelji na kulturnoj baštini određenog kraja pretvarajući je u proizvod koji posjetitelji mogu konzumirati (usp. Cros i McKercher 2015: 6 prema Ujčić: 13). Prema Kušenu (usp. 2006: 46) postoji šesnaest vrsta turističkih atrakcijskih osnova na kojima se gradi turistička ponuda. Kao značajne turističke atrakcijske osnove kulturno-turističke ponude iz tog popisa mogu se izdvojiti sljedeće: zaštićena prirodna baština, zaštićena kulturno-povijesna baština, kultura života i rada, znamenite osobe i povijesni događaji, manifestacije te kulturne i vjerske ustanove.

Održivo udruživanje kulture i turizma i jednom i drugom sektoru nosi dobiti. Što se tiče turističke djelatnosti:

„osmišljavanjem turističkog kulturnog proizvoda obogaćuje se osnovni proizvod, (...) povećava potrošnja, duljina boravka turista i zadovoljstvo boravkom, iz čega slijedi ponovni posjet, stimulira se lokalna, odnosno regionalna potražnja i otvaraju se mogućnosti razvoja novih tržišnih segmenata“ (Demonja 2006: 11).

Dok, s druge strane, kultura

„od turizma dobiva dodatni izvor prihoda, proširuju se tržišta i stvaraju novi segmenti posjetitelja, potiče se profesionalno upravljanje kulturnim dobrima i njihov marketing, omogućava se bolja kontrola nad korištenjem kulturnih potencijala, a među lokalnim stanovništvom stvara se bolji imidž kulture“ (Demonja 2006: 11)

drugim riječima

„turizam ima svojstvo da gospodarskim instrumentima, u okviru održivog razvoja, pridonese zaštiti okoliša, zaštiti prostora, zaštiti prirodne baštine, zaštiti kulturne baštine i razvoju gospodarstva, pretvarajući različita prirodna i kulturna dobra u gospodarska dobra, bez njihova oštećenja i bitnih promjena“ (Kušen 2006: 45–46).

Prema *Međunarodnoj povelji kulturnog turizma Međunarodnog vijeće za spomenike i spomeničke cjeline (ICOMOS)* šest je načela za održivo upravljanje kulturnim turizmom (usp. International cultural tourism charter 1999):

- 1) turizam je jedan od najvažnijih sredstava kulturne razmjene, stoga bi programi očuvanja trebali biti takvi da članovima zajednice i drugim posjetiteljima omoguće iz prve ruke doživjeti i razumijeti baštinu te zajednice
- 2) odnos baštine i turizma je dinamičan i može odražavati proturječne vrijednosti, stoga njime treba upravljati na održiv način na korist sadašnjim i budućim generacijama
- 3) očuvanje i turističko planiranje kulturne baštine posjetitelju treba osigurati iskustvo koje je ugodno i koje zadovoljava potrebe istoga
- 4) domaće zajednice trebaju biti uključene u planiranje aktivnosti očuvanja i turizma
- 5) turizam i aktivnosti očuvanja trebaju biti na korist domaćoj zajednici
- 6) turistički programi trebaju štititi i unaprijediti karakteristike prirodne i kulturne baštine¹⁴

Prvo promišljanje kulture u smislu turističkog proizvoda koji može utjecati na veći stupanj atraktivnosti zemlje, produljiti sezonu i povećati potražnju, u Republici Hrvatskoj, zabilježeno je prvim strateškim dokumentom za razvoj kulturnog turizma iz 2003. godine – *Od turizma i kulture do kulturnog turizma: Strategija razvoja*. Prema *Strategiji* „preduvjeti za razvoj kulturnog turizma su odgovarajuća količina sličnih ili s kulturom kompatibilnih atrakcija, postojeći imidž odredišta, turistička atraktivnost odredišta, turistički promet odredišta“ (Demonja 2005: 12). Među glavnim ciljevima *Strategije* bilo je oblikovati okružje i infrastrukturu pogodnu za razvoj kulturnog turizma. Isto tako istaknuta je potreba podizanja kvalitete prezentacije i interpretacije postojećih kulturnih potencijala, uz stvaranje ključne količine novih kvalitetno interpretiranih kulturno-turističkih proizvoda kojima je zajednički zadatak bio Hrvatsku profilirati kao odredište kulturnog turizma (usp. isto).

¹⁴ Prevela L.M.

Kroz nove strategije razvoja i akcijske planove koji su uslijedili na razini države, nastavilo se s osnaživanjem kulturnog turizma. Danas je, pri stvaranju kulturno-turističke ponude, jedan od prioriteta ulaganje u kvalitetnu interpretaciju i prezentaciju odabrane baštine što je vidljivo porastom broja novih ustanova za interpretaciju baštine u posljednjih nekoliko godina (usp. Ujčić 2020: 15).

4.2.2. Ruralni turizam

Ruralni je turizam širok pojam koji označava više vidova turizma unutar ruralnog područja; to može biti – kulturni, zdravstveni, seoski, lovni, ribolovni, vjerski, zimski, turizam u parkovima prirode i nacionalnim parkovima itd (usp. Baćac 2011: 18). Za ruralni je turizam ključan ruralni prostor koji predstavlja suprotnost gradskom prostoru (usp. Kušen 2007: 4).

Ruralni turizam, bez obzira o kojem se njegovom pojavnom obliku radi, prilika je za razvoj određenog ruralnog područja. Uključivanjem prirodnih i kulturnih resursa u turističku ponudu podiže se svijest lokalnog stanovništva o vrijednosti baštine kojom raspolaže. Osim toga, bavljenje ruralnim turizmom podiže životni standard, smanjuje depopulaciju ruralnih područja, osigurava dodatna financijska sredstva stanovništvu te omogućuje prodaju domaćih proizvoda izravno na seoskom gospodarstvu što doprinosi jačanju istih (usp. Baćac 2006: 36).

U kontekstu ovog rada, dva bitna vida ruralnog turizma su kulturni i seoski.

○ Vid kulturnog turizma unutar ruralnog turizma

„U ruralnim se područjima sve više nastoji ponovno povezati gospodarsku bazu (poljoprivredu) s njezinim kulturnim kontekstom, tradicionalni se načini življenja percipiraju kao učinkovit izvor informacija, znanja i vještina za postizanje zdravog i održivog načina života, za razvoj turizma i osmišljavanje razvojnih projekata.“ (Sumner, Mair i Nelson 2010 prema Lončar i Poljak Istenič 2016: 13)¹⁵

I Kušen navodeći atrakcijske osnove kulturno-turističke ponude kao atrakciju navodi i kulturu života i rada (usp. Kušen 2006: 47). Napominje još i kako su kultura života i rada „atrakcije čija vrijednost sve više raste na turističkom tržištu“ (isto: 48). Navedenu atrakciju moguće je detaljnije razraditi na niže sastavnice koje su od važnosti u stvaranju kulturno-turističke ponude: nematerijalna kulturna baština (narodni plesovi, običaji i legende, umjetničko izražavanje), rukotvorstvo, tradicijsko građenje i uređenje vrtova, tradicijski obrti, vinarstvo i

¹⁵ Prevela L.M.

gastroenologija, gastronomija, ugostiteljska tradicija, suvremena proizvodnja i sl (usp. isto). Budući da je primarni prostor u kojemu se s navedenom atrakcijom i njezinim sastavnicama može susresti selo, sve navedeno predstavlja turističku atrakcijsku osnovu ruralnog turizma (usp. Kušen 2007:4), odnosno kulturnog turizma unutar ruralnog turizma.

○ **Vid seoskog turizma unutar ruralnog turizma**

Seoski je turizam pojavni oblik ruralnog turizma koji je vezan uz uži ambijent sela i seosku okolicu te uz sve aktivnosti koji se sela tiču – poljoprivreda, manifestacije, gastronomija te razne druge gospodarske aktivnosti (usp. Baćac 2011: 17).

Prema *Priručniku za bavljenje seoskim turizmom* postoji više oblika seoskog turizma. To su: turističko seljačko obiteljsko gospodarstvo (TSOG) / agroturizam, kušaonica, izletišta, ruralna kuća za odmor, ruralni obiteljski hotel, ruralni kamp, etnoselo, seoske manifestacije i sl. (usp. Baćac 2011: 18). Za oblik turizma koji se naziva turističkim seljačkim obiteljskim gospodarstvom odnosno agroturizmom u *Priručniku za bavljenje seoskim turizmom* koriste se još i sinonimni nazivi *turizam na seljačkom gospodarstvu* ili *turizam na seljačkom domaćinstvu*, a svi se odnose „na oblik turističke usluge koji je dodatna djelatnost na gospodarstvu s živom poljoprivrednom djelatnošću, u sklopu koje se nude proizvodi proizvedeni na takovom gospodarstvu“ (Baćac 2011: 17). Prema istom izvoru takav vid turizma pruža usluge noćenja, usluge prehrane te usluge aktivnog odmora (usp. isto: 18).

S druge strane, za isti oblik turizma Kušen se koristi samo nazivom *turizam na seljačkom gospodarstvu* te ga definira kao oblik turizma koji „obuhvaća sve vrste turističkih usluga koje seljačko domaćinstvo može pružiti na svom gospodarstvu (imanju), kao cjelini ili na pojedinim njegovim dijelovima, koji mogu biti i fizički razdvojeni“ (Kušen 2007: 5), ne inzistirajući tako o kojem se tipu usluga u tom obliku turizma konkretno radi. Također, Kušen navodi kako je to oblik ruralnog turizma, izostavljajući tako seoski turizam kao međupojam (usp. isto).

Može se zaključiti kako neke „standardne definicije ruralnog, agro ili seoskog turizma, koje bi bile prihvaćene u svim sredinama koje razvijaju ovaj tip turističkih usluga, ne postoje, iako se o njima raspravlja još od prvog svjetskog foruma o ruralnom turizmu iz 2000. godine u Perugi (Italija)“ (Baćac 2011: 16).

U kontekstu ovog rada čini se kako bi, za vid turizma kojim se kao dopunskom djelatnošću bave ljudi na obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu, najprikladnije bilo koristiti Kušenov

termin *turizam na seljačkom gospodarstvu*¹⁶ s pripadajućom definicijom koja naglašava kako takav vid turizma „obuhvaća sve vrste turističkih usluga koje seljačko domaćinstvo može pružiti“ (Kušen 2007:5) zbog najveće podudarnosti s pravnim konceptom OPG-a, čistijeg terminološkog nazivlja i sveobuhvatnije definicije.

- **Uvjeti za razvoj turizma na seljačkom gospodarstvu**

Kako bi se u određenom području mogao razviti turizam na seljačkom gospodarstvu, takvo područje mora zadovoljavati uvjete turističke atraktivnosti (eksterni uvjeti), a samo gospodarstvo mora zadovoljavati uvjete turističke podobnosti (interni uvjeti) (usp. Kušen 2007: 5–6). Neki od eksternih uvjeta su: uravnotežena klima, nezagađeni zrak, odsutnost buke, očuvana priroda, očuvane socio-kulturne značajke, dobra cestovna povezanost, telefonska povezanost, ugostiteljski objekti, blizina ambulante i pošte dr. Neki od internih uvjeta su: odgovarajuće poljoprivredno zemljište, odgovarajuća poljoprivredna proizvodnja, stambeni objekt i gospodarske zgrade, stoka i druge domaće životinje, mogućnost pružanja uvida u način poljoprivredne proizvodnje, broj, dob, zdravstveno stanje i osobna sklonost članova domaćinstva koja odgovara potrebama pružanja turističkih usluga (usp. isto).

- **Uloga kulturne baštine u turističkoj ponudi seljačkog gospodarstva**

Stav je stručnjaka u turizmu kako je u oblikovanju turističke ponude na seljačkom gospodarstvu važan čimbenik očuvanost njegovih tradicijskih značajki, odnosno njegove kulturne baštine (usp. Kušen 2007: 7). Kulturološka komponenta tako određeni prostor čini prepoznatljivim i privlačnim zbog sebe samog. Izbriše li se kulturološka komponenta iz nekog prostora, dobit će se sterilan i nezanimljiv te lako zamjenjiv prostor (usp. Baćac 2006: 38); stoga ne čudi kako upravo očuvanost kulturne baštine određuje stupanj turističke privlačnosti određenog seljačkog gospodarstva (usp. Kušen 2007: 7). Važno je naglasiti, kako se tu ne misli na konzerviranje kulturne baštine, ili uporabu onih načina i obrazaca koji više nikome ne koriste ili koji nose više štete nego koristi, već se misli na njezinu održivu i kreativnu primjenu u granicama mogućega (usp. isto: 9).

Kušen (usp. isto: 10) u svojem priručniku *Kako ugostiti turiste na vlastitom imanju* navodi više aspekata u kojima se ogleda očuvanost kulturne baštine na seljačkom gospodarstvu. Neki od njih su: način gradnje te izgled građevina, interijer prostora, način obrađivanja vrtova,

¹⁶ Osobno se ne bih korsitila leksemom *seljački* zbog negativne konotacije kojom je obilježen, već neutralnim leksemom *seoski*.

način poljoprivredne proizvodnje te gastronomska i enogastronomska ponuda. Smatra se (usp. isto) kako svi navedeni aspekti, kako bi bili što više turistički privlačni, trebaju na što bolji način predstavljati kraj kojemu pripadaju. U nastavku će se teksta navesti načini kojima bi se to moglo postići onako kako ih je osmislio Kušen.

U smislu što veće turističke atraktivnosti važno je da zgrade koje se koriste na gospodarstvu odražavaju regionalne značajke tradicijskog graditeljstva. Zadržavanje ili ugradnja tradicijskih sastavnica graditeljstva zahtjevan je posao koji uključuje poznavanje tehnika tradicionalne gradnje, prepoznavanje tradicijskih konstrukcija te njihovu primjenu za suvremeno korištenje. U tom procesu, osim stručnjake u turizmu važno je konzultirati i arhitekte specijaliste za narodno graditeljstvo te etnologe (usp. Kušen 2007: 10–14).

Drugi važan aspekt kojemu je potrebno promišljeno pristupiti je opremanje unutarnjih prostora. Ne očekuje se doslovna imitacija tradicijskog interijera iz nekog odabranog razdoblja, ali upotreba pojedinih sastavnica je moguća i poželjna. Prilikom dekoriranja prostora izbor se treba suziti na one predmete i materijale koji su značajni za određeni kraj. Određeni predmeti mogu služiti samo za promatranje dok se neki mogu i funkcionalno koristiti. Prilikom izlaganja predmeta treba paziti da se ne pretjeruje ni u kojem smislu. Previše predmeta od etnografskog značaja nije dobro jer će prostorija biti prenatrpana i to će ometati njezinu primarnu funkciju. Također, građa koja je nepregledno poredana i neprimjereno odabrana je nefunkcionalna građa. Ako na gospodarstvu postoji veći broj etnografski zanimljivih predmeta koji ne mogu biti uklopljeni u funkcionalnu ili dekorativnu opremu kuće, Kušen ističe kako takvi predmeti mogu biti izloženi u posebnom prostoru kao etnografska zbirka. Prilikom uređenja interijera također valja konzultirati stručnjake – arhitekte, etnologe te stručnjake u turizmu (usp. isto: 15–19).

Još jedan važan aspekt kojeg Kušen navodi su vrt i okoliš. Oni reflektiraju prirodno-geografske, ali također i kulturno-povijesne značajke nekog kraja. Način uređenja vrtova, uzgoj određenih biljnih vrsta i sorti te način njihova obrađivanja trebaju biti prilagođeni kraju kojemu pripadaju. I prilikom ovog pothvata naglašava se kako je važna suradnja sa stručnjacima, odnosno u ovom slučaju, s agronomima koji su osobno orijentirani na ekološku proizvodnju (usp. isto: 20–21).

Nadalje, smatra se kako bi gospodarstvo i svoju ekološku poljoprivrednu proizvodnju trebalo temeljiti na tradicijskim znanjima i vještinama (usp. isto: 22–23). Osim turističke privlačnosti,

upravo su poljoprivredna tradicijska znanja često ona koja omogućavaju održiv razvoj gospodarstva, no treba znati da

„organsko-biološka proizvodnja, pa tako ni tradicijska poljoprivredna proizvodnja nije isplativa ako se proizvodi za nadmetanje na tržištu s konvencionalnom proizvodnjom. Stoga se ta proizvodnja isplati samo ako je okrenuta zahtjevnom potrošaču, kao što je, primjerice, osviješteni novi turist, osobito ako je sudionik ruralnog turizma“ (isto: 22).

U osmišljavanju gastronomske i enogastronomske ponude prednost se daje lokalnim namirnicama, tradicijskom načinu pripremanja hrane te jelima koja se smatraju posebnim lokalnim specijalitetima. Smatra se kako bi se i u ovom slučaju trebalo konzultirati sa stručnjacima poznavateljima regionalnih jela i pića – gastronomima i enogastronomima (usp. isto: 23–24).

Za uspjeh turizma na seljačkom gospodarstvu Kušen smatra bitnim i zajedništvo više seljačkih gospodarstava u krugu od desetak kilometara jer to omogućuje organiziranje zajedničkih izleta i manifestacija, međusobnu razmjenu gostiju, međusobnu razmjenu znanja i informacija, zajedničku nabavu materijala i usluga, tiskanje zajedničkih promidžbenih materijala i sl. (usp. isto: 24). Isto tako, za „puno zadovoljstvo i kvalitetan turistički doživljaj“ (isto: 30) posjetitelje treba upoznati i informirati ili im čak osmisлити obilazak drugih lokaliteta prirodne i kulturne baštine koji se nalaze u široj okolini seljačkog gospodarstva. Drugim riječima; „ne postoji turističko suparništvo između seljačkog gospodarstva i kraja u kojemu se ono nalazi“ (isto). Seljačko gospodarstvo dio je šireg kraja i turistička ponuda koja je osmišljena tako da djeluje povezujuće logičan je izbor koji posjetitelju omogućuje lakše razumijevanje različitih kulturnih i prirodnih fenomena koji su doprinijeli da se određeno seljačko gospodarstvo razvije upravo na način kojim se razvilo.

Uvidom u literaturu proučenu za potrebe ovoga rada doznaje se kako se na OPG-ovima, osim djelatnošću poljoprivrede moguće baviti i drugim djelatnostima. Takve se djelatnosti nazivaju dopunskima te su podjeljene u pet različitih skupina, a u kontekstu očuvanja baštine najznačajnije su djelatnosti organizirane u sljedeće skupine: izrada neprehrambenih proizvoda i predmeta opće uporabe, pružanje turističkih i ugostiteljskih usluga te pružanje ostalih sadržaja i aktivnosti. Navedene djelatnosti otvaraju mogućnost OPG-ovima da se bave turističkim i drugim uslužnim djelatnostima, odnosno kroz njih, očuvanjem kulturne baštine. Prema proučenim izvorima može se zaključiti kako i poljoprivredne politike podupiru razvoj

dopunskih djelatnosti na OPG-ovima s obzirom na mogućnost novčanih davanja istima. Osim toga, doznaje se i kako su OPG-ovi sami po sebi riznice lokalnih tradicija s obzirom na uzgoj lokalnih sorti, načinom njihovog uzgoja te s obzirom na tradicijska znanja i običaje koje njeguju, kao i na materijalne pojavnosti koje posjeduju. Bez obzira na navedeno, u korištenoj literaturi nije oprimjeren niti jedan slučaj organiziranog bavljenja očuvanjem baštine na OPG-u.

Prema literaturi koja se bavi očuvanjem kulturne baštine zaključuje se kako ista uglavnom uključuje aktivnosti poput identificiranja, dokumentiranja, zaštite, populariziranja, prenošenja znanja i sl., a kao temeljne metode provedbe takvih aktivnosti navode se interpretacija i prezentacija. Iako OPG-ovi obiluju elementima koji su kao takvi prepoznati kao kulturna baština te iako je aktivnosti interpretiranja i prezentiranja, s obzirom na njihove definicije, moguće provoditi na OPG-ovima, proučavana literatura koja se bavi temom očuvanja baštine ne navodi i ne istražuje OPG-ove kao moguća mjesta interpretacije iste.

U literaturi koja se bavi korištenjem kulturne baštine u turizmu vidljiva je terminološka neujednačenost po pitanju definicija ruralnog i seoskog turizma i njihovih oblika. No, bez obzira na nedostatak terminološke iznijansiranoosti, navedena literatura ruralni prostor vidi kao mjesto koje bi svoju turističku ponudu trebalo temeljiti i razvijati na lokalnoj kulturnoj baštini. To je važno jer ukazuje da u ruralnom području postoji osnova na temelju koje se može krenuti u interpretaciju i prezentaciju kulturne baštine. Isto je tako, seoski turizam sa svojim oblicima, odnosno turizam na seljačkom gospodarstvu u Kušenovom smislu, važan jer on otvara mogućnost da se tko unutar svog obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva bavi interpretacijom i prezentacijom baštine. Proučena literatura sugerira uklapanje lokalne kulturne baštine u turističku ponudu OPG-a jer ona podiže turističku atraktivnost istog te se ističe kako su u tom procesu važne stručne osobe poput etnologa, krajobraznih arhitekata i sl. No, u tom se slučaju u literaturi naglasak stavlja uglavnom samo na prezentaciju materijalnih pojavnosti kulturne baštine na OPG-ovima. Ono što u proučavanoj literaturi ne piše je to da osim što su određene kulturološke pojavnosti, bilo materijalne ili nematerijalne, atrakcija same po sebi, one određeno seljačko gospodarstvo mogu staviti u širi kontekst i na taj način olakšati posjetitelju razumijevanje istog te podići posjetiteljev interes za boravkom na njemu. U tom slučaju, nije dovoljno da su te kulturološke pojavnosti na nekom gospodarstvu samo očuvane, prezentirane i kao takve uklopljene u turističku ponudu – one moraju biti i kvalitetno interpretirane. Mogući načini interpretacije i podatci o primjerima s terena također nisu navedeni u proučavanoj literaturi.

S obzirom na sve navedeno, u nastavku će se rada, na primjerima triju studija slučaja razmotriti proces i mogućnosti interpretacije i prezentacije baštine na OPG-ovima, uzimajući u obzir osnovne značajke istih kao i njihovog mjesta u turizmu.

5. Studije slučaja

5.1. OPG *Krešimir Lovrec (Vino Lovrec)* (Sveti Urban, Štrigova, Gornje Međimurje)

5.1.1. Opis osnovnih djelatnosti OPG-a *Krešimir Lovrec (Vino Lovrec)*

Vino Lovrec nalazi se u mjestu Sveti Urban u Gornjem Međimurju. Gornje se Međimurje, s obzirom na uzgoj sličnog sortimenta bijelih vina, zajedno sa Slovenijom i Austrijom, naslanja na veću vinsku regiju, Južnu Štajersku. Kazivačica Jasna Lovrec navodi kako se ljudi u Gornjem Međimurju vinogradarstvom i vinarstvom bave još od antičkih vremena, a posebni procvat navedenih djelatnosti dogodio se tijekom 16. i 17. st. za vrijeme vladavine knezova Zrinskih. Kako navodi Jasna Lovrec, za razvoj vinogradarstva i vinarstva u Gornjem Međimurju zaslužan je i Tadija Ferić, predsjednik Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva i župan kaptolski; naime na njegov je poziv sredinom 19. st u Međimurje došao austrijski vinogradarski stručnjak te istražio i preporučio najbolje sorte vinove loze za to područje.

I u obitelji Lovrec duga je povijest bavljenja vinima, a u posjed vinograda došli su nasljedstvom. Naime, pradjed kazivačice održavao je vinograd kod bogatijeg veleposjednika, Janeza Kočevera, koji nije imao svoje nasljednike. S obzirom na to, spomenuti se pradjed ponudio da bi otkupio vinograd s onoliko novaca koliko si je mogao priuštiti, a kako je bio već dobro upućen u cijeli posao, Kočever je na nagodbu i pristao. Prije Kočevera vlasnik vinograda bio je sam Tadija Ferić.

Djelatnost vinarstva i vinogradarstva kod Lovreca službeno je registrirana kao OPG 2003. godine. Trenutni zaposlenici na OPG-u su kazivačica Jasna i njezin brat Krešimir, otac Franjo je pomažući član dok majka više nije radno aktivna. Jasna i njezin brat su zaposleni jedino na OPG-u i nisu zaposleni po drugoj osnovi. Jasna je po zvanju etnologinja, za sebe kaže da se na OPG-u bavi poslovima digitalnog marketinga i turističkog vođenja po imanju, dok je njezin brat glavni proizvođač te tehnolog. Za „zelene radove“ u vinogradu OPG u ljetno vrijeme zapošljava i sezonske radnike.

Zadnjih pet godina *Vino Lovrec* je u sustavu ekološke proizvodnje pod nadzorom *Austria Bio Garantie instituta* te službeno imaju certificirana dva eko vina, a 2023. će godine takav način proizvodnje proširiti na cijeli vinograd.

OPG svoja vina prodaje na kućnom pragu, ali posjeduje i svoju vinoteku u Varaždinu. Osim toga, vina se prodaju u restorane, a moguće je i privatno naručiti dostavu istih. Plan za budućnost je izvoz vina van Hrvatske.

U *Vinu Lovrec* koristili su neku od mjera potpore iz fondova Europske Unije, međutim navode kako nisu imali dobra iskustva te da u budućnosti više ne žele sudjelovati u sličnim projektima. Zaključuju kako sustav nije prilagođen malim OPG-ovima te da se takvi jedva „izvuku“ iz navedenih projekata.

5.1.2. Turizam na OPG-u *Krešimir Lovrec (Vino Lovrec)*

Na OPG-u se osim proizvodnje i prodaje vina, bave i turističko-ugostiteljskim radom; registrirani su kao kušaonica vina gdje se priređuju edukativne degustacije istih. Degustacija vina dio je veće vođene ture po imanju koja uključuje posjet vinogradu, obilazak *Etnografske zbirke Lovrec* kao i starog podruma te proizvodnih postrojenja.

Jasna Lovrec navodi kako je bavljenje turizmom na OPG-u izazov jer prvo treba imati radnu snagu, a već to je u današnje vrijeme izazov. Kvalitetan rad s ljudima zahtjeva puno utrošenog vremena i energije, stoga oni na OPG-u rade samo uz najavu, tj. nisu kušaonica otvorenog tipa. Nadodaje i kako takav vid turizma bolje razumiju strani nego domaći posjetitelji. Također, na OPG-u rade s manjim grupama, do 12 ljudi, te takve grupe primaju najviše četiri puta na tjedan, jer na taj način mogu bolje predstaviti svoj proizvod kao i cijelo imanje.

Turizam kojim se bave nazivaju izletničko-kulturno-edukativnim turizmom:

„(...)kad dođu pa vide da tu ipak ima nešto veze s kulturom i tako, baštinom i poviješću(...)blic tečaj s vinima. Upoznajemo ljude s tim, to primjećujem da je zanimljivo mladim ljudima(...)onda se čovjek dobro osjeća, znači bilo je nekog uspjeha, doprlo je do ljudi. Naravno ne može doprijeti do svih. A, najljepše je kada ti se ljudi vraćaju, a imamo stvarno dugogodišnje kupce koji nam se već dugi niz godina vraćaju i dovode svoje prijatelje i tako dalje.“ (Jasna Lovrec, 2022)

U svom turističko-ugostiteljskom radu *Vino Lovrec* surađuje s jednim OPG-om na kojemu se proizvodi dimljeni sir tako što uslužuje navedeni sir kao neutralizator prilikom degustacije

vina. S druge strane, ne postoje organizirane zajedničke ture s drugim OPG-ovima: „nas uglavnom ljudi nađu preko web stranice, društvenih mreža, ne ovisimo o organizacijama.“ (Jasna Lovrec, 2022). U *Vinu Lovrec* puno truda ulažu u spomenutu web stranicu imena *Vino Lovrec* te u *Facebook* i *Instagram* profil istog imena, kojima poboljšavaju vidljivost svojih proizvoda, kao i svoje turističke djelatnosti, ali i predstavljaju kulturnu i prirodnu baštinu svoga kraja.

Jasna Lovrec navodi i kako se u zadnje vrijeme vinarstvo i vinogradarstvo jako brendiraju kao turistički proizvod na širem području Međimurja; regija je postala turistički dosta zanimljiva te se gradi sve više vikendica. Na OPG-u se nadaju da se neće dogoditi preintezivna apartmanizacija jer bi to narušilo vizuru kraja te onečistilo okoliš; smatraju kako od masovnog turizma lokalna zajednica nema koristi.

5.1.3. Interpretacija i prezentacija baštine na OPG-u *Krešimir Lovrec (Vino Lovrec)*

Vino Lovrec na svojoj mikrolokaciji, u vlastitom dvorištu, obiluje kulturnom, ali i prirodnom baštinom. Navedeni su interni uvjeti jako dobro iskorišteni te je uspostavljena sustavna i sveobuhvatna interpretacija i prezentacija baštine što Jasna Lovrec (2022) objašnjava na sljedeći način; „da ljudi dobiju malo holističku sliku o vinarstvu, ne samo vino *per se*, već vino i kao kulturni proizvod. Većini ljudi se sviđa ta priča, vole naučiti na taj način nešto o vinu!“

Vođena izletničko-kulturno-edukativna tura po imanju uključuje interpretiranje i prezentiranje kulturnih i prirodnih fenomena koji se nalaze u dvorištu, sadržaja etnografske zbirke te starog podruma. Nakon toga posjetitelji mogu obići i proizvodna postrojenja, a tura završava u kušonici vina gdje se može kušati deset različitih sorti vina. Moguć je i odlazak u vinograd, ovisno o vremenskim prilikama i dobu godine. Tura traje sat i pol do dva sata. U planu je i realizacija duže ture koja bi uključivala lokalitet sa starom bukvom u šumi te bi se na taj način zaokružila priča o prirodnoj baštini.

U nastavku će se teksta opisati način i sadržaj interpretacije i prezentacije navedene ture.

U dvorištu se nalazi obelisk s 11 blokova iz 1822. godine, a podiglo ga je 11-ero djece u čast Tadiji Feriću, tadašnjemu vlasniku imanja. Naime, Ferić je brinuo o djeci koja su izgubila roditelje za vrijeme Napoleonskih ratova. Sirotište u kojemu su živjeli nalazilo se u kuriji na katu iste zgrade u prizemlju koje je smještena *Etnografska zbirka Lovrec*, a u njezinom podrumu je i stari vinski podrum iz 16. stoljeća. Kurija na katu u procesu je obnove, uz

odobrenje Konzervatorskog odjela u Varaždinu, a unutar nje danas se nalazi prostrani prostor u kojemu je moguće održavati događanja poput skupova različite tematike, promocija knjiga, filmskih i glazbenih večeri itd. U zadnje se vrijeme ne organiziraju slični događaji zbog nedostatka radne snage, a i pandemijskih godina koje su ograničile takav vid događanja. Iz istih se razloga više ne organiziraju ni posjeti većih grupa djece iz vrtića ili škola.

Prilog 4. Obelisk s 11 blokova, *Vino Lovrec*, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 5. Fasada kurije u obnovi, *Vino Lovrec*, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 6. Unutrašnjost kurije opremljena za održavanje različitih skupova, *Vino Lovrec*, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Etnografska zbirka Lovrec registrirana je 2015. godine te se nalazi na *Popisu kulturnih dobara Republike Hrvatske*. Zbirka je organizirana na način da prikaže životni tijek vinove loze i njezinih produkata; od sadnje do punjenja vinskih boca. Interpretacija tako započinje pričom o motici „kraljici vinograda“ (Jasna Lovrec, 2022). Izloženi su te tekstualno interpretirani brojni predmeti vezani za poljoprivredu i vinogradarstvo, ali ima i predmeta koji nisu usko vezani za vinogradarstvo, npr. ručni mlin za brašno. Drugim riječima, predstavljeni su oni predmeti koji su jednom vinogradarskom gospodarstvu s kraja 19. stoljeća bili važni i koje je to gospodarstvo na svom imanju posjedovalo. Osim toga zbirka interpretira općenito povijest vinarstva te na taj način vinarstvo vlastitog kraja stavlja u širi društveni kontekst. Zbirka broji oko 900 predmeta, međutim neki od predmeta su deponirani te samo povremeno bivaju izloženi, npr. za tematske izložbe kakve su rađene u sklopu *Noći Muzeja* u kojima je zbirka prije sudjelovala. Predmete je počeo skupljati otac Franjo; većinu ih je zatekao na imanju, dok je neke sakupio, otkupio, ali i dobio na poklon. Svi su predmeti opisani i popisani te obnovljeni uz pomoć Konzervatorskog odjela u Varaždinu. Najveći izložak je stara hrastova preša iz 1847. godine koja je mogla prešati 20 tona grožđa odjednom. Ta je velika

preša zapravo ugrađena u konstrukciju zgrade i ona je bila glavnim razlogom zašto su se svoju zbirku odlučili registrirati i zaštititi. Naime, kako je i ranije spominjano, kat i krovište zgrade bili su uništeni, što je prešu ozbiljno ugrožavalo. Osim brige i adekvatne obnove pod stručnim vodstvom koju su dobili, na OPG-u smatraju kako je upis kulturne baštine na *Popis kulturnih dobara Republike Hrvatske* važan i zbog toga jer znači dodatnu vrijednost i omogućuje sudjelovanje u nekim manifestacijama kao što je *Noć Muzeja*, a što je OPG-u donijelo veću vidljivost i markentinško brendiranje. Također, iz istog su razloga „dugo bili istaknuti na stranicama lokalne turističke zajednice kao mjesto s poviješću i kulturnom baštinom“ (Jasna Lovrec, 2022).

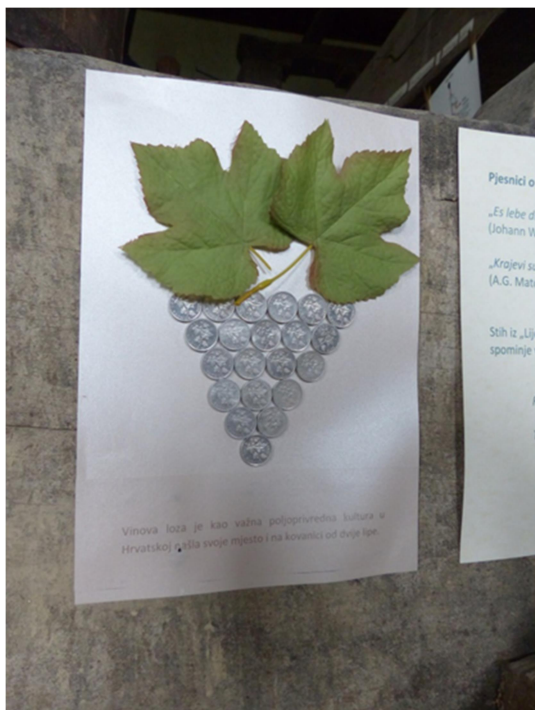
Prilog 7. Dio stare hrastove preše i ostali predmeti u Etnografskoj zbirci Lovrec, *Vino Lovrec*, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 8. Alat za izradu bačvi, Etnografska zbirka Lovrec, *Vino Lovrec*, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

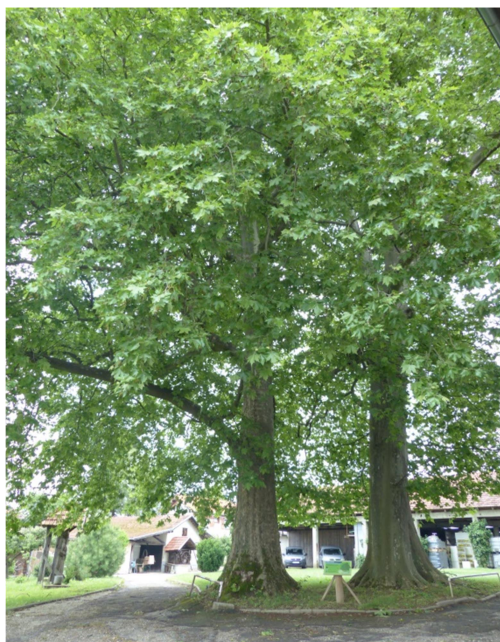
Prilog 9. Motika „kraljica vinograda“, Etnografska zbirka Lovrec, *Vino Lovrec*, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 10. Interpretacija predmetom iz svakodnevne uporabe, Etnografska zbirka Lovrec, *Vino Lovrec*, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Na ulazu u stari podrum, u kojem se nalaze samo drvene bačve, moguće je pročitati povijesne zanimljivosti o istima. Također na istom je mjestu riječ *vino* ispisana na različitim jezicima svijeta jer kako kaže kazivačica „Mi bismo htjeli da vino povezuje ljude iz različitih kultura!“ (Jasna Lovrec, 2022). Najstarija bačva u podrumu, a koja je još uvijek u upotrebi, datira iz 1822. godine, a izrezbarena kruna na njoj svjedoči da se radi o bačvi iz Habsburške Monarhije. Zanimljivo je da bačva potječe iz iste godine kada je postavljen i obelisk u dvorištu, ali i kada je rođen otac moderne enologije – Louis Pasteur. Još starija bačva od nje je ujedno i najveća, ali ona više nije u upotrebi već je opisana kao eksponat. U podrumu se nalazi i arhiva u kojoj se čuvaju stara arhivska vina, a zanimljivo je da se nalazi na mjestu gdje je u Drugom svjetskom ratu bio ulaz u privremeni mađarski pritvor. U istom je ratu podrum dijelom i uništen te je danas sačuvana trećina originalnog podruma. Na zidovima podruma egzistira podrumski plijesan i mahovina; ona je prirodni mikroorganizam koji čuva vlagu u podrumu, a najstariji sloj plijesni star je koliko i podrum. Posjetitelji mogu utisnuti novčić u istu te zaželjeti želju; na taj način, osim što je objašnjena naracijom, podrumski plijesan postaje dijelom posjetiteljevog proživljenog iskustva na ovom OPG-u.

U dvorištu ispred opisane zgrade nalaze se tristotinjak godina stare platane koju su tu posađene kako bi ljeti pravile hladovinu i tako rashlađivale prostor podruma. Interpretativni tekst o platanama nalazi se i na informativnoj ploči postavljenoj ispred njih samih. Logotip *Vina Lovrec* upravo su spomenute platane, a lišće im je prikazano u obliku nota, budući da je Jasnin otac Franjo umirovljeni profesor glazbe: „vino i glazba idu zajedno“ (Jasna Lovrec, 2022). Etikete s navedenim logom dolaze u različitim bojama jer na taj način oponašaju boju grožđa od kojeg je vino napravljeno.

Prilog 12. Dvije platane, *Vino Lovrec*, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 13. Logotip *Vina Lovrec*, *Vino Lovrec*, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 14. Interpretacija tekstem – ploča postavljena ispred platana, *Vino Lovrec*, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Dalje u dvorištu, na putu prema kušaonici, nalazi se kip svetog Urbana, on je ujedino i zaštitnik istoimenog mjesta u kojemu se nalazi *Vino Lovrec*. Sveti je Urban bio papa u 3. stoljeću, a legenda kaže da je na njegovom grobu nikla vinova loza te se vjeruje da on štiti vinograde od tuče. Dan svetog Urbana slavi se 25. svibnja i tada se organizira manifestacija „Urbanovo“, veliki vinski sajam, na kojemu i *Vino Lovrec* prezentira svoja vina.

Prilog 15. Kip svetog Urbana, *Vino Lovrec*, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Mjesto interpretacije su i dva trsa najstarije živuće vinove loze (koja je kao takva upisana i u Guinnessovu knjigu rekorda) na svijetu koja originalno potječe iz Maribora u Sloveniji, a zasađena su ispred same kušaonice.

Kušaonica vina nalazi se na drugom kraju dvorišta u drvenoj kući s kraja 19. stoljeća. Kuća na to mjesto biva preseljena iz Velike Gorice te ne prati regionalne značajke tradicijskog graditeljstva Međimurja, što se prilikom interpretacije posjetiteljima odmah naglašava. Međimurske su kuće male zemljane kućice sa slamnatim krovovima, međutim na istraživanom se području nisu očuvale. Drvenu su kuću, o kojoj je riječ, od propadanja spasili Jasnini roditelji krajem 80-ih godina prošlog stoljeća. Kuća je bila namijenjena stanovanju, ali je za potrebe kušaonice preuređena, a njezin je interijer pomogao urediti akademski kipar. Kušanje vina vodi Jasnin brat Krešimir koji posjetitelje uči vinskim osnovama; npr. kako se pravilno drži čaša, ali i raznim zanimljivostima vezanim za različite vinske sorte npr. kako ih

prepoznati, odakle vuku podrijetlo, kako je nastalo ime određene sorte, o legendama i sl. – „Naše vođenje nije samo slaganje jela i vina, u biti, najmanje je to!“ (Jasna Lovrec, 2022).

Prilog 16. Kušaonica vina u drvenoj kući preseljenoj s područja Velike Gorice, *Vino Lovrec*, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 17. Manja prostorija sa šankom od stare neupotrebljive preše – unutrašnjost kuće prilagođena potrebama kušaonice, *Vino Lovrec*, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 18. Veća prostorija namjenjena edukativnim degustacijama – unutrašnjost kuće prilagođena potrebama kušaonice (na fotografiji Maša i Ivan Mihaljek), *Vino Lovrec*, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Za vrijeme lošeg vremena vinograd se može razgledati s vidikovca smještenog na imanju.

Prilog 19. Pogled na vinograd s vidikovca na imanju, *Vino Lovrec*, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Osim u vođenoj turi, interpretacija i prezentacija baštine implementirane su u rad OPG-a i na drugi način; uzgojem tradicijom uvriježenih sorti, proizvodnjom vina koja kombinira tradicijski način proizvodnje s modernom tehnologijom te korištenjem postojećih gospodarskih objekata koji odražavaju arhitekturu kraja.

5.2. OPG *Magriž* (Kornić, Krk, Hrvatsko primorje)

5.2.1. Opis osnovnih djelatnosti OPG-a *Magriž*

OPG *Magriž* nalazi se u Korniću na otoku Krku. Područje Kornića, ali i cijelog otoka Krka, karakteristično je po čestim i snažnim naletima bure koja donosi hladan i čist planinski zrak, ali i sitne čestice morske soli koju raspršuje s površine mora i raznosi po kopnu. Sol se tada taloži na bilju, a takvo bilje, uglavnom aromatične samonikle vrste, zbog uvjeta u kojima raste izuzetno je otporno. Najrasprostranjenije od svog aromatičnog bilja je smilje, na Krku zvano *magriž*, po kojemu je OPG i dobio ime (usp. O nama, 2019). Kameniti pašnjaci otoka Krka, bogati aromatičnim biljem, a oplemenjeni morskom soli izrazito su pogodni za uzgoj ovaca, pa se Kornićari, iako okruženi morem, nikada nisu bavili ribarstvom već su im glavne privredne grane bile ovčarstvo, ali i maslinarstvo (usp. isto). Prema kazivanjima Mirjenka Mrakovčića, vlasnika OPG-a *Magriž*, njegova je obitelj jedina koja se danas u Korniću bavi ovčarstvom, dok je na cijelom otoku još samo stotinjak obitelji koje rade isto.

Osim uzgojem ovaca, na OPG-u *Magriž* bave se uzgojem maslina i smokava. Trenutno je u vlasništvu OPG-a 320 grla ovaca, 360 stabala maslina te 40 stabala smokava. Odnedavno, svoju su djelatnost proširili i na ekološki uzgoj krava buša u sustavu krava-tele. Osim uzgoja navedenih kultura, na OPG-u proizvode sir, maslinovo ulje te namaz od smokava, a bave se i štavljjenjem ovčje kože. OPG *Magriž* jedini na otoku Krku ima siranu, ali i klaonicu za stoku sitnog zuba.

Proizvodnju sira obitelj Mrakovčić započela je 1984. godine, a kao OPG registrirani su od 2003. godine (usp. Tko smo mi?, 2019). Na OPG-u su zaposleni bračni par Mirjenko i Vesna dok od njihovih petero djece dvoje stalno radi s njima te nisu zaposleni po drugoj osnovi, a ostali pomažu samo po potrebi. Također, na OPG-u je stalno zaposleno sedam radnika.

Na OPG-u su posebno ponosni na brojna priznanja koja su dobili za svoj sir što je za vrijeme kazivanja vlasnik rado istaknuo: „Kada idemo na ocjenjivanje skoro svaki put smo u vrhu(...)samo na nacionalnoj razini smo osam puta šampijoni.“ (Mirjenko Mrakovčić, 2022).

Ranije je OPG *Magriž* svoje proizvode prodavao na raznim sajmovima diljem države, a sada se prodaja odvija samo na kućnom pragu što je po kazivanju gospodina Mirjenka dovoljno jer je potražnja ionako veća od njihove proizvodnje. Za potrebe prodaje na OPG-u postoji posebno uređen prodajni prostor. Prodajni se prostor sastoji od rashladne vitrine za sir te drevnih rustikalnih vitrina za prodaju ostalih proizvoda proizvedenih na OPG-u. Osim vlastitih proizvoda, u prodajnom prostoru OPG *Magriž* prodaje lavandu drugog OPG-a s kojim na takav način ostvaruje suradnju. Prodajni je prostor uredno posložen i ostavlja ugodan dojam kupcu.

Prilog 20. Prodajni prostor, OPG *Magriž*, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Prilog 21. Rashladna vitrina za sir, prodajni prostor, OPG *Magriž*, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Prilog 22. i 23. Vitrine s lavandom, namazom od smokava i suhim smokvama, prodajni prostor, OPG *Magriž*, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

OPG *Magriž* ima i svoju web stranicu imena *Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo Mirjenko Mrakovčić* te Facebook profil OPG "*Magriž*" *Vesna Mrakovčić*, oboje orijentirano uglavnom promociji i prodaji proizvoda.

OPG-u *Magriž* lokalna je zajednica odlučila otpisati troškove komunalija za poslovne prostore dok im je županija osigurala pomoć prilikom pisanja projekata za korištenje mjera *Programa ruralnog razvoja*. Zahvaljujući fondovima Europske Unije izgradili su kompletan novi prostor izletišta sa siranom i klaonicom u suterenu, ali i nabavili nove radne strojeve. Iskustva s EU projektima za gospodina Mirjenka su pozitivna: „Sam ne možeš ništa napraviti; konzultate moraš imati. I puno strpljenja!“ (Mirjenko Mrakovčić, 2022).

5.2.2. Turizam na OPG-u *Magriž*

Na OPG-u *Magriž* bave se i turističko-ugostiteljskim radom, a djelatnost je registrirana kao izletišta. Prema kazivanju Mirjenka Mrakovčića djelatnost su registrirali kao izletišta jer tada namirnice koje se koriste u izradi jela ne moraju biti proizvedne samo isključivo na OPG-u, već mogu koristiti i namirnice drugih proizvođača.

Boravak posjetitelja na OPG-u *Magriž* uključuje degustaciju domaćih proizvoda, ali se moguće naručiti i na cijelovit obrok – doručak, ručak ili večeru. Razgledavanje je OPG-a moguće ako je posjetitelj zainteresiran za isto. Ne postoji osoba na OPG-u koja je zadužena za vođenje posjetitelja po istome već svi pomalo odrađuju taj zadatak: „ili konobari ili kćerka ili žena – snalazimo se“ (Mirjenko Mraković 2022). Najčešće to razgledavanje uključuje demonstraciju berbe maslina, ako se razgledavanje odvija u doba godine kada se masline beru, te demonstraciju rada u sirani. S obzirom da su za proizvodnju sira bitni visoki higijenski standardi, na OPG-u je izgrađen ostakljeni hodnik kroz kojeg prolaze posjetitelji gledajući proces proizvodnje sira bez da ulaze u prostore proizvodnje. U istom su hodniku postavljena brojna priznanja za sireve kojima se na OPG-u jako ponose. Takva tura traje otprilike sat vremena, a budući da odnedavno na OPG-u uzgajaju i krave, u budućnosti planiraju turu proširiti i na odlazak do ispaše za krave. Proširena bi se tura trebala ostvariti u suradnji s jednim drugim OPG-om koji pored njihovog terena za ispašu krava ima plantažu smilja.

Prilog 24. Ostakljeni hodnik iz kojega posjetitelji mogu promatrati cjelokupni proces proizvodnje sira, OPG *Magriž*, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Prilog 25. Proizvodna postrojenja gledana kroz stakla postavljena u hodniku - sireenje, OPG *Magriž*, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Prilog 26. Proizvodna postrojenja gledana kroz stakla postavljena u hodniku - salamurenje, OPG *Magriž*, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Prilog 27. Proizvodna postrojenja gledana kroz stakla postavljena u hodniku - zrionica, OPG *Magriž*, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Na OPG-u rade s grupama raznih veličina, a odjednom mogu primiti oko 60 ljudi. Velike grupe do njih često organizirano dolaze autobusima iz obližnjih hotela. Na pitanje misli li da im s obzirom na ovakav način rada prijeti masovnost, tj. pad kvalitete usluge, gospodin Mirjenko odgovara negativno te ističe da ima samo pozitivna iskustva s turizmom.

Mirjenko Mrakovčić kazuje kako je turizam na otoku Krku snažno razvijen, te naglašava kako je upravo turizam ključan i za njih jer baveći se turizmom kao dopunskom djelatnošću puno lakše prodaju svoje proizvode. Naglašava i kako nije jednako imati OPG na priobalju ili na kontinentu, a s obzirom da ga oni imaju na priobalju kaže kako je svjestan da ih „turizam vadi i izvlači.“ (Mirjenko Mrakovčić, 2022).

5.2.3. Interpretacija i prezentacija baštine na OPG-u *Magriž*

Prethodno opisana tura uglavnom se oslanja na prikaz proizvodnje dok je manjkava u smislu prezentacije i interpretacije kulturne baštine. Implementacija elemenata kulturne baštine na OPG-u najviše se očituje kroz proizvodnju temeljenu na tradiciji te tradicijskim jelima koja se uslužuju. Također, na OPG-u *Magriž* uzgajaju *krčku ovcu*, hrvatsku izvornu pasminu nastalu na otoku Krku (usp. Mioč i sur. 2007: 61). Od mlijeka navedene ovce pravi se sir. Proizvodnja sira odvija se strojno zbog velikih količina mlijeka, ali postupci su utemeljeni u tradiciji. Tako na primjer, dok moderne sirane koriste preše za istiskivanje tekućine iz sira, na OPG-u *Magriž* istu ne koriste već sir okreću – u početku svake dvije-tri minute, pa onda sve rjeđe te je sir nakon šest-sedam sati spreman za salamurenje. Osim klasičnog i dimljenog ovčjeg sira, proizvode i sireve koje su sami osmislili i kojima su nadjenuli lokalno prepoznatljive nazive – *črni bodul* koji sazrijeva u lišću oraha, *zeleni bodul* koji sazrijeva u ružmarinu te sir *magriž* koji sazrijeva u kadulji i smilju. Jela koja se uslužuju na OPG-u napravljena su od lokalnih namirnica te su spravljena na lokalan način. Na OPG-u *Magriž* tako je moguće jesti: pečenu ili janjetinu lešo¹⁷, gulaš od ovčetine sa šurlicama¹⁸, maneštru od kisele broskve¹⁹, presnac²⁰ itd.

S druge strane, novoizgrađene zgrade izletišta ne prate regionalne značajke tradicijskog graditeljstva što je moguće vidjeti na fotografiji br. 28.

¹⁷ *Lešo* – regionalni leksem u značenju *kuhano*.

¹⁸ Vrsta tjestenine karakteristična za područje otoka Krka.

¹⁹ Varivo od kisele raštike.

²⁰ Kolač od svježeg ovčjeg sira karakterističan za područje otoka Krka.

Prilog 28. Vanjski izgled dijela izletišta izgrađenog potporama iz EU fondova, OPG *Magriž*, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

U unutrašnjosti tih istih zgrada, u prostorijama gdje se uslužuju jela, na zidovima su izloženi brojni predmeti od etnografskog značaja. Radi se o predmetima korištenima u poljoprivredi i stočarstvu, a neki od njih su: kante za mužnju ovčjeg mlijeka, zvona za ovce, kosa, pletene korpe, jaram za volove, razne alatke za obradu tla, kotač od starih kola, sjekira, kliješta itd. Svi su ti predmeti zatečeni na imanju od ranije. Među njima moguće je vidjeti i predmete novijeg podrijetla kao što je štavljena ovčja koža koju odnedavno proizvode na OPG-u, ali i predmete bez etnografskog značaja kao što je moderna imitacija starog mehaničkog sata, lubanja i rogovi ovna, buket suhe lavande i sl.

Iz opisanog je vidljivo kako su predmeti različitih namjena (dekorativna ili edukativna), različitih primarnih funkcija (upotreba u poljoprivredi ili stočarstvu) te različite starosti izloženi zajedno. Drugim riječima, prezentacija predmeta nije dobro osmišljena. Također predmetima nedostaje i interpretacija jer se o njima ništa ne doznaje, ne postoji tekstualna ili narativna interpretacija.

Na pitanje interesiraju li se posjetitelji sami o značenju istih, kao i općenito o kulturnoj baštini kraja, s obzirom da im ono na ovakav način nije ponuđeno, gospodin Mirjenko odgovara:

„Da pitaju, stalno – što je ovo, za što je ovo služilo? Ljudi to nisu vidjeli – ne znaju. A, jako rado ljudi slušaju, ali ja bih onda trebao po cijele dane samo popovrat, a ko će radit? Samo jedna osoba bi trebala to raditi – pričati.“ (Mirjenko Mrakovičić, 2022).

Iz navedenog kazivanja doznajemo kako na OPG-u ne postoji sustavna interpretacija kulturne baštine, kao niti osoba koju bi ju provodila, ali doznajemo i kako ne postoji jasno izražena svjesnost o važnosti istih.

Prilog 29. Etnografski i drugi predmeti u funkciji dekoracije na zidovima kušaonice kojima nedostaje osmišljena prezentacija te interpretacija, OPG *Magriž*, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Prilog 30. i prilog 31. Etnografski i drugi predmeti u funkciji dekoracije na zidovima kušaonice kojima nedostaje osmišljena prezentacija te interpretacija, OPG *Magriž*, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Prilog 32. Etnografski i drugi predmeti u funkciji dekoracije na stropu kušaonice kojima nedostaje osmišljena prezentacija te interpretacija, OPG *Magriž*, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Također, na OPG-u *Magriž* do sada se nisu održavale nikakve edukativne radionice ili slični skupovi.

5.3. OPG *Miho Kukuljica* (Mihanići, Konavle, dubrovačko zaleđe)

5.3.1. Opis osnovnih djelatnosti OPG-a *Miho Kukuljica*

OPG *Miho Kukuljica* nalazi se u selu Mihanići, u Općini Konavle, nedaleko Grada Dubrovnika. S obzirom na dobre geografske i klimatske uvjete, Konavle su od najranijih dana bile pogodne za razvoj poljoprivrede i stočarstva, što je posebno došlo do izražaja u vrijeme Dubrovačke Republike kada su istu i prehranjivale. Također višestoljetna je tradicija seljaka dubrovačkog kraja proizvodnja ovčjeg sira (usp. Caput i sur. 2003: 6) neformalno nazvanog *dubrovački sir*, odnosno *sir iz ulja* zbog načina na koji se čuvao od mogućeg kvarenja (usp. isto). Mlijeko za sirenje dobivalo se od *dubrovačke ovce* – *rude* koja pripada hrvatskim izvornim pasminama ovaca, a trenutno joj prijete izumiranje (usp. isto: 8).

Iako su Grad Dubrovnik i njegova šira okolica danas najpoznatiji kao turistička destinacija, u Konavlima je još uvijek važna i poljoprivreda. Većina se obitelji poljoprivredom bavi samo za vlastite potrebe, nekima je to dodatan izvor prihoda uz primarni posao kojim se bave, dok je manjem broj obitelji poljoprivreda osnovna djelatnost i osnovni izvor prihoda. S druge strane,

svega se par obitelji bavi stočarstvom i povezanim djelatnostima mljekarstva, i to uglavnom za vlastite potrebe.

U obitelji Miha Kukuljica duga je povijest bavljenja poljoprivredom i stočarstvom, a kao OPG registrirani su od 2003. godine. Vlasnik OPG-a je Miho Kukuljica, a on je ujedno i jedini koji je zaposlen isključivo na OPG-u. Osim njega, radu OPG-a doprinosi još petoro članova: tri se člana još školuju, jedan član je zaposlen i po drugoj osnovi, a jedan je u mirovini. Na OPG-u nema zaposlenih radnika što vlasnik objašnjava na sljedeći način: „Što se tiče radne snage – nema koga, neće niko da radi na OPG-u. Možeš dat uvjete bajne, neće niko doć.“ (Miho Kukuljica, 2022).

Nedugo nakon registriranja OPG-a, na istome se kao dopunska djelatnost otvara sirana:

„Mlijeko smo prodavali na Gruđu, na mljekaru. U [Domovinskom]²¹ ratu je mljekara uništena, nikad nije obnovljena, životinje su ostale i mi smo imali mlijeko i morali smo nekako mlijeko sami preraditi da bi ga mogli staviti na tržište.“ (Miho Kukuljica, 2022).

Dodatni poticaj otvaranju sirane je bio i taj što nitko na području Dubrovačko-neretvanske županije u tom trenutku nije imao registriranu siranu. Sirana obitelji Kukuljica i dan-danas jedina je na tom području.

U istom trenutku kada na OPG-u nastaje sirana, skupina profesora s Agronomskog fakulteta u Zagrebu radi na istraživačkom projektu „*Sustav proizvodnje i prerade mlijeka u dubrovačkom kraju*“, u cilju očuvanja, osuvremenjivanja i poticanja proizvodnje sira, s kojima je OPG *Miho Kukuljica* ostvario suradnju u vidu razmjene znanja, iskustava i preporuka. Između ostaloga, rezultati projekta ukazali su na to da je tehnološki i ekonomski isplativije te jednostavnije musti krave i koze nego ovce pa dotadašnji *dubrovački sir* dobiven iz ovčjeg mlijeka biva oplemenjen mlijekom od drugih dviju navedenih vrsta životinja. Takav osuvremenjeni *dubrovački sir* proizvodili su dugo vremena i na OPG-u *Miho Kukuljica*, no zbog štete koju je stadima ovaca i koza nanosio vuk, inače *Zakonom*²² zaštićena životinja, obitelj je bila primorana odustati od uzgoja stoke sitnog zuba i početi proizvoditi samo kravljji sir: „Pošto je vuk bitniji nego mi, nema nego kravlje mlijeko. Sad to nije pravi *dubrovački sir*.“ (Miho Kukuljica, 2022). S obzirom na navedenu situaciju, OPG *Miho Kukuljica* kao jedini

²¹ Op. a.

²² Zakon o zaštiti prirode NN 80/2013.

registrirani proizvođač *dubrovačkog sira* u Dubrovačko-neretvanskoj županiji istog kao takvog ne može proizvoditi.

Trenutno se na OPG-u od stoke uzgajaju krave, svinje i kokoši, a od poljoprivrednih se kultura uzgaja raznovrsno sezonsko povrće karakteristično za mediteranske krajeve. U poljoprivrednoj se proizvodnji na OPG-u *Miho Kukuljica* trude što više ekološki proizvoditi, odnosno trude se održati zaokruženi ciklus proizvodnje; krave se hrane uglavnom na slobodnoj ispaši, od njihovog se mlijeka proizvodi sir, otpatci od sirenja davaju se svinjama, a stajsko se gnojivo koristi u poljoprivredi.

Govoreći o negativnim stranama rada na OPG-u u obitelji Kukuljica će se složiti – to je svakodnevni teški fizički rad koji zahtjeva velike količine truda i ulaganja uz nemogućnost da se proizvod naplati po stvarnoj cijeni „jer bi to bilo malo previše skupo“ (Kate Kukuljica, 2022). A, ako bi se na OPG-u zaposlili radnici u želji da se umanju fizički rad članova OPG-a, tada bi trebalo dodatno širiti proizvodnju jer zbog previsokih državnih davanja i plaća koje bi tada trebalo dati zaposlenicima, prema kazivanjima kazivača, uopće ne bi bilo isplativo raditi.

Na temelju se kazivanja vlasnika može zaključiti kako se problemi u radu OPG-a javljaju i zbog onih koji rade „na crno“, pa prema državi nemaju nikakvih davanja, ali i zbog blizine granice, odnosno zbog nezakonitog uvoza robe. Vlasnik navodi još i kako na cijelom području Konavala ne postoji klaonica, niti adekvatna veterinska skrb. Miho na kraju zaključuje: „Država ni u jednom segmentu ne prati poljoprivredu.“ (Miho Kukuljica, 2022).

Također, Miho ističe kako je vrlo teško proizvoditi sam te napominje kako bi bilo dobro da se više OPG-ova udruži skupa i da se na taj način proizvodi organizirano i smišljeno.

Suprotno tome, kao pozitivne se pojave rada na OPG-u ističu; proizvodnja zdrave ekološke hrane s kojom su kupci zadovoljni, poštivanje rada od strane kupaca, ali i vlastito zadovoljstvo potaknuto radom koji ih ispunja.

OPG *Miho Kukuljica* svoje poljoprivredne proizvode i sir prodaje na kućnom pragu, a iste prodaje i *online* putem *Facebook* profila OPG *Miho Kukuljica*. Takva prodaja uključuje i dostavu na kućnu adresu kupaca. S dostavom proizvoda započeli su u proljeće 2020. godine zbog pandemije koronavirusa. Naime, u ljeto 2020. godine OPG *Miho Kukuljica*, u dogovoru s jednom turističkom agencijom, trebao je ugoditi svoje prve posjetitelje. S obzirom na lošu turističku sezonu uzrokovanu navedenom pandemijom planiranih posjeta nije bilo, ali su proizvodi namijenjeni plasmanu kroz turističko-ugostiteljski rad ostali. Stoga su na OPG-u

odlučili svoje proizvode prodavati zainteresiranim kupcima dostavljajući ih im na adresu. S obzirom da se *online* prodaja s dostavom pokazala dosta isplativom na OPG-u još uvijek, i dvije godine nakon uspostave iste, rade na takav način, dok se planirani dolasci posjetitelja nikada nisu ostvarili.

Zadnje dvije turističke sezone OPG surađuje i s dvama lokalnim restoranima u kojima također plasira svoje proizvode.

5.3.2. Turizam na OPG-u Miho Kukuljica

Kada je riječ o povezanosti djelatnosti OPG-a *Miho Kukuljica* s turizmom, osim mogućnosti, prethodno spominjanog, turističko-ugostiteljskog rada, treba spomenuti i kako je u nazad nekoliko godina u sklopu projekta „*Razvoj agroturizma u Dubrovačko-neretvanskoj županiji – I faza: Identifikacija i komercijalizacija tradicijskih proizvoda na području županije*“, čiji je cilj bio otkriti tržišno perspektivne tradicijske proizvode na području Dubrovačko-neretvanske županije te potaknuti i ubrzati njihovu komercijalizaciju, sir s OPG-a *Miho Kukuljica* bio prepoznat kao upravo jedan takav proizvod (usp. Kovačić i Milić: 2). Projekt je vodila Regionalna razvojna agencije *DUNEA*, a njime su definirane tradicijske tehnologije proizvodnje te postupak legalizacije proizvodnje za nove proizvođače; kreirana je i izrađena ambalaža te marketinški plan za stare i potencijalne proizvođače. Na kraju, za odabrane je proizvode kreirana oznaka kvalitete „*Kvaliteta Dubrovnik-Neretva rural*“ (usp. Kovačić i Milić: 2). Marketinškim je planom utvrđeno kako je ciljno tržište odabranih tradicijskih proizvoda lokalno turističko tržište s dva tržna odsječka koja su okarakterizirana kao ugostiteljstvo (klasični ugostiteljski objekti, agroturistička gospodarstva i sl.) i suveniri (agroturistička gospodarstva, suvenirnice, gradske tržnice, turističke zajednice, zračne luke, hoteli i sl.) (usp. isto: 26–39). Istim je planom naglašeno i kako „za pozicioniranje tradicijskih proizvoda DNŽ-e, uz neupitnu kakvoću, posebno je važna njihova povezanost s Dubrovnikom i njegovom okolicom, jer oni čine sastavni dio tradicije, prehrambene kulture te načina življenja u ovom dijelu Hrvatske.“ (isto: 36). U preporukama za prodaju ističe se još da „treba slijediti politiku većih cijena“ (Kovačić i Milić: 38) te kako bi uz pojedinačnu prodaju „trebalo urediti zajedničku trgovinu i kušaonicu tradicijskih proizvoda DNŽ-a, koja bi ujedno bila informativni centar za promociju tradicijskih proizvoda“ (Kovačić i Milić: 39), međutim navedena trgovina kao ni informativni centar nikada nisu otvoreni. U preporukama stoji i kako za promociju proizvoda agencija u cilju ima izraditi internetsku stranicu i profile na društvenim mrežama (usp. Kovačić i Milić: 39). Potonje nije ostvareno, dok je internetska

stranica velikim dijelom nedovršena, a postojeće informacije neaužurirane.²³ Također, preporučuje se da bi OPG-ovi u svrhu promocije trebali organizirati promotivna kušanja kao što su dani otvorenih vrata ili proslave berbi; sudjelovati u već afirmiranim manifestacijama u Županiji kao što su *Dubrovačke ljetne igre*, *Dubrovački filmski festival* i sl; pojavljivati se u lokalnim medijima, pozivati novinare na manifestacije, surađivati s turističkom zajednicom, putničkim agencijama, hotelima i sl.; komunicirati putem društvenih mreža itd. (usp. Kovačić i Milić: 39–40).

OPG *Miho Kukuljica* je zahvaljujući uključenosti u navedeni projekt dobio oznaku kvalitete kreiranu istim projektom, ambalažu i stroj za vakuminarnje. Međutim, proizvodnja sira na OPG-u *Miho Kukuljica* količinama ne može pokriti cijelo tržište zamišljeno navedenim projektom, pa se tako npr. u segment suvenirske prodaje OPG nikada nije ni uključio, odnosno proizvod nije prodavan putem turističke zajednice, u zračnoj luci, suvenirnicama i na sličnim mjestima.

Izravno je potaknuto navedenim projektom održavanje festivala dubrovačkih vina *Dubrovnik FestWine* na kojemu je OPG *Miho Kukuljica* služio svoj sir i na taj način imao priliku prezentirati i promovirati isti. Zadnji *Dubrovnik FestWine* održan je 2019. godine, a uslijed pandemije koronavirusa njegovo je održavanje prekinuto i još uvijek nije obnovljeno. Osim na navednoj manifestaciji, u ranijim godinama svoga postojanja, OPG *Miho Kukuljica* svoj je sir izlagao na *Izložbi stoke i domaćeg sira Dubrovačko-neretvanske županije*, no i ona je u međuvremenu prestala postojati.

Iako je pandemija koronavirusa omela planove o turističkim turama i ugasila brojna događanja, a OPG svojim količinama sira nije uspio namiriti ciljeve projekta u kojem je sudjelovao, želja za kulturno-turističko-ugostiteljskim radom je ostala. No, ovog se puta to odnosi isključivo na rad na samom OPG-u.

Prema kazivanjima članova OPG-a zaključuje se kako su glavni motivi njihovih promišljanja o turističkoj djelatnosti kvalitetna usluga i umjerenost, tj. individualniji pristup posjetitelju:

„Ja sam za neki minimalizam i kvalitetu, ne neku masovnost – da bi to bilo kvalitetno i cijenjeno(...)masovnost je smo privremena. Pohađao sam turističko ugostiteljsku školu i osnova svakog turističkog proizvoda i potražnje je kvaliteta, a kvaliteta se ne može

²³ Navedenu je stranicu moguće naći na adresi <https://www.rural-dubrovnik-neretva.hr/hr/>.

postići masovnošću nikako – to su dva različita pojma.“ (Mihael Gabrijel Kukuljica, 2022).

Rad s manjim grupama osnova je kazivanja i kod drugih članova OPG-a: „To bi bilo dobro, samo ne masovno. S manje ljudi i ne non-stop, ne svaki dan – jednom ili dvaput tjedno. To bi bilo dobro. Financijski bi bilo bolje.“ (Kate Kukuljica, 2022).

Kvalitetna usluga i proizvod koji se nude gostu s jedne strane, ali i stabilnija financijska situacija s druge strane, kao i u prethodnim kazivanjima, glavni su motivi promišljanja turizma na OPG-u i kod vlasnika istog:

„To bi nam bila još dodana vrijednost. Doma davaš svoj proizvod, možeš davat sve svoje: ulje, vino, sir, meso. Sve možeš imati svoje ili kupit od susjeda – stvar je u tome da se domaće troši, a ne da se ide u butigu, najlošija kvaliteta, sve škartirano.“ (Miho Kukuljica, 2022.).

5.3.3. Interpretacija i prezentacija baštine na OPG-u *Miho Kukuljica*

Iako na OPG-u *Miho Kukuljica* još uvijek ne postoji sustavna interpretacija i prezentacija baštine, dobro očuvane i međusobno isprepletene prirodna i kulturna baština već su sad implementirane u rad OPG-a. Na OPG-u se tako uzgajaju tradicijom uvriježene poljoprivredne sorte te je očuvano brojno staro sjemenje. Krave se, koliko je god moguće, drže na slobodnoj ispaši, a moderna se proizvodnja sira oslanja na tradicijska znanja. Sirana i zrionica sira smještene su u dobro očuvanim starim oborskim²⁴ prostorijama koje odražavaju arhitekturu kraja.

²⁴ Ograđen prostor za stoku (ob. za ovce ili svinje); tor (usp. obor, 2022).

Prilog 33. Privatna kuća s terasom obitelji Kukuljica ispod kojih se nalaze gospodarske prostorije nastale na temeljima starijeg obora, OPG *Miho Kukuljica*, Mihanići, fotografirala Lucijana Mihaljek, 2. 4. 2022.

Prilog 34. Glavni ulaz u oborske prostorije, OPG *Miho Kukuljica*, Mihanići, fotografirala Lucijana Mihaljek, 8. 9. 2022.

Prilog 35. Zrionica sira uređena u kamenoj prostoriji voltastog svoda, *OPG Miho Kukuljica*, Mihanići, fotografirala Lucijana Mihaljek, 2. 4. 2022.

Prilog 36. Sirana uređena također u jednoj od oborskih prostorija, *OPG Miho Kukuljica*, Mihanići, fotografirala Lucijana Mihaljek, 9. 9. 2022.

Osim što gospodarski prostor arhitektonski odražava stil kraja u kojemu se nalazi, on obiluje i brojnim biljnim vrstama karakterističnim za dubrovačko podneblje. Tako je u sklopu oborskih prostorija na OPG-u *Miho Kukuljica* moguće vidjeti: oleandar, bugenviliju, pergolu obraslu vinovom lozom, reg. *odrinu* i dr.

Prilog 37. Obilje mediteranskih biljnih vrsta među oborskim prostorijama OPG-a Miho Kukuljica, prostor slikan s ulaznih vrata, OPG *Miho Kukuljica*, Mihanići, fotografirala Lucijana Mihaljek, 8. 9. 2022.

Na OPG-u *Miho Kukuljica* nalaze se i brojni predmeti od etnografskog značaja koje bi prvo sve trebalo sakupiti, nakon toga opisati, obilježiti i razvrstati te tada osmisliti njihovu kvalitetnu i jasnu interpretaciju te prezentaciju.

Prilog 38. Neki od predmeta etnografskog značaja bez jasne prezentacije i interpretacije, OPG *Miho Kukuljica*, Mihanići, fotografirala Lucijana Mihaljek, 8. 9. 2022.

Razgovarajući s vlasnicima o interpretaciji kulturne baštine na OPG-u, Miho uviđa važnost iste i prema njegovu kazivanju doznaje se kako su neke greške zbog neadekvatne interpretacije već učinjene. Naime, Miho (2022) ističe kako se ne bi trebalo govoriti o *dubrovačkom siru* već o *strabačkom* ili makar *konavoskom*:

„Sir je s područja dubrovačke okolice, njega je Franz Joseph konzumiro kad se pravila pruga, i onda je on taj sir tražio da mu dođe na Dvor²⁵. A, taj bi se sir po pravi trebo zvat strabački jer je najviše tega sira bilo iz sela Stravče. Taj bi se sir trebo zvat konavoski ili strabački jer se u Dubrovniku nikad nije radio, nego su oni u Beču; nisu rekli doć će nam sir iz Stravče, nego doć će nam sir iz Dubrovnika.“

Spominjana željeznička pruga građena za vrijeme Austro-Ugarske jednim svojim dijelom prolazi upravo kroz selo Mihaniće. Na dijelu pruge koji prolazi kroz Mihaniće nalaze se čak tri arhitektonski jako zahtjevna tunela, od kojih je k tomu jedan polukružni, te zgrada postaje, zgrada skladišta i stražarnica. S obzirom na to zaključuje se kako bi upravo priča o prugi i siru mogla biti interpretirana posjetiteljima na OPG-u *Miho Kukuljica*. Osim toga, interpretacija bi mogla biti ostvarena i kao interpretativna šetnja do same pruge. Kazivači se slažu s navedenim te smatraju kako je kulturna baština općenito jako povezana s OPG-ovima i kako se upravo na njima mogu interpretirati kulturni fenomeni:

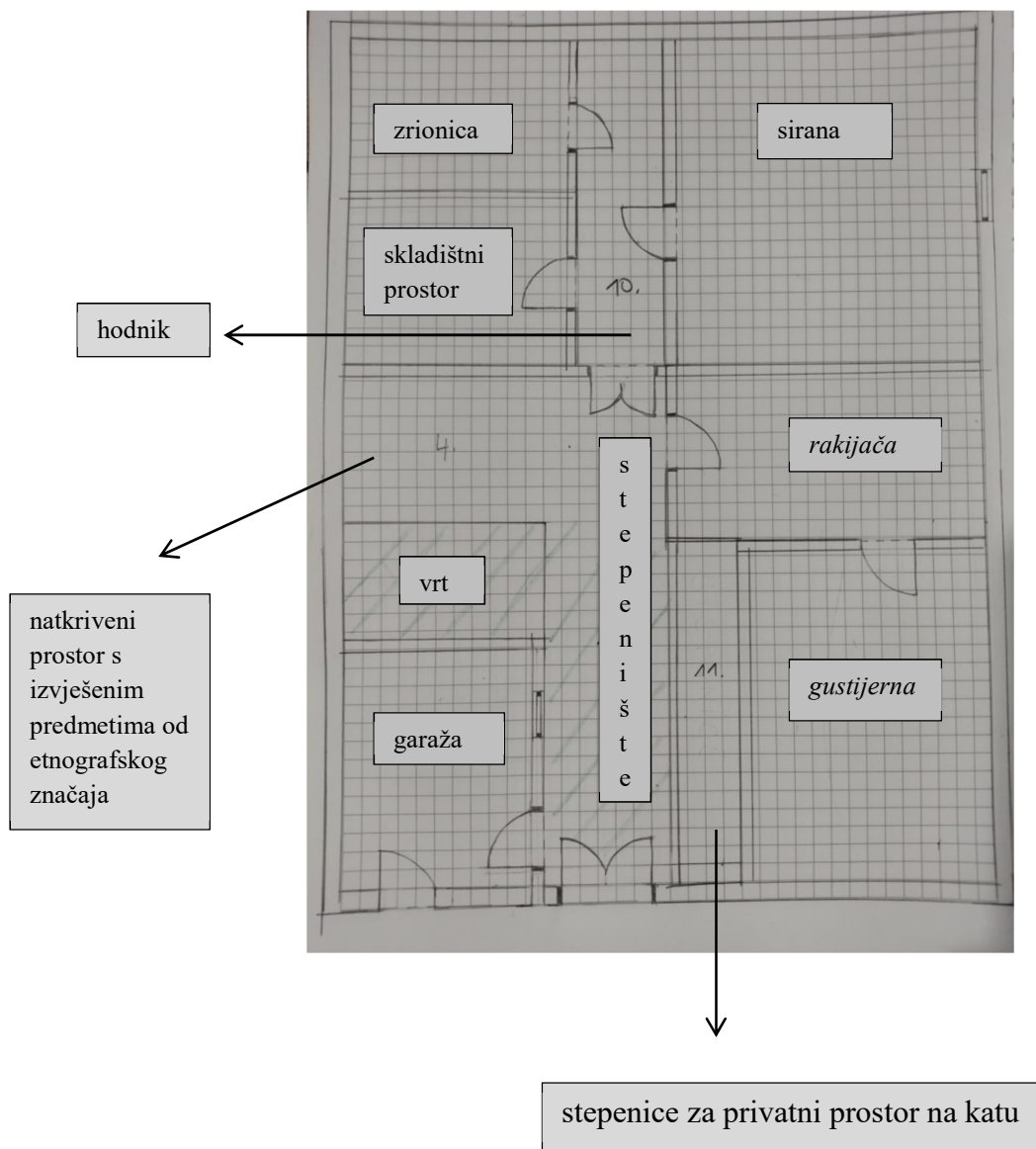
„Mislim da je to svakako usko povezano jedno s drugim i da jedno nadopunjava drugo, i vjerujem da bi bilo zainteresiranih za slušanje istih, ali opet u manjim grupama gdje bi se mogao svima posvetiti(...)Ne mora nužno biti OPG samo prodaja i konzumacija, dapače.“ (Mihael Gabrijel Kukuljica, 2022).

Prema kazivanjima moguće je zaključiti kako su članovi OPG-a *Miho Kukuljica* zainteresirani i za interpretiranje i prezentiranje i drugih kulturnih fenomena vezanih za kraj u kojemu se nalaze, pa tako navode aktivnosti poput upoznavanja posjetitelja s narodnom nošnjom, običajima i sl. Također iz kazivanja se vidi kako smatraju da je OPG mjesto pogodno za održavanje radionica ili sličnih događanja jer se posjetitelji mogu na licu mjesta upoznati s

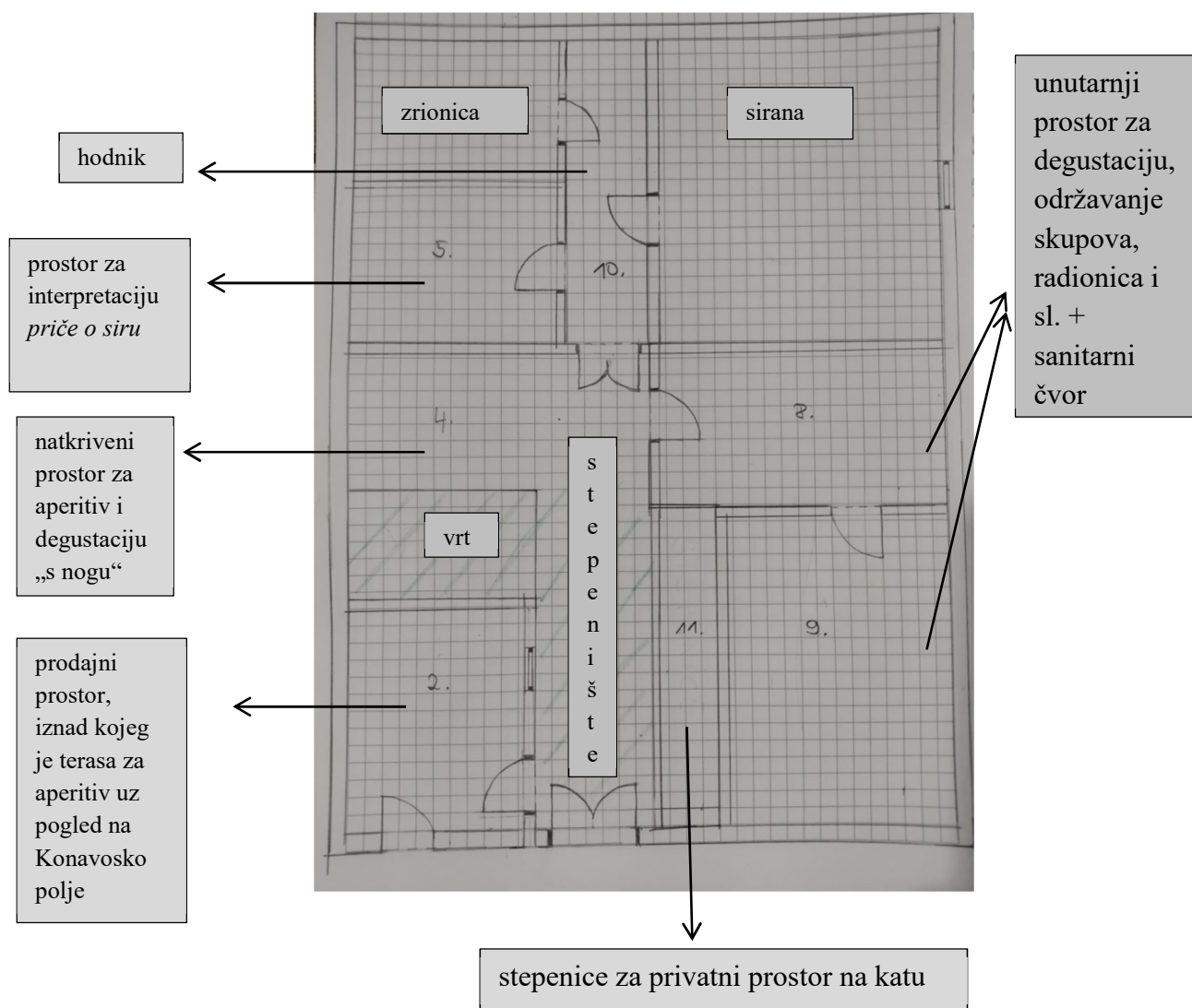
²⁵ Op. a. Bečki dvor.

izradom kakvog predmeta, proizvodnjom sira, a u nekima, kao što su branje maslina ili grožđa, mogu i sami sudjelovati.

Nadalje, na OPG-u smatraju da se, uz ulaganje određenih financijskih sredstava, u postojećem tradicijskom gospodarskom prostoru, u kojemu se već nalaze sirana i zrinoica, mogu urediti prostorije namjenjene interpretaciji i prezentaciji baštine. Na temelju analize razgovora s vlasnicima OPG-a *Miho Kukuljica* te na temelju dobrih praksi s ranije analiziranih OPG-a i iz literature ovdje se iznosi prijedlog mogućeg uređenja navedenog prostora: garažni je prostor moguće prenamijeniti u prodajni prostor, a iznad njega na terasi urediti mjesto za aperitiv na otvorenome s pogledom na Konavosko polje; u vrtu se može zasaditi lokalno začinsko bilje; mjesto gdje se sada nalaze izvješeni predmeti etnografskog značaja moguće je prenamijeniti u još jedno mjesto za aperitiv i degustaciju „s nogu“ budući da se za razliku od terase ovdje radi o natkrivenom mjestu na otvorenome, predmetima je potrebno utvrditi najbolji način prezentacije, a moguće i izmjesiti na primjerenije mjesto; skladištnu prostoriju sa zamrzivačima moguće prenamijeniti za interpretaciju i prezentaciju *priče o dubrovčakom/konavoskom siru*; mjesto gdje se pekla rakija, reg. *rakijača*, te nekorišteni zdenac za vodu, reg. *gustijerna*, prenamijeniti u unutarnji prostor za degustaciju i održavanje skupova te radionica, u njemu dodati i prostor za sanitarni čvor.

Prilog 39. Tlocrt trenutnog rasporeda prostorija nastalih na temelju starijeg obora, OPG *Miho Kukuljica*, Mihanići, izradili Miho Kukuljica i Paula Nina Kukuljica u mjerilu 1:75., 20. 8. 2022.

Prilog 40. Tlocrt mogućeg rasporeda prostorija za potrebe interpretacije i prezentacije baštine na OPG-u *Miho Kukuljica*, OPG *Miho Kukuljica*, Mihanići, tlocrt izradili Miho Kukuljica i Paula Nina Kukuljica u mjerilu 1:75., prenamjenu prosotorija osmislila Lucijana Mihaljek, 20. 8. 2022.

Prilog 41. Ulaz u garažu koja se ne korsiti u garažne svrhe u kojoj bi se mogao urediti prodajni prostor, OPG *Miho Kukuljica*, Mihanići, fotografirala Lucijana Mihaljek, 2. 4. 2022.

Prilog 42. Ulaz u garažu s unutarne strane koji bi, ako garaža postane prodajni prostor, mogao biti ulaz za osoblje, OPG *Miho Kukuljica*, Mihanići fotografirala Lucijana Mihaljek, 2. 4. 2022.

Prilog 43. Skladišna prostorija voltastog svoda kao i zrionica. Prema mišljenju autorice u njoj bi se mogao urediti prostor za interpretaciju *priče o siru*, OPG *Miho Kukuljica*, Mihanići, fotografirala Lucijana Mihaljek, 2. 4. 2022.

Na OPG-u *Miho Kukuljica* svijesni su da bi, u slučaju bavljenja aktivnostima koje uključuju interpretaciju i prezentaciju baštine, jedna osoba trebala samo to raditi: „To je lijepo, samo treba netko ko zna govorit i prezentirat, recimo, ja to ne bih radila.“ (Kate Kukuljica, 2022).

Osim što bi jedna takva dopunska djelatnost bila zanimljiva potencijalnim posjetiteljima, na OPG-u smatraju kako bi i njima, kao onima koji fizički naporno rade, dobrodošla: „Sviđa mi se to. To je neko osvježanje u cijelu tu neku ustajalost. Nemam ništa protiv toga, dapače.“ (Kate Kukuljica, 2022); „Sve to oplemenjuje ponudu i oplemenjuje život.“ (Miho Kukuljica, 2022).

Najmlađi kazivač koji upravo započinje studiranje na Agronomskom fakultetu u Zagrebu, a na diplomskom se studiju planira opredijeliti za smjer *Agrobiznis i ruralni razvitak*, na kraju je kazivanja poentirao: „Vidim se u nekom dijelu promocije sela i općenito seoskog načina života kao neke zdrave slike zajednice općenito, u unapređenju kraja(...)mislim idalje, što se tiče Hrvatske, da je selo srž i snaga svega, kad bi imali zdrava sela i zdravo ruralno područje da bi sve napredovalo bolje(...)a, mislim da je ovaj naš kraj još poprilično naseljen i da ima prostora za napredak, dosta je mladih ljudi koji ostaju tu i smatram da to treba iskoristiti.“ (Mihael Gabrijel Kukuljica, 2022.).

6. Rasprava

Analiza literature i analiza triju studija slučaja, temeljena na terenskom etnografskom istraživanju, otvorile su nekoliko pitanja za raspravu koja se izlažu i argumentiraju u daljnjem tekstu, a to su: potpore i preduvjeti interpretacije i prezentacije baštine na OPG-ovima, mogućnosti i načini interpretacije i prezentacije baštine na OPG-ovima, potreba za stručnjacima različitih struka u provođenju interpretacije i prezentacije kulturne baštine na OPG-ovima među kojima su i etnolozi i kulturni antropolozi te potreba održivog gospodarenja turizmom.

Od dopunskih djelatnosti propisanih *Pravilnikom o dopunskim djelatnostima na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima NN 76/14* na sva tri istraživana OPG-a registrirana je dopunska djelatnost proizvodnje poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Na dva OPG-a, točnije na OPG-u *Krešimir Lovrec* tj. *Vino Lovrec* te na OPG-u *Magriž* registrirane su i djelatnosti pružanja turističkih i ugostiteljskih usluga. Prema proučenim izvorima, poljoprivredne politike i politike ruralnog razvoja mogućnošću novčanih davanja podupiru

bavljenje navedenom djelatnošću. Oba su OPG-a koristila financijsku potporu iz fondova Europske Unije, no iskustva nisu jednaka – manji OPG (*Vino Lovrec*) ima negativna iskustva, dok su iskustva većeg OPG-a (*Magriž*) pozitivna.

Proučavana literatura koja se bavi OPG-ovima (usp. Pravilnik o dopunskim djelatnostima na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima; usp. Tušek 2014: 1) i ona koja se bavi korištenjem kulturne baštine u turizmu (usp. Kušen 2007) sugerira kako su OPG-ovi mjesta očuvanja i njegovanja lokalne kulturne baštine. To je potvrđeno i terenskim istraživanjem – OPG-ovi na jednom mjestu čuvaju materijalnu i nematerijalnu kulturnu baštinu uzgojem lokalnih biljnih i životinjskih sorti, kroz tehnologiju proizvodnje koja se oslanja na tradicijska znanja (proizvodnja vina i sira utemeljena na tradicijskim znanjima, priprema tradicijskih jela), korištenjem lokalnih namirnica u izradi jela, korištenjem, izradom i prikupljanjem predmeta od etnografskog značaja, korištenjem lokalnih naziva i dr. OPG-ovi su sami po sebi idealan spoj materijalne i nematerijalne kulturne baštine te njezinog očuvanja.

Literatura koja piše o očuvanju kulturne baštine kao važne metode te aktivnosti navodi interpretaciju i prezentaciju, a kao mjesta provođenja istih navodi ustanove poput eko-muzeja, interpretacijskih centara te centara za posjetitelje (usp. Tilden 1977, usp. Draženović i Smrekar 2020). Takva literatura OPG-ove ne navodi kao moguća mjesta u kojima bi se interpretacija i prezentacija mogle provoditi. Terenskim je istraživanjem utvrđeno kako među istraživnim OPG-ovima nema onoga koji bi istovremeno bio i interpretacijski centar ili takvog da s više njih čini eko-muzej. Teško bi bilo i za očekivati da je takvo što moguće s obzirom da OPG-ovima pored obavljanja svoje primarne djelatnosti, u koju se ulaže dosta fizičkog rada pojedinaca, ne ostaje puno vremena za održavanje jednog takvog složenog objekta kao što je baštinska ustanova. Osim toga, OPG-ovi opremom, radnim vremenom i stalnom potrebom za obnovom određenih baštinskih znanja ne bi mogli parirati modernim interpretacijskim ustanovama.

No, ključnim se ipak pokazalo istražiti mogu li se interpretacija i prezentacija baštine u nekom svom obliku, kao glavne metode očuvanja baštine, provoditi na OPG-ovima (*Vino Lovrec*, *Magriž*) koji se bave turističkim i sličnim aktivnostima i ako da, na koji način. Također, ispitane su i želje i mogućnosti na OPG-u *Miho Kukuljica* vezane za moguću interpretaciju i prezentaciju baštine u budućnosti.

Za obavljanje kulturno-turističkih aktivnosti u okviru OPG-a potrebno je zadovoljiti određene preduvjete, koje literatura (usp. Kušen 2007: 5–6) navodi, a to su ambijent, očuvana priroda, očuvana ruralna arhitektura, etnografski predmeti, domaća hrana i sl. Terensko je istraživanje pokazalo kako je osim toga potrebna dobro osmišljena infrastruktura, ali i stručna znanja vezana za kulturnu baštinu.

Vino Lovrec organizira vođenu turu koja uključuje posjet vinogradu te posjet imanju, a koju vodi Jasna Lovrec, članica OPG-a, a ujedno i etnologinja. Na imanju je moguć obilazak *Etnografske zbirke Lovrec*, starog podruma i proizvodnih postrojenja te na kraju moguća je i edukativna degustacija vina. Također, na OPG-u postoji dodatni prostor za održavanje različitih skupova kao što su promocije knjiga, filmske i glazbene večeri, edukativne radionice i sl. U navedenim se aktivnostima jasno ističu interpretacija i prezentacija kao glavne metode prenošenja znanja o kulturnoj baštini. Za vrijeme interpretativne šetnje imanjem Lovrec uviđeno je kako su sva Tildenova načela interpretacije bila zadovoljena. Tako se interpretacijom pokušalo uspostaviti vezu s dotadašnjim iskustvima posjetitelja, također interpretacija je bila okrenuta otkrivanju značenja s jedne strane dok se s druge strane u njoj mogla primjetiti umjetnička kreativnost interpretatora. Isto tako, interpretacija na imanju Lovrec teži ukazati na cjelovitost prirodne i kulturne baštine, ali i na isprepletenost različitih kultura, vjerovanja i povijesnih vremena u jednom kulturnom fenomenu – u vinu. Interpretacija je zamišljena tako da potakne onoga kome se interpretira na učenje i razmišljanje, a svojedobno dok su na OPG-u radili s grupama djece iz vrtića i škola, interpretacija je bila osmišljena na način da je djeci prihvatljiva i razumljiva.

Prezentacija na OPG-u *Lovrec* također je vrlo dobro promišljena i izvedena. Prezentacija se postiže narativnim i tekstualnim sadržajima. Etnografska zbirka postavljena je kao stalna izložba koja prati proces nastanka vina od sadnje vinove loze do zatvaranja boca prije prodaje i konzumacije. U zbirci je prezentiran velik broj predmeta koji predstavlja širu sliku o kulturi vina, a sve je popraćeno tekstualnim sadržajem. Moderan bi posjetitelj možda poželio kakav kompleksniji multimedijalni sadržaj, no na takvim mjestima ne treba očekivati takvo što jer je cijena postavljanja i održavanja multimedijalne opreme dosta visoka i OPG-ovi uglavnom nemaju mogućnost priuštiti sebi istu.

Na OPG-u *Magriž* također postoji tura koja uključuje razgledavanje imanja, proizvodnog procesa te degustaciju proizvoda ili cjelovitih jela, ali ne postoji osoba koja se isključivo bavi vođenjem, već se članovi OPG-a izmjenjuju po potrebi. U sklopu obilaska jako je dobro

izvedena prezentacija procesa proizvodnje sira kroz ostakljeni hodnik koji omogućuje posjetitelju da prati proces proizvodnje bez da ulazi u prostorije istog. S druge strane, na OPG-u nije dovoljno razvijena svjesnost o važnosti i potrebi interpretacije i prezentacije kulturne baštine. S kulturnom se baštinom na OPG-u *Magriž* može susresti nesustavno preko tradicionalnih jela, uvidom u način djelomično tradicionalne proizvodnje te kroz izložene etnografske predmete čija je funkcija uglavnom dekorativne naravi dok organizirane i promišljene interpretacije nema. U kazivanjima se moglo čuti kako posjetitelji postavljaju puno pitanja vezano za lokalnu kulturnu baštinu, ali da nema onoga tko bi im to mogao i predstaviti. Upravo u navedenome treba uvidjeti potrebu za etnologima i kulturnim antroplozima kao onima koji bi instruirali vlasnike OPG-ova o potrebama, važnostima i načinima interpretacije i prezentacije kulturne baštine na njihovim gospodarstvima. Osim toga, etnolozi članovima OPG-ova mogu pomoći u identifikiranju one kulturne baštine koja je njima važna. Važnost etnologa potvrđuje se i na primjeru, od prije spomenutog, OPG-a *Lovrec* gdje je članica OPG-a etnologinja Jasna Lovrec zaslužna za kvalitetno osmišljavanje i provođenje interpretacije i prezentacije baštine na vlastitom OPG-u.

Na OPG-u *Miho Kukuljica* pokazali su spremnost te iskazali želju za širenjem svoje djelatnosti na turističko-ugostiteljsku ponudu koja bi se temeljila na lokalnoj kulturnoj baštini. Također, uvideno je i kako je postojeća infrastruktura dovoljna za obavljanje iste. S obzirom na zaključke od prije navedene, za potrebe osmišljavanja ponude i uređenja prostora valja se konzultirati sa stručnjacima različitih struka kao što su etnolozi, arhitekti, poznavatelji lokalne gastronomije; baš kao što je to sugerirano i u proučenoj literaturi koja se bavi korištenjem kulturne baštine u turizmu (usp. Kušen 2007).

Navedena literatura objašnjava i kako je odnos turizma i kulturne baštine dinamičan i dvosmjernan (usp. International cultural tourism charter 1999). Isto je vidljivo i na primjeru OPG-ova – kulturna je baština na OPG-ovima temelj turističke ponude, dok je s druge strane turistička ponuda platforma na kojoj se može provoditi očuvanje kulturne baštine interpretacijom i prezentacijom iste. Proučena literatura ukazuje i na to da se turizmom treba održivo gospodariti (usp. isto) kako bi isti na najbolji mogući način doprinio zajednici, u ovom slučaju OPG-ovima, ali i samoj baštini. Na tragu rečenoga, ovdje treba navesti kako na OPG-u *Lovrec* turizam kojim se bave nazivaju izletničko-kulturno-edukativnim-turizmom, a ograničivši se k tome na par grupa tjedno s najviše 12 posjetitelja, OPG *Lovrec* u svom turističkom radu posluje na održiv način. S druge strane, na OPG-u *Magriž* još uvijek imaju tendenciju raditi s većim grupama posjetitelja, ali navode kako im to za sada ne predstavlja

problem. Na OPG-u *Miho Kukuljica* također promišljaju o turizmu na održiv način; želja im je raditi s manjim grupama nekoliko dana u tjednu, kako bi gost imao priliku provesti kvalitetno vrijeme na OPG-u, a da u isto vrijeme ne narušava njegove resurse. Upravo na primjeru istog OPG-a, odnosno sudjelovanja OPG-a u projektu *Razvoj agroturizma u Dubrovačko-neretvanskoj županiji*, može se uvidjeti kako u slučaju da ako dionci određenog projekta ne istraže dovoljno precizno predmet na kojemu rade, projekt se neće do kraja ostvariti, a oni koji su istim obuhvaćeni, neće moći zadovoljiti zadanu nišu. Navedeni primjer tako pokazuje važnost uključenosti etnologa i na razini provođenja većih kulturno-turističkih politika i kreiranja projekata vezanih za iste.

7. Zaključak

Obiteljska poljoprivredna gospodarstva mjesta su koja sama po sebi njeguju kulturnu baštinu određenog kraja načinom proizvodnje te znanjima i materijalnim pojavnostima koje posjeduju. Provedeno je istraživanje ukazalo kako se u okrilju dopunskih djelatnosti na OPG-u moguće i organizirano baviti očuvanjem kulturne baštine, a samim time i aktivnostima interpretacije i prezentacije iste. *Zakon o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu (NN 29/2018)*, a i politike ruralnog razvoja potiču bavljenje navedenim aktivnostima.

Premda literatura koja se bavi očuvanjem kulturne baštine ne spominje OPG-ove kao mjesta očuvanja iste, interpretacija i prezentacija baštine, kao glavne metode očuvanja baštine, posebice ostvarene putem narativnih i tekstulanih sadržaja, manjim izlozbama i demonstracijama, lako se mogu primjeniti u radu na OPG-u. Navedeno je potvrđeno terenskim istraživanjem na OPG-u *Krešimir Lovrec (Vina Lovrec)*. Prilikom daljnjeg terenskog rada uviđeno je i kako je u tom procesu vrlo važna suradnja stručnjaka za kulturnu baštinu, među kojima su i etnolozi, s vlasnicima i članovima OPG-a.

Aktivnosti interpretacije i prezentacije baštine odvijaju se u suodnosu s posjetiteljima te su one ujedno koliko kulturni toliko i turistički rad. Istraživanje je pokazalo kako je jedan od najvećih izazova OPG-ovima osigurati održivo gospodarenje kulturnom baštinom i radnom snagom u turizmu, što se pogotovo odnosi na one OPG-ove koji su smješteni u primorskom djelu Hrvatske gdje turizam stalno prijeti da izađe iz okvira održivosti. U održivom gospodarenju kulturnom baštinom, bilo na OPG-ovima, bilo na razini provođenja većih kulturno-turističkih politika, opet se pokazala važnom potreba suradnje etnologa s ostalim dionicima procesa.

Važne su dobiti od aktivnosti interpretacije i prezentacije baštine; s jedne strane one doprinose povećanju dohotka i porastu zaposlenosti OPG-ovima, ali i ruralnim sredinama općenito, dok s druge strane pomažu u procesu očuvanja i zaštite kulturne baštine. Smatra se zato kako je ovo tema kojoj tek predstoji detaljnije proučavanje te će, ako se dovoljno rasvijetli, svaki OPG, koji se bude želio baviti aktivnostima interpretacije i prezentacije baštine, prethodno željeti uložiti u kvalitetno etnološko i kulturnoantropološko istraživanje.

8. Popis literature

BAĆAC, Robert. 2006. „Agroturizam – tradicijske vrijednosti u funkciji turizma“. U: *Etnologija i kulturni turizam.*, ur. PETROVIĆ LEŠ Tihana i PLETENAC, Tomislav. Zagreb: FF Press, 36–42.

BAĆAC, Robert. 2011. „Uvodna pojašnjenja“. U: *Priručnik za bavljenje seoskim turizmom. Korak po korak od ideje do uspješnog poslovanja.*, ur. GREDIČAK, Tatjana i MUJO, Ivo i ŠKUNCA, Ognjen. Zagreb: Ministarstvo turizma Repbulike Hrvatske.

CAPUT, Pavo i IVANKOVIĆ, Ante i ČAČIĆ, Mato i PUŠIĆ, Zoran. 2003. *Dubrovački sir*. Zagreb: Celeber.

DEMONJA, Damir. 2006. „Institucijska mreža kulturnog turizma“. U: *Etnologija i kulturni turizam.*, ur. PETROVIĆ LEŠ Tihana i PLETENAC, Tomislav. Zagreb: FF Press, 11–15.

DRAŽENović, Mirna i Aleš SMREKAR, ur. 2020. *Priručnik za interpretaciju baštine*. Ljubljana: ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika.

ČAPO, Jasna. 1998. *Etnografija. Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*. (& A. Muraj, Z. Vitez, J. Grbić i V. Belaj) Zagreb: Matica hrvatska.

KOVAČEVIĆ, Damir i MILIĆ, Melanija. *Dubrovnik Neretva. Tradicijski proizvod. Priručnik*. Dubrovnik: DUNEA, Regionalna razvojna agencija Dubrovačko-neretvanske županije.

KUŠEN, Eduard. 2006. „Turistička atrakcijska osnova s osvrtom na Goli Otok“. U: *Etnologija i kulturni turizam.*, ur. PETROVIĆ LEŠ Tihana i PLETENAC, Tomislav. Zagreb: FF Press, 43–51.

KUŠEN, Eduard. 2007. *Kako ugostiti turiste na vlastitom imanju*. Zagreb: Institut za turizam.

LONČAR, Sanja i Saša POLJAK ISTENIĆ. 2016. „Local (Traditional) Knowledge as the Key for Sustainable Rural Development: Utopia or Reality?“. *Studia ethnologica Croatica*, Vol. 28 No. 1.: 11–20.

MAROEVIĆ, Ivo. 2001. „Koncept održivog razvoja u zaštiti kulturne baštine“. *Socijalna ekologija : journal for environmental thought and sociological research* = *Socijalna ekologija : Zeitschrift für Umweltgedanken und soziologische Forschung* Vol. 10 No. 4: 235–246.

MARTIN PIÑOL, Carolina. 2011. „Novi obrazac kulturnih ustanova: primjer katalnoskog centra za interpretaciju romanike“. *Informatica museologica* Vol. 42 No. 1-4: 20–25.

MIOČ, Boro i PAVIĆ, Vesna i SUŠIĆ, Velimir. 2007. „Krčka ovca“. U: *Ovčarstvo*. Zagreb: Hrvatska mljekarska udruga, 61–62.

NIKOČEVIĆ, Lidija. 2008. „Zaštita i predstavljanje nematerijalne kulturne baštine“. U: *Predstavljanje tradicijske kulture na sceni i u medijima.*, ur. MURAJ Aleksandra i VITEZ, Zorica. Zagreb: Biblioteka Nova etnografija, 145–151.

NIKOČEVIĆ, Lidija. 2013. „Kultura ili baština? Problem nematerijalnosti“. U: *Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturi.*, ur. HAMERŠAK, Marijana et. al. Zagreb: Biblioteka Nova etnografija, 335–350.

TILDEN, Freeman. 1977. *Interpreting Our Heritage*. North Carolina: The University of North Carolina Press.

TOMAS, Doris. 2016. *Razvojni potencijali OPG-a Bošnjak*. Završni rad: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Poljoprivredni fakultet.

TUŠEK, Karolina. 2014. *Uloga i značaj obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava u Republici Hrvatskoj*. Završni rad: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Poljoprivredni fakultet.

UJČIĆ, Nina. 2020. *Novi oblici interpretacije baštine u Istri*. Diplomski rad: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet.

ZEBEC, Tvrtko. 2013. „Etnolog u svijetu baštine: hrvatska nematerijalna kultura u dvadeset i prvom stoljeću.“ U: *Proizvodnja baštine: kritičke studije o nematerijalnoj kulturi.*, ur. HAMERŠAK, Marijana et. al. Zagreb: Biblioteka Nova etnografija, 313–333.

9. Popis izvora

BITI, Marina. 2015. „Kultura i održivi razvoj“. *PowerPoint Prezentacija*. <https://gkd.hr/wp-content/uploads/2015/05> (pristup 12. lipnja 2022.).

„Charters and other doctrinal texts: INTERNATIONAL CULTURAL TOURISM CHARTER

„Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage“. *UNESCO*, 11. svibnja 2022. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13055&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (pristup 14. svibnja 2022.).

„Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage“. *UNESCO*, 11. svibnja 2022. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17716&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (pristup 14. svibnja 2022.).

„Conventions: Conventions on culture“. *UNESCO*, 11. svibnja 2022. <https://www.unesco.org/en/node/66779#conventions-on-culture> (pristup 14. svibnja 2022.).

„Europski poljoprivredni fondovi“. *Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije*. <https://razvoj.gov.hr/eu-fondovi/fondovi/ipa-program/ipa-v/europski-poljoprivredni-fondovi/292> (pristup 27. kolovoza 2022.).

„International cultural tourism charter“. *International Council on Monuments and Sites*, 12. listopada 2011. https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/INTERNATIONAL_CULTURAL_TOURISM_CHARTER.pdf (pristup 29. kolovoza 2022.).

„komodifikacija“. *Struna, Hrvatsko strukovno nazivlje*, 2011. <http://struna.ihjj.hr/naziv/komodifikacija/25312/> (pristup 14. lipnja 2022.).

„Sustav mjera zaštite nematerijalnih kulturnih dobara upisanih u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske“. *Ministarstvo kulture i medija*. <https://min-kulture.gov.hr/sustav-mjera-zastite-nematerijalnih-kulturnih-dobara-upisanih-u-registar-kulturnih-dobara-republike-hrvatske/16443> (pristup 28. kolovoza 2022.).

„M3 – Sustavi kvalitete za poljoprivredne proizvode i hranu“. *Program ruralnog razvoja*. <https://ruralnirazvoj.hr/mjera/m3/> (pristup 28. kolovoza 2022.)

„M4 – Ulaganja u fizičku imovinu“. *Program ruralnog razvoja*. <https://ruralnirazvoj.hr/mjera/m4/> (pristup 28. kolovoza 2022.).

„M6 – Razvoj poljoprivrednih gospodarstava i poslovanja“. *Program ruralnog razvoja*. <https://ruralnirazvoj.hr/mjera/m6/> (pristup 28. kolovoza 2022.).

„obor“. *Hrvatski jezični portal*. <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (pristup 4. listopada 2022.)

„O nama“. *Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo Mirjenko Mrakovčić*. <https://islandkrkfood.com/hr> (pristup 2. listopada 2022.)

„Popis mjera s osnovnim informacijama“. *Program ruralnog razvoja*. <https://ruralnirazvoj.hr/mjere/> (pristup 28. kolovoza 2022.).

„Popis poljoprivrede, 2020“. *Državni zavod za statistiku*, 2021. https://web.dzs.hr/PXWeb/Menu.aspx?px_tableid=PP11.px&px_path=&px_language=hr&px_db=Popis%20poljoprivrede%202020&rxid=90f2fbf0-812f-482b-888c-c7284c4e7342 (pristup 17. kolovoza 2022.)

„postmodernizam“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49698> (pristup 14. lipnja 2022.).

„Pravilnik o dopunskim djelatnostima na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima“. *Narodne novine*, 2014. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_06_76_1436.html (pristup 14. lipnja 2022.).

„prezentirati“. *Hrvatski jezični portal*. <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (pristup 4. listopada 2022.)

„Program ruralnog razvoja 2014. – 2020. godine“. *Program ruralnog razvoja*. <https://ruralnirazvoj.hr/program/> (pristup 28. kolovoza 2022.).

„The icomos charter for the interpretation and presentation of cultural heritage sites“. *International Council on Monuments and Sites*, 12. listopada 2011.

https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Charters/interpretation_e.pdf (pristup 28. kolovoza 2022.).

„Tko smo mi“. *Obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo Mirjenko Mrakovčić*. <https://islandkrkfood.com/hr> (pristup 2. listopada 2022.)

„Zakon o muzejima“. *Zakon.hr. Pročišćeni tekstovi zakona*, 12. svibnja 2022. <https://www.zakon.hr/z/302/Zakon-o-muzejima> (pristup 25. svibnja 2022.).

„Zakon o obiteljskom poljoprivrednom gospodarstvu“. *Narodne novine*, 2018. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_03_29_585.html (pristup 14. lipnja 2022.).

„Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara“. *Zakon.hr. Pročišćeni tekstovi zakona*, 12. svibnja 2022. <https://www.zakon.hr/z/340/Zakon-o-za%C5%A1titi-i-o%C4%8Duvanju-kulturnih-dobara> (pristup 15. svibnja 2022.).

„Što je održivi razvoj“. *Lora – laboratorij održivog razvoja*. <http://lora.bioteka.hr/sto-je-odrzivi-razvoj/> (pristup 12. lipnja 2022.).

SESAR, Janja. 2014. „Rezidencijalni programi i perspektive njihova razvoja“. *Kulturpunkt.hr*, 27. lipnja. <https://www.kulturpunkt.hr/content/rezidencijalni-programi-i-perspektive-njihova-razvoja> (pristup 13. lipnja 2022.).

10. Popis priloga

Prilog 1. Popis dopunskih djelatnosti na OPG-u. *Pravilnik o dopunskim djelatnostima na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima NN 76/14*. 24. lipnja 2014. *Narodne novine*.

Prilog 2. Popis dopunskih djelatnosti na OPG-u. *Pravilnik o dopunskim djelatnostima na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima NN 76/14*. 24. lipnja 2014. *Narodne novine*.

Prilog 3. Popis dopunskih djelatnosti na OPG-u. *Pravilnik o dopunskim djelatnostima na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima NN 76/14*. 24. lipnja 2014. *Narodne novine*.

Prilog 4. Obelisk s 11 blokova, VINO Lovrec, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 5. Fasada kurije u obnovi, VINO Lovrec, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 6. Unutrašnjost kurije opremljena za održavanje različitih skupova, VINO Lovrec, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 7. Etnografska zbirka Lovrec, VINO Lovrec, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 8. Alat za izradu bačvi, Etnografska zbirka Lovrec, VINO Lovrec, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 9. Motika „kraljica vinograda“, Etnografska zbirka Lovrec, VINO Lovrec, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 10. Interpretacija predmetom iz svakodnevne uporabe, Etnografska zbirka Lovrec, VINO Lovrec, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 11. Ručni mlin, Etnografska zbirka Lovrec, VINO Lovrec, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30.5. 2022.

Prilog 12. Dvije platane, VINO Lovrec, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 13. Logotip VINA Lovrec, VINO Lovrec, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 14. Interpretacija tekstem – ploča postavljena ispred platana, VINO Lovrec, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 15. Kip svetog Urbana, VINO Lovrec, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 16. Kušaonica vina u drvenoj kući preseljenoj s područja Velike Gorice, VINO Lovrec, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 17. Unutrašnjost kuće prilagođena potrebama kušaonice – manja prostorija sa šankom od stare neupotrebljive preše, VINO Lovrec, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek. 30. 5. 2022.

Prilog 18. Unutrašnjost kuće prilagođena potrebama kušaonice – veća prostorija namjenjena edukativnim degustacijama (na fotografiji Maša i Ivan Mihaljek), VINO Lovrec, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 19. Pogled na vinograd s vidikovca na imanju, VINO Lovrec, Sveti Urban, fotografirala Lucijana Mihaljek, 30. 5. 2022.

Prilog 20. Prodajni prostor, OPG Magriž, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Prilog 21. Rashladna vitrina za sir, prodajni prostor, OPG Magriž, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Prilog 22. i 23. Vitrine s lavandom, namazom od smokava i suhim smokvama, prodajni prostor, OPG Magriž, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Prilog 24. Ostakljeni hodnik iz kojega posjetitelji mogu promatrati cjelokupni proces proizvodnje sira, OPG Magriž, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Prilog 25. Proizvodna postrojenja gledana kroz stakla postavljena u hodniku - sirenje, OPG Magriž, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Prilog 26. Proizvodna postrojenja gledana kroz stakla postavljena u hodniku - salamurenje, OPG Magriž, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Prilog 27. Proizvodna postrojenja gledana kroz stakla postavljena u hodniku - zrionica, OPG Magriž, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Prilog 28. Vanjski izgled dijela izletišta izgrađenog potporama iz EU fondova, OPG Magriž, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Prilog 29. Etnografski i drugi predmeti u funkciji dekoracije na zidovima kušaonice kojima nedostaje osmišljena prezentacija te interpretacija, OPG Magriž, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Prilog 30. i 31. Etnografski i drugi predmeti u funkciji dekoracije na zidovima kušaonice kojima nedostaje osmišljena prezentacija te interpretacija, OPG Magriž, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Prilog 32. Etnografski i drugi predmeti u funkciji dekoracije na stropu kušaonice kojima nedostaje osmišljena prezentacija te interpretacija, OPG Magriž, Kornić, fotografirala Lucijana Mihaljek, 11. 6. 2022.

Prilog 33. Privatna kuća s terasom obitelji Kukuljica ispod kojih se nalaze gospodarske prostorije nastale na temeljima starijeg obora, OPG Miho Kukuljica, Mihanići, fotografirala Lucijana Mihaljek, 2. 4. 2022.

Prilog 34. Glavni ulaz u oborske prostorije, OPG Miho Kukuljica, Mihanići, fotografirala Lucijana Mihaljek, 8. 9. 2022.

Prilog 35. Zrionica sira uređena u kamenoj prostoriji voltastog svoda, OPG Miho Kukuljica, Mihanići, fotografirala Lucijana Mihaljek, 2. 4. 2022.

Prilog 36. Sirana uređena također u jednoj od oborskih prostorija, OPG Miho Kukuljica, Mihanići, fotografirala Lucijana Mihaljek, 9. 9. 2022.

Prilog 37. Obilje mediteranskih biljnih vrsta među oborskim prostorijama OPG-a Miho Kukuljica, prostor slikan s ulaznih vrata, OPG Miho Kukuljica, Mihanići, fotografirala Lucijana Mihaljek, 8. 9. 2022.

Prilog 38. Neki od predmeta etnografskog značaja bez jasne prezentacije i interpretacije, OPG Miho Kukuljica, Mihanići, fotografirala Lucijana Mihaljek, 8. 9. 2022.

Prilog 39. Tlocrt trenutnog rasporeda prostorija nastalih na temelju starijeg obora, OPG Miho Kukuljica, Mihanići, izradili Miho Kukuljica i Paula Nina Kukuljica u mjerilu 1:75., 20. 8. 2022.

Prilog 40. Tlocrt mogućeg rasporeda prostorija za potrebe interpretacije i prezentacije baštine na OPG-u Miho Kukuljica, OPG Miho Kukuljica, Mihanići, tlocrt izradili Miho Kukuljica i Paula Nina Kukuljica u mjerilu 1:75., prenamjenu osmislila Lucijana Mihaljek, 20. 8. 2022.

Prilog 41. Ulaz u garažu koja se ne korsiti u garažne svrhe u kojoj bi se mogao urediti prodajni prostor, OPG Miho Kukuljica, Mihanići, fotografirala Lucijana Mihaljek, 2. 4. 2022.

Prilog 42. Ulaz u garažu s unutarnje strane koji bi, ako garaža postane prodajni prostor, mogao biti ulaz za osoblje, OPG Miho Kukuljica, Mihanići fotografirala Lucijana Mihaljek, 2. 4. 2022.

Prilog 43. Skladištna prostorija voltastog svoda kao i zrionica. Prema mišljenju autorice u njoj bi se mogao urediti prostor za interpretaciju priče o siru, OPG Miho Kukuljica, Mihanići, fotografirala Lucijana Mihaljek, 2. 4. 2022.

11. Popis kazivača

Jasna Lovrec, OPG *Krešimir Lovrec*, *Vina Lovrec*, Sveti Urban.

Kate Kukuljica, 1970., OPG *Miho Kukuljica*, Mihanići.

Mihael Gabrijel Kukuljica, 2004., OPG *Miho Kukuljica*, Mihanići.

Miho Kukuljica, 1966., OPG *Miho Kukuljica*, Mihanići.

Mirjenko Mrakovčić, 1950., OPG *Magriž*, Kornić.

SAŽETAK

Tema je rada interpretacija i prezentacija kulturne baštine na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima. Cilj je rada prikazati kakve mogućnosti i preduvjete obiteljska poljoprivredna gospodarstva imaju za obavljanje djelatnosti interpretacije i prezentacije kulturne baštine te utvrditi na koji se način iste mogu provoditi. U svrhu toga istražena je relevantna literatura, ali je odrađeno i terensko istraživanje na trima različitim obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima. Istraživanje je provedeno na OPG-u *Krešimir Lovrec* (*Vina Lovrec*), OPG-u *Magriž* te na OPG-u *Miho Kukuljica*. Prva se dva obiteljska poljoprivredna gospodarstva, osim primarnom djelatnošću poljoprivrede, bave i određenim turističko-ugostiteljskim djelatnostima, dok treće gospodarstvo nema registrirane navedene dopunske djelatnosti, ali se planira baviti istima. S obzirom na to, ovaj rad donosi različite uvide o interpretaciji i prezentaciji kulturne baštine te njihovom korištenju u turizmu s obzirom na različitost situacije u kojoj se navedeni OPG-ovi nalaze. Rad naglašava i važnost uloge koju etnolozi imaju u procesu korištenja kulturne baštine na obiteljskim poljoprivrednim gospodarstvima i u kulturnom turizmu.

ključne riječi: obiteljsko poljoprivredno gospodarstvo, interpretacija, prezentacija, kulturna baština, turizam

SUMMARY

This paper deals with the activity of interpretation and presentation of cultural heritage on Croatian family farms. The goal is to show if there are possible opportunities for family farms in Croatia concerning the organization of activities related to the interpretation and the presentation of cultural heritage. The goal is also to detect the way in which activity of

interpretation and presentation of cultural heritage may be carried out on family farms. The field research was taken on three different family farms – OPG *Krešimir Lovrec* (*Vino Lovrec*), OPG *Magriž* and OPG *Miho Kukuljica*. First two of Croatian family farms taken into consideration in this paper have already included some kind of agritourism activities in their work while on the farm OPG *Miho Kukuljica* there has not been such activities yet. Therefore, another goal of this paper is to notice different reflections about interpretation and presentation of cultural heritage and their use in tourism by considering the basic differences between family farms which were previously mentioned. The paper also emphasizes the importance of the role that ethnologists have in the process of using cultural heritage on family farms and in cultural tourism.

key words: family farm, interpretation, presentation, cultural heritage, tourism